This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

WIDENER
HN N735 Z

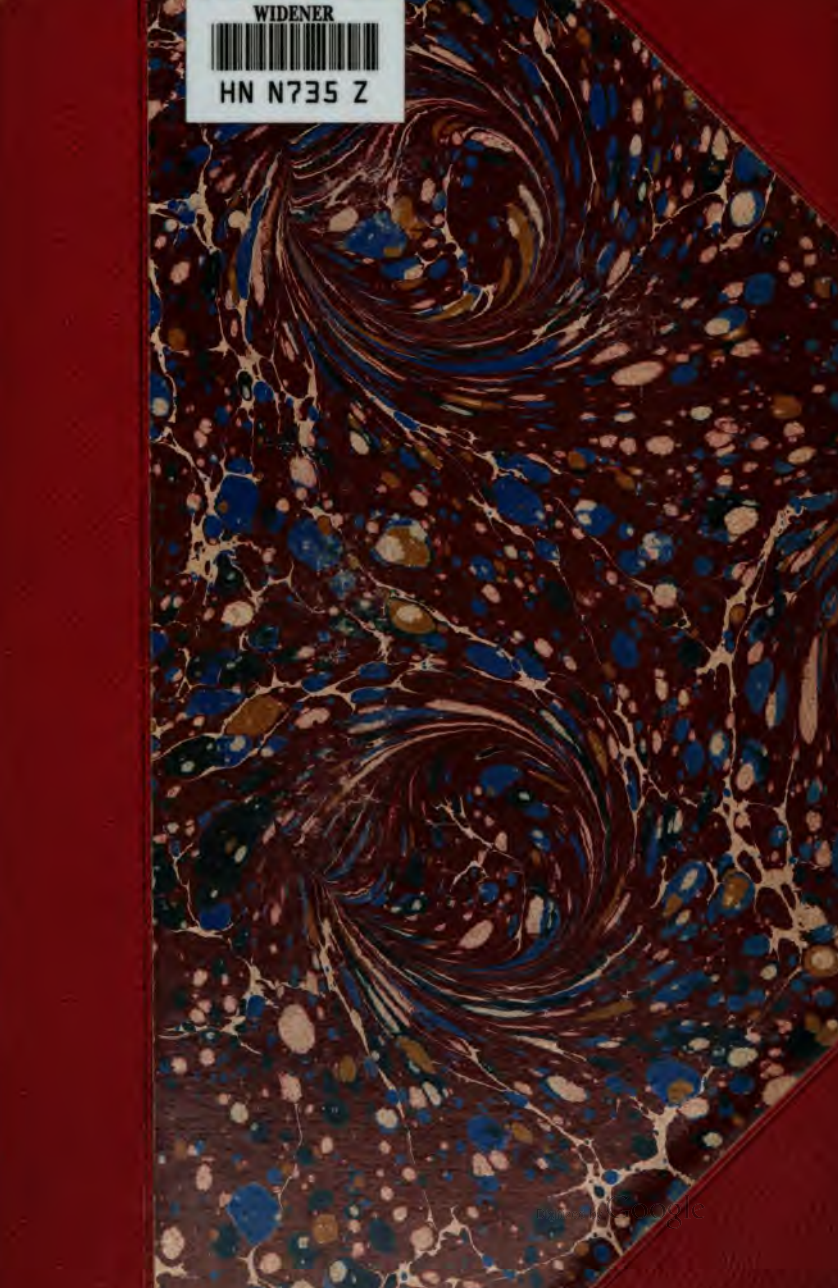

Digitized by Google

Scan 1442.6

Harvard College Library

FROM THE

DANIEL TREADWELL FUND

Residuary legacy from Daniel Treadwell, Rumford Professor and Lecturer on the Application of Science to the Useful Arts 1834–1845.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UDSIGT

OVER

DEN NORSKE RETS HISTORIE

FORELÆSNINGER

AF

Dr. jur. ABSALON TARANGER
PROFESSOR VED CHRISTIANIA UNIVERSITET

I

Indledning. — Retsbegrebets historie. —
Retskildernes historie.

CHRISTIANIA
FORLAGT AF CAMMERMEYERS BOGHANDEL
1898

Digitized by Google

Scan 1442.6

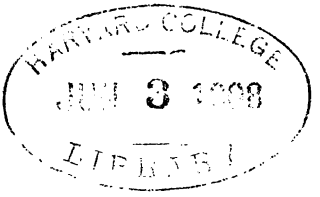

Treadwell fund
(I, II,)

Aktie-Bogtrykkeriet
(Forhen: Det Mallingske Bogtrykkeri.)

Digitized by Google

Indhold.

Side

Indledning.

§ 1. Retshistoriens opgave . . . . . 1—4
1. National og universal retshistore (s. 1). 2. Den norske retshistories grænser opad og nedad i tiden (s. 2—4).

§ 2. Retshistoriens systematik . . . . . 4—6
1. Historisk og systematisk fremstillingsmaade (s. 4—5.). 2. Disse metoders fortrin og mangler; den systematiske metode passer bedst for en lærebog (s. 5—6).

§ 3. Den norske retshistories kilder og literatur 6—13
1. Hovedkilder (s. 6—10); bikilder (s. 10—11). 2. Literatur (s. 11—13).

Første afsnit: Retsbegrebets historie.

§ 4. Rettens udspring, opgave og væsen . . . 14—27
1. Rettens udspring (s. 14). 2. Ret og moral (s. 15). 3. Den folkelige opfatning af retten (s. 15—16). 4. Videnskabens opfatning af rettens forhold til moralen (s. 36—18). 5. Naturretsbegrebets historie (s. 18—23); v. Savigny og v. Ihering (s. 23—26). Literatur (s. 26—27).

Digitized by Google

Side

§ 5. Retsbegrebets spaltning . . . . . 27—33
1. Objektiv og subjektiv ret; lov og sedvane (s. 27). 2. Offentlig ret og privat ret; disse begrebers almindelige historie (s. 27—30). 3. Deres historie i Norge (s. 30—32). 4. Den systematiske sondring mellem offentlig ret og privat ret (s. 32—33).

Andet afsnit: Retskildernes historie:

§ 6. Begrebet retskilde . . . . . 34—36
1. Retsdannelsens kilder (s. 34—35). 2. Lovene (s. 35); sedvanen (s. 36).

§ 7. Den ældste lovgivning . . . . . 36—42
1. Fylkestingene er de oprindelige løgþing (s. 36—37). 2. De større lagtingskredses dannelse (s. 37—38). 3. Lagtingenes organisation (s. 38—39). 4. Lagretten (s. 39). 5. Lovenes tilblivelse (s. 40—41). 6. Lovenes overleverelse (s. 41—42).

§ 8. Retsbøgerne (1100—1270) . . . . . 42—47
1. Retsbøgernes begreb (s. 42—43). 2. De bevarede retsbøger (s. 43—46). 3. Retsbøgerne blir lovbøger (s. 46—47).

§ 9. Magnus Lagabœters lovbøger (1267—1277) . 47—52
1. Revision af Gulatings-, Borgar-, Eidsiva- og Frostatingsbøgerne (s. 47—48). 2. Landsloven (s. 48—51). 3. Byloven og hirdskraaen (s. 51—52).

§ 10. Rettarbót og konongsskipan . . . . . 52—59
1. Det gammelnorske aabne og lukkede kongebrev (s. 52—57). 2. Rettarbót (s. 57—58). 3. Konongsskipan (s. 58—59).

§ 11. Recesser og haandfæstninger . . . . . 59—60
1. Recesser (s. 59). 2. Haandfæstninger (s. 59—60).

Digitized by Google

Side

§ 12. Den norske kirkes retskilder under katolicismen. . . . . 61—69
1. Kristenretter (s. 61—62. 2. Konkordater (s. 62—64). 3. Statuter (s. 64—65). 4. Den hellige skrift (s. 65). 5. Corpus iuris canonici (s. 66—68). 6. Pavebreve (s. 66—69).

§ 13. Christian IV's Norske lov, kirkeordinans og store reces . . . . . 69—80
1. Anders Sæbjørnssøns ældste oversættelse af Magnus Lagabœters landslov og retterbøderne (s. 69—72). 2. Revision af den ældste oversættelse i 1557 og 1572 (s. 73—75). 3. Christian IV's Norske lovbog (s. 75—77). 4. Fredrik II's sjølov af 1561; byvedtægter og kjøbstadsprivilegier; Fredrik II's gaardsret af 1562; kirkeordinansen af 1539 og 1607; egteskabsordinansen af 1582 (s. 77—79). 5. Revission af den Norske lovbog begjæres; store reces af 1643 (s. 79—80).

§ 14. Christian V's lovbøger . . . . . 80—98
1. Danske lov (s. 80—84). 2. Norske lov (s. 85—94). 3. Den af lovbøgerne uberørte lovgivning (s. 94—98).

§ 15. Forordninger, reskripter og kollegialbreve 98—102
1. Aabne breve og missiver; expeditioner ad mandatum regis (s. 98—101). 2. Forordninger (s. 101—102). 3. Reskripter (s. 102). 4. Kollegialbreve (s. 102).

§ 16. Lovene efter 1814 . . . . . 103—111
1. Grundlove (s. 103—110). 2. Almindelige love (s. 110). 3. Provisoriske anordninger (s. 110). 4. Kongelige resolutioner (s. 110—111). 5. Høieste resolutioner (s. 111). 6. Departementsskrivelser (s. 111).

Digitized by Google

Side

§ 17. Vedtægter . . . . . 111—128
Begreb (s. 111). 1. Byvedtægter (s. 112—115). 2. Gildeskraaer (s. 115—117). 3. Lagskraaer (s. 117—124). 4. De tyske kjøbmandssamfunds særlove (s. 124—128).

§ 18. Traktater . . . . . 128—135
1. Begreb (s. 128). 2. Kongernes og rigsraadets kompetence ved traktaters afslutning (s. 128—131). 3. Traktatslutning ved mellemmænd (s. 131—132). 4. Mundtlige og skriftlige traktatformer (s. 132—134). 5. Traktatbrevenes former (s. 134—135).

§ 19. Lovenes kundgjørelse . . . . . 135—142
1. Vedtagelse og lysning til tinge; læsning paa kirkebakken; lovenes udfærdigelse i flere exemplarer og trykning (s. 135—140). 2. Lovkraftens begyndelsespunkt; lovtidenden (s. 140 - 142).

§ 20. Lovenes indbyrdes forhold . . . . . 143—162
1. Almindelige og partikulære retsregler (s. 143). 2. Om loves tilbagevirkende kraft; sætningens historie (s. 144—149). 3. Fremmed rets gyldighed; historisk udsigt (s. 149—162). Literatur (s. 162).

Rettelser.

S. 45 no. 4: Bjarkøretten blev visselig optegnet i det 12te aarh.; men den bevarede text tilhører det 13de.
» 47 l. 11 f. o.: Lagbœter, læs: Lagabœter.

Digitized by Google

Indledning.

§ 1.

Retshistoriens opgave.

1. Retshistoriens opgave er at udforske og fremstille rettens udviklingsproces.

Retten er først og fremst et nationalt livsfænomen. Den er et bestemt folks ret, en frugt, et udslag af dets nationale eiendommelighed og dets historiske skjæbne. Denne nationale rets udviklingsgang er den nationale retshistories emne. Og lige til den nyeste tid har omtrent al retshisorie været national retshistorie.

Men retten er ikke blot en national livsytring. Den er ogsaa et verdensfænomen. Rettens historie udgjør et hovedafsnit af menneskehedens historie; rettens udviklingsproces er en bevægende faktor i menneskehedens udviklingsproces. Denne sandhed har videnskaben i den sidste menneskealder faaet øie paa, og interessen for universalretshistorien er stadig stigende.

Digitized by Google

Universalretshistoriens hovedopgaver er den sammenlignende retshistorie og den internationale rets historie.

Den sammenlignende retshistorie vil udforske og fremstille retsreglernes ensartede eller uensartede indhold hos de forskjellige folk, og paavise, hvad der maa antages at være retslighedens eller retsforskjellens grund og aarsag. Den overordentlige rigdom af retsfænomener, som staar til den sammenlignende retshistorikers forføining, gjør det lettere for ham end for den nationale retshistoriker at trænge ind i retsdannelsens natur og væsen. Den sammenlignende retshistorie blir derfor det tryggeste grundlag for rettens filosofi.

Den internationale rets historie omfatter folkerettens og den internationale privatrets historie. Den skal belyse det retslige samkvems udvikling mellem jordens forskjellige folk. Det er en herlig opgave; men der er kun gjort tilløb til dens løsning.

2. Disse forelæsninger falder ind under begrebet national retshistorie. Det er det norske folks retsudvikling, som her skal fremstilles.

Denne retsudviklings begyndelsespunkt ligger forud for al historie. De jordfundne sager fra stenalderen og broncealderen gir meget faa retshistoriske oplysninger. Fra gravfundene tør vi slutte, at privateiendom til husgeraad, vaaben og redskaber har været anerkjendt. Broncealderens betalingsringe vidner om kjøb og salg og de talrige importerede gjenstande om tuskhandel og

Digitized by Google

bytte. Fra den ældre jernalder har vi paa den i universitetets have opstillede runesten fra Tune (500—550 efter Kristus) en retshistorisk indskrift. Den lyder i Sophus Bugges oversættelse saaledes: «Efter Vodurid mærkede tre døtre stenen, de nærmest beslægtede af arvingerne delte arven». Indskriften tillader den slutning, at døtre dengang var uden arveret. Tacitus' Germania og de sydgermanske folkelove fra det 5te til det 8de aarhundrede gir et fyldigere begreb om vore fædres retsforfatning i hine fjerne tider; særlig hvor disse sidste stemmer overens med vor hjemlige retsoverlevering.

Med den yngre jernalder eller vikingetiden begynder det norske folks historie (ca. 800 efter Kr.). Fra nu af leverer dels den hjemlige sagn- og sagatradition, dels eddadigtene og dels irske, angelsaksiske og frankiske skribenters optegnelser større eller mindre bidrag til belysning af vore fædres ret. Men et fyldigt overblik over den norske retsforfatning faar vi først efter kristendommens indførelse. Fremstillingen af den norske rets historie vil kun for enkelte retsinstituters vedkommende kunne føres op til den hedenske tid.

Saavidt om grænsen opad i tiden. Nedad begrænses den norske rets historie af den gjældende retsforfatning. Den sidste er det ikke retshistoriens, men retsvidenskabens opgave at fremstille.

Vor gjældende rets kilder er af meget forskjellig datum. Enkelte af dens institutioner hviler paa lov-

Digitized by Google

bogen af 1687; andre paa senere forordninger og reskripter fra enevældets dage. Hovedmassen af vor offentlige ret og meget af privatretten er reguleret ved love fra dette aarhundrede. Følgen er, at den norske rets historie hverken kan stanse ved 1687 eller ved 1814. Dens grænse mod nutiden vil blive forskjellig for de forskjellige retsinstituters vedkommende.

§ 2.

Retshistoriens systematik.

1. Det retshistoriske stof kan ordnes efter en historisk og efter en systematisk metode. Den første inddeler retshistorien i perioder, der svarer til retsudviklingens forskjellige epoker. Men indenfor hver epoke fremstilles stoffet i systematisk ordning. Det vil sige: ethvert af periodens retsinstituter behandles særskilt og i sammenhæng, og retsinstituterne ordnes og grupperes efter den moderne retsvidenskabs system: den offentlige ret fremstilles først, dernæst privatretten.

Den systematiske metode gjør derimod retsvidenskabens systematik til øverste inddelingsprincip: den fremstiller hvert enkelt retsinstituts historie fra dets optræden indtil nutiden, eller indtil det atter forsvinder af retslivet.

Den historiske metode er for tiden i kurs i Tyskland (Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte; Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte); men den ældre generation af tyske retshistorikere (Eichhorn,

Digitized by Google

Phillips, Hillebrand, von Daniels) fulgte den systematiske stoffordeling. Det samme gjør de franske (Violet) og de engelske retshistorikere (Pollock og Maitland) den dag i dag.

2. Begge metoder har sine fortrin og sine mangler. Den historiske metodes forsvarere har ret deri, at det enkelte retsinstitut ikke kan forstaaes udløst af sin sammenhæng med de andre retsinstituter og med periodens økonomiske og sociale liv i det hele. Det er derfor heldigere, mere instruktivt at inddele retshistorien efter tversnit end efter længdesnit. Thi tversnittet gir et overblik over retslivets hele organisme i en bestemt kortere epoke; langsnittet derimod kun over et enkelt organs funktioner gjennem et længere tidsrum.

For en akademisk lærebog har imidlertid den systematiske fremstillingsmaade den ubestridelige fordel, at den gir den bedste oversigt. Retsvidenskabens system er det element, hvori den juridiske student er vant til at bevæge sig. Han vil visselig ogsaa ha størst udbytte af den retshistoriske kundskab, der gir ham indblik i de enkelte institutioners evolution. Og der blir under denne fremstillingsform fuld adgang til at paavise retsinstituternes indbyrdes sammenhæng og afhængighed af hverandre; deres suksessive omdannelse, opløsning og indgaaen i nye forbindelser. Jeg vil derfor behandle den norske retshistorie efter den systematiske metode.

Kun fremstillingen af statsrettens historie vil ordnes

Digitized by Google

efter den historiske periode-inddeling. En anden metode vilde paa dette omraade virke forvirrende.

§ 3.

Den norske retshistories kilder og literatur.

1. Retshistoriens kilder omfatter alt, hvoraf kundskab om et folks retsvæsen overhovedet kan øses. Enhver kilde til retskundskab er en retshistorisk kilde. De kan inddeles i hovedkilder og bikilder.

Ved hovedkilder forstaar man saadanne aktstykker, der skylder retsanvendelsen sin tilblivelse, hvad enten deres øiemed har været at meddele kundskab om retsreglerne (f. ex. love), eller de har tjent til at iklæde bestemte retsakter skriftlig form (f. ex. skjøde- og pantebreve osv.). Herhen hører:

1. Alleslags retsoptegnelser: retsbøger, lovbøger og lovsamlinger.

2. Juridiske literaturverker. I middelalderen falder disse baade i og udenfor Norden for det meste sammen med de under 1. nævnte. Fra vor egen middelalder har vi dog bevaret et par bøger af den her omhandlede art, nemlig: «En tale mod biskoperne. Et politisk stridsskrift fra kong Sverres tid». Det er et forsvarsskrift for kongemagtens supremati over kirkemagten, og det henter beviserne for sin lære for det meste fra kanonistiske skrifter; men tildels ogsaa fra den ældre norske ret. Det andet skrift er Kongespeilet (Konongs

Digitized by Google

skuggsjá, Speculum regale), forfattet af en geistlig mand i det nordlige Norge omkring 1250. Kongespeilet er affattet i form af en samtale mellem far og søn. Det gir regler for kjøbmænd og hofmænd; vi finder der vigtige oplysninger baade om offentligretlige og privatretlige, men især om sociale forhold i datidens Norge. Endelig kan nævnes en fremstilling af processen efter Frostatingslov før 1250 (NgL. IV 485 note 1) og en afhandling om arveretten fra det 15de aarhundrede (NgL. IV 431 ff.).

Paa reformationstiden trænger nye aandelige strømninger ind over landet, og den literære produktionstrang vaagner efter aarhundreders slummer paa ny. Blandt juristerne møder omkring 1530 Oslolagmanden, Anders Sæbjørnssøn, frem med en oversættelse af Magnus Lagabøters landslov, «omwend aff den gamble norsche oc paa leet dansche eller syøømaalz norsche» som det heder i et haandskrift fra 1567 (Deichmans bibliothek 33 kv. i rigsarkivet). Den blev det 16de aarhundredes lovbog. I det 16de aarhundredes haandskrevne lovsamlinger finder vi en hel liden juridisk literatur, der afspeiler tidens retsliterære smag og virkemaade. Vi støder paa oversættelser og bearbeidelser af fremmede ting som kanonisten Johannes Andreæs Lectio de consangvinitate et affinitate, legisten Dinus Mugellanus's Regulae iuris — begge hentede fra haandskrifter eller udgaver af Corpus iuris canonici —, Jost Damhouders Practica rerum criminalium eller «Keiserretten», som den kaldes i Norden. Vi finder fremdeles en hel række arve-

Digitized by Google

og bødetavler, glossarier og registre til landsloven og retterbøderne, nye «fortaler» til landsloven, kortfattede extrakter af denne og retterbøderne osv. Det er den praktiske norske jurists literære apparat, en efterligning af, hvad man fandt i latinske og tyske bøger. I danske og svenske lovhaandskrifter finder vi et lignende stof.

I det 17de aarhundrede fortsætter Norges riges kansler, Jens Aagessøn Bjelke, i det 16de aarhundredes spor. Han udgav et arvetal, et glossarium og en versificeret indholdsfortegnelse til Christian IVs Norske lov og til Jydske lov. Han syslede meget med sammenlignende studier over norske og danske love og udarbeidede forslag til ændringer i den norske lovbog. Større literært værd har Roskilderaadmanden Christen Ostersens glossarium til de danske love og Arent Berntsøn Bergens Danmarkis og Norgis fructbar hærlighed. Dansken magister Jens Dolmer forfattede i 1640-aarene et politisk stridsskrift: Norgis rige arve-rige og udgav 1666 den norske hirdskraa med oversættelse og anmærkninger. Et mærkeligt retshistorisk arbeide er borgermester i Christiania Jens Alexanderssøn Hoppeners Antegnelser over Norgis lov saa som den er udgangen anno 1604, hvorom nærmere i § 14.

Det 18de aarhundredes første store retsliterære begivenhed er Ludvig Holbergs Introduktion til natur- og folkeretten. Den nationale retsvidenskab, hvis store værd og betydning allerede Jens Hoppener betoner, har

Digitized by Google

i Ludvig Holberg fundet en varmhjertet talsmand. Men Holbergs samtidige — og forresten hans personlige fiende — professor Andreas Hojer blev den dansk-norske retsvidenskabs egentlige stifter. I sin Idea jurisconsulti Danici (1736)[1] kap. 3 udtaler han: «Efter naturens og den guddommelige rets kundskab bør en jurist hos os for alle ting gjøre sig den danske og norske ret vel bekjendt og deraf retteligen danne sig en ret sammenhæng af vores indenlandske lovkyndighed». Dette program fulgte han under sin akademiske lærergjerning, der blev banebrydende og grundlæggende, uagtet den allerede i 1739 blev afbrudt ved hans altfor tidlige død. Men hans disciple, retshistorikeren Kofod Ancker og den fremragende retslærde Henrik Stampe, fortsatte hans verk, og ved overgangen til vort aarhundrede fandt den dansk-norske retsvidenskab en helt ud moderne dyrker, hvis virksomhed blev bestemmende baade for den danske og den norske lovkyndigheds retning i den første halvdel af dette aarhundrede. Det var Anders Sandøe Ørsted. Den norske retsvidenskab begynder egentlig med Anton Martin Schweigaard.

3. Juridiske formularer. Disse udgjør en vigtig del af selve den gamle ret. Særlig berømt er det gamle griðamál og trygðamál, af hvilke trygdsformularen[2]

[1] Oversat og udgivet af Sommer med titel: Forestilling paa en dansk jurist (1737).

[2] Gr. I a 204 c. 115 og G. 320. Hertzberg, Proces 107 ff. note. En yngre gridsformular i NgL. IV 726 note 1.

Digitized by Google

sikkert og gridsformularen sandsynlig er ældre end 930. Ligesaa findes i lovhaandskrifterne formularer for tinggrid og julegrid samt edsformularer, der tildels udgjør en del af selve landsloven. Retshandelsformularer findes i de gamle retshandelsbreve. Ved bispestolene og i det kongelige kancelli har man indført forskjellige breve i kopibøger, der tjente som formularbøger (formularia). I det 17de aarhundrede forfattede historikeren Nils Helvad en dansk formularbog (udg. 1650). Ørsteds og Rolfsens formularbøger har ogsaa retshistorisk interesse.

4. Breve og brevsamlinger. Fremragende retshistoriske kilder er de gamle retshandelsbreve. For tiden indtil 1570 er disse trykt i Diplomatarium Norvegicum; men de yngre maa for det meste søges i arkiverne. Det samme kan siges om dombrevene. Disse blev fra slutten af 16de aarhundrede dels in extenso, dels i uddrag indførte i egne kopibøger (dombøger). Af disse er trykt Nils Stubs Optegnelser fra Oslo lagting, og endel af Bergens tingbog 1592—94 samt herredagsdombøger 1578, 1580, 1585, 1597 og 1599.

Saavidt om retshistoriens hovedkilder. Til dens bikilder kan med rette henføres hele det øvrige historiske kildestof. Navnlig er sagaliteraturen, krøniker, annaler, al politisk korrespondence osv. vigtige hjælpemidler for den retshistoriske forsker. Og jo mere den anskuelse trænger igjennem, at et folks retsliv alene kan forstaaes, naar det sees i sammenhæng med det

Digitized by Google

øvrige kultur, des mere vil retshistorikeren bli nødt til at fordybe sig i det almindelige historiske kildestof. Enkelte af vore gamle sagaer kan desuden næsten henføres til retshistoriske hovedkilder. Dette er tilfælde med Are frodes Islendingabók, Egils saga Skallagrimssonar (skildrer forhandlinger paa Gulating 933), Njála, Hœnsa-þores saga, Fagrskinna, Morkinskinna (Sigurd Ranessøns proces), Heimskringla, Sverres saga, Haakon Haakonssøns saga, Biskopa sǫgur osv.

2. Med hensyn til vor retshistoriske literatur vil jeg henvise til Aagesens Fortegnelse (K.havn 1876), fortsat af V. A. Secher for 1876—88 i Ugeskrift for retsvæsen 1884 og 1889 samt i Tidsskrift for retsvidenskab III ff. Kun enkelte af dens vigtigste verker skal her anføres:

T. H. Aschehoug: Om de tinglige rettigheder (Norsk tidsskrift VII 1854); Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814 (1866); Om de norske communers retsforfatning indtil 1837 (1897).

L. M. B. Aubert: Bevissystemets udvikling i den norske criminalproces indtil Chr. Vs lov (Ugeskrift for lovkynd. 1864); Kontraktspantets historiske udvikling (Retstid. 1872); De norske retskilder (1877); Grundbøgernes historie (1892); Norges folkeretlige stilling (1897) samt flere afsnit i Obligationsrettens specielle del.

Digitized by Google

Fredrik Brandt: Forelæsninger over den norske retshistorie I (1880), II (1883).

Ebbe Hertzberg: Det norske aristokratis historie (1869); Grundtrækkene i den ældste norske proces (1874); De nordiske retskilder (Nord. Retsencyclopædie I (1890); Om de gamle loves mynding (Videnskabsselsk.s forhandlinger 1889 no. 3); Len og veitzla i Norges sagatid (Festskrift for Maurer 1893); Glossarium til Norges gamle love (1895).

Rudolf Keyser: Norges stats- og retsforfatning i middelalderen. Efterladte skrifter II (1867).

Absalon Taranger: Den angelsaxiske kirkes indflydelse paa den norske (1890); Den norske besiddelsesret indtil Christian Vs Norske Lov (1ste halvdel 1897).

Desuden maa fremhæves Rudolf Keysers, P. A. Munchs, Sars's og Gustav Storms historiske arbeider.

Epokegjørende for vor retshistoriske forskning har flere tyske forfatteres arbeider været. En fortegnelse over de, der er ældre end 1885, vil man finde i Zeitschrift der Savigny-Stiftung, Germ. Abtheil. VII og VIII. De senere findes i Sechers literaturoversigter. De vil blive anførte paa forskjellige steder i disse forelæsninger.

De tyske germanister, der har indlagt sig størst fortjeneste af den norske retshistorie, er geheimeraad, professor Konrad von Maurer (München) og professor Karl von Amira (sammesteds); professor Karl Lehmann (Rostock) og professor Max Pappenheim (Kiel).

Digitized by Google

Literatur: Heinrich Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte I § 1—5. Ebbe Hertzberg, Den moderne retshistorie (Tidsskrift for retsvidenskab IV 385 ff., V 1 ff.). Gustav Storm, Haandskrifter og oversættelser af Magnus Lagabøters love (Chr.a videnskabsselskabs forhandlinger 1879 no. 14).

Digitized by Google

FØRSTE AFSNIT.

Retsbegrebets historie.

§ 4.

Rettens udspring, opgave og væsen.

1. Retten er et produkt af det menneskelige samkvem og det menneskelige samfundsliv. Uden samkvem og samfundsliv ingen ret. En Robinson Crusoe har ikke brug for og vil ikke skabe nogen retsorden, saalænge han er alene paa sin ø (Hagerup).

Hvor flere menneskelige viljer og interesser tørner sammen, kan udgangen bli den, at den sterkeste vilje kuer den svagere. Det er krigsstadiet, da retten sidder i spydstagens ende. Men denne alles kamp mod alle holder menneskene ikke ud i længden. De blir for det første træt af kampen og længes efter hvile. I mange forhold og forbindelser kommer ogsaa hjertelaget med. Kjærlighed og gjensidig skaansel skaber den tilstand, som vore germanske urfædre gav navnet fred (af roden pri = elske, skaane). Freden er rettens og det ordnede samlivs moderskjød.

Digitized by Google

2. Men freden er tillige det retsordnede samlivs frugt. Thi det er rettens opgave at skabe et ordnet, fredeligt samliv mellem menneskene. Den gjør det ved at afgrænse baade den enkeltes og samfundets handlefrihed. Den tildeler enhver sit, anviser baade samfund og individ en sfære, hvor det kan bevæge sig frit og i fred, uforstyrret af indgreb fra andres side.

Denne opgave deler retten med sederne og moralen. Ogsaa de stiller op normer for menneskenes handlemaade, begrænser deres handlefrihed. Ja, længe flyder begreberne sed, ret og moral sammen for den menneskelige tanke. Indernes dharma og grækernes δίκη omfatter alle normer for menneskeligt samliv. Romerne har naaet saa langt, at de sondrer mellem ius (retten) paa den ene side og mos, mores (sed og moral) paa den anden. Den samme sondring har fundet udtryk i de germanske ord ret (rettr, reht, riht) og sed (siðr, sitte = gr. ἔθος, af sanskrit svadhâ: egenhed, eiendommelighed, sedvane). Med ordet siðir forbandt vore fædre ikke blot forestillingen om skik og brug ganske i sin almindelighed; de betegnede derved først og fremst de gode seder, den sedelige livsvandel, der afspeiler en sedelig karakter (siðlæte). Begrebet sedelig (sittlich) har saaledes sin rod i begrebet sed, ganske som begrebet moral har sin rod i begrebet mores.

3. Forestillingen om ret og uret, sed og used, moral og umoral er mennesket medfødt. Lovens gjer-

Digitized by Google

ninger er skrevne i vore hjerter, som Paulus siger. Og oprindelig tror alle folk, at denne naturens røst er Guds røst. Indernes dharma (det, som skal holdes), grækernes θέμις (det af guderne besluttede) og romernes fas (det talte?) betegner netop denne af guderne villede retlige og moralske ordning af menneskenes samliv. Ved siden af den staar den ret, som menneskene har sat sig selv: grækernes νόμος (det afgrænsede, tildelte), romernes ius (det af folket paabudte) og germanernes ret. Men indholdet, beskaffenheden af disse menneskelige normer er ikke ligegyldigt. For at svare til sit navn maa de stemme overens med folkets moralske sans. Derfor kaldte grækerne retsordenen δίκη, der egentlig betyr «det anviste», men dernæst: «det, som med rette tilkommer en», kort: det retfærdige. Og de romerske jurister siger: rettens forskrifter (iuris præcepta) er disse: lev hæderligt, gjør ingen noget ondt og lad enhver faa, hvad ham tilkommer. Det samme ligger udtalt i det germanske begreb ret og retfærdighed, hvis modsætning er det vrange, det uretfærdige, det, som strider mod sandhed og ret.

4. Det folkelige retsbegreb er saaledes fyldt af forestillingen om det rigtige og retfærdige, og modsætningen mellem ret og uret er i den almindelige mands øine en modsætning mellem godt og ondt, mellem moral og umoral. Ret høyrer Gud til; uret høyrer hin manden til, siger ordsproget, og: Lat kvar faa sit, so fær fanden inkje.

Digitized by Google

Men den retsvidenskabelige tænkning er ikke bleven staaende ved dette populære retsbegreb. Den har ikke kunnet lukke øiet til for den kjendsgjerning, at der gives mange retsregler, som i moralsk henseende er ligegyldige. Den har endvidere observeret, at retsreglerne fremtræder i eiendommelige former (love, vedtægter), og at de haandhæves af domstole. Den sidste eiendommelighed har fulgt retsreglerne saa langt tilbage, som vort øie kan naa. Enkelte forfattere hævder derfor, at det eneste ubedragelige kjendetegn paa, at en norm for menneskenes handlemaade er ophøiet til retsregel, er dette, at den følges af dommeren (Pollock og Maitland m. fl.). Dette er ogsaa et langt sikrere kriterium end retsregelens nedtegnelse i en lov; thi der er i tidernes løb git mangfoldige lovregler, som aldrig har været haandhævede af nogen domstol eller fulgte i livet.

Det er imidlertid ganske klart, at efter dette kriterium kan der ikke trækkes nogen bestemt grænselinje mellem ret og moral. Thi hvormange af de bud, som nu tildags henføres til moralens og religionens normer, har ikke tidligere været haandhævede af domstolene? Og hvormange rent moralske bud er ikke den dag idag tillige retsbud, der er gjenstand for retshaandhævelse. Det sande forhold blir da det, at rettens og moralens normer for en stor del falder sammen. Men paa den anden side gives der retsbud, som er ligegyldige i moralsk henseende, ligesom der ogsaa er moralbud, som ikke er gjenstand for retshaandhævelse («du

Digitized by Google

skal elske din næste som dig selv»). Grænsen mellem de sidste paa den ene side og retsbudene pa den anden vil ethvert folk og ethvert kulturtrin trække forskjellig. Den almindelige regel er, at menneskene paa et mere naivt kulturstandpunkt gjør alle moralens og religionens bud til gjenstand for retslig tvang. Mere udviklede mennesker indser derimod, at sand gudsfrygt ikke kan opelskes gjennem straffebud, og at et menneskes moralske værd ikke kan bedømmes efter hans handlinger alene; hovedvegten maa lægges paa sindets og karakterens beskaffenhed. Men ligesaa klart er det, at jo mere religiøst og jo mere moralsk et folk er, des strengere krav vil det stille til sin retslige handlemaade; des mere vil dets retsorden gjennemsyres af moralske og religiøse grundsætninger. Og uden støtte i den rent moralske egenskab, som vi kalder retskaffenhed, vil retssikkerheden i et samfund være saare usikker. Moralen er den bedste retshaandhæver.

5. Den ældre retsvidenskab løste spørgsmaalet om rettens forhold til moralen paa den maade, at den ved siden af den gjældende positive ret opstillede en saakaldet naturret eller idealret, hvis bud i konfliktstilfælde skulde gaa foran den positive rets. Vi finder denne lære allerede hos Sokrates og hans disciple Platon og Aristoteles. Den forkastedes af lykkemoralisterne, skeptikerne og epikuræerne. Derimod blev den sat i høisædet af stoikerne, og med Stoas øvrige lærdomme fandt den indgang i

Digitized by Google

Rom. Cicero skildrer i sin bog Om staten (III 22) denne ius naturale som en «vera lex, en recta ratio, i samklang med naturen, indplantet i alle, bestandig, evig. — At ophæve denne lov er ikke fas; at ændre den er ikke tilstedeligt, og den kan ikke helt afskaffes hverken af senat eller af folk; den trænger ingen fortolkning eller udlægning; den er ikke én lov for Rom og en anden for Athen, én nu og en anden i fremtiden. Men hos ethvert folk og til enhver tid hersker den ene, evige og uforanderlige lov, og denne ene lov er fælles for alle som alles lærer og herre, Gud selv».

Middelalderens retsvidenskab optog denne lære og sondrede mellem de foranderlige menneskelige retsnormer og den guddommelige og naturlige rets uforanderlige grundsætninger. Ingen tvilte paa, at ius naturale var en virkelig ret, fornemmere end den positive, hvis kilde og skranke den var. Af hensyn til det menneskelige retssamfunds ufuldkommenhed kunde den naturlige rets krav modificeres og afpasses efter tid og omstændigheder. Man skjelnede saaledes mellem ren og anvendt, absolut og relativ, primær og sekundær naturret.

Kanonisterne tilegnede sig fra første færd dette naturretsbegreb og identificerte det med begrebet Guds lov. I Gratians Dekret findes følgende satser:

Dist. I: Ius naturale er, hvad der findes i den (mosaiske) lov og i evangeliet.

Dist. V: Ius naturale er den fornemste af alle baade med hensyn til ælde og værdighed.

Digitized by Google

c. 11 Dist. IX: Alle kirkelige eller verdslige forordninger skal helt afskaffes, hvis det viser sig, at de strider mod den naturlige ret.

De tyske retsbøger som f. ex. Sachsenspiegel[1] er paavirkede af denne kanonistiske lære og gjør «sandheden» og «den naturlige ret, der ogsaa kaldes Guds ret», til høieste norm. «Ein gesatzt recht mag wohl das andere aufheben, aber kein natürlich recht mag es abthun».

Den gammelnorske ret synes oprindelig at ha holdt sig til lǫg og siðvenja som objektive retsnormer. Men ved siden af disse staar vistnok fra gammel tid begreberne rettinde og sanninde som ledende grundsætninger for dommerens afgjørelser. Kirkeretten ophøier saa Guds lǫg (lov og evangelium) til høieste norm ogsaa i jordiske retsforhold. Den verdslige dommers forbillede er Gud selv, saaledes som han har aabenbaret sig i sine domme over Israels folk. Han lægger ikke vegten paa gjerningens eller det ydre retsbruds beskaffenhed, men ser hen til gjerningsmandens sindelag og hans brødes etiske karakter. Den samme forbrydelse bedømmes derfor af ham forskjelligt og ilægges en forskjellig straf. Denne lære er udførlig fremstillet i Kongespeilet (kap. 45—66) og gik derfra over i Magnus Lagabøters landslov, mannhelgebolken kap. 17, hvis

[1] Det er forfattet af lagrettemandeu (schöffe), ridderen Eike von Reppichau mellem 1215 og 1235.

Digitized by Google

bestemmelser er saa merkelige og saa karakteristiske, at de maa gjengives her:

L. IV 17: — — — Men dertil er dommen (ɔ: domsmændene) opnævnt, at den skal ransage sagerne og værdsætte (meta) misgjerningerne og saaledes afpasse (tempra) dommen efter sagernes beskaffenhed, saaledes som tingmænd og retsstyrer ser rettest at være for Gud efter sin samvittighed. Men ikke saa som mangen daare (snápr) hidtil har svaret, at de dømmer ikke andet end lǫg; thi sandelig skal de svare derfor saaledes, som loven bestemmer om dem, der lader onde mennesker undslippe udømte, hvis der en vanrevset (ɔ: for mildt) fra dommernes side, og ligesaa hvis de er ovrevsede (ɔ: for strengt), som miskundhed var værd, paa grund af manglende veiledning i dommernes udtalelse. Der findes og nok exempler paa, at de, som har vandømt, har faaet en haard hævn af Gud og dog end haardere hine, som har ovdømt. Og derfor skal dommen altid drage til det bedre (mildeste), hvis der er lige grunde for og imod; thi ligevægtspunktet er vanskeligt at treffe (allmiot er mundangshofit). Og jo vanskeligere det er, des lykkeligere er de, som har gjort tillags de fire søstre, som skal være med i alle rette domme, saa at det er Gud til behag og høveligt for menneskene. Men det er miskund og sandhed, retfærdighed og fredsomhed. Miskund skal paase, at grumhed og hævn

Digitized by Google

ikke kommer i dommen. Sandhed skal vogte paa, at løgn ikke bæres frem. Retfærdigheden skal iagtta, at den rette dom ikke ved uretfærdighed (með rangendum) bringes til at vakle. Fredsomhed skal holde vagt, indtil den rette dom er falden, forat ikke i braahast og hidsighed en fældende dom skal afsiges. Og dommerne har saa meget større opfordring til at ta vare paa dette, som erfaring viser, at det er i høi grad nødvendigt. Men naar man skal vogte sig for vrange domme, da er det ikke godt at vogte sig for det, som man ikke ved om; og derfor skal man erindre, at vrange domme blir til paa 4 maader: enten af frygt, naar man frygter den, man skal dømme, eller af begjær efter gods, naar man sniger efter bestikkelse; eller af hævn, naar man hader den, man skal dømme, eller af venskab, naar man vil hjælpe sin fælle. Og ilde er da afgjørelsen, naar disse horebørn faar slippe ind, men hine ægtefødte søstre, som før var omtalt, blir bortvist; thi ilde vil en saadan dom ansees af gode mennesker og aller værst af Gud. Og derfor er det bedst, at dette kapitel oftere blir læst, naar store sager skal paadømmes.

Dette kapitel blev i 16de aarhundrede anseet som høieste norm for en dommer, og det findes ikke blot i norske lovhaandskrifter, men ogsaa flere danske har optat det efter Anders Sæbjørnssøns oversættelse.

Digitized by Google

Med Hugo Grotius's bog De jure belli et pacis (1625) træder naturretten ind i et nyt stadium, der betegnes ved dens frigjørelse fra teologi og aabenbaring: Naturretten vilde være til, selv om Gud ikke var til. Mennesket har ved at følge sin samfundsdrift (Grotius) eller sin selvopholdelsesdrift (Hobbes) eller sin trang til lyksalighed (Pufendorf) fundet veien fra naturtilstanden til det ordnede samfund. Ret er kun det, som harmonerer med disse menneskenaturen iboende grundsætninger. Denne sande, fornuftige ret er den høieste; men disse mænd tænker endnu ikke paa at omstøde den gjældende retsorden, for at skaffe plads for sin idealret. Dette sidste skjæbnesvangre skridt tog først oplysningstidens franske filosofer: Brænd eders love og lav eder nye! tilraabte Voltaire sin samtid. Men hvorfra skal de hentes? Fra fornuften, lød svaret. De medfødte menneskerettigheder: frihed, lighed og broderskab, kommer ikke til sin ret, før den positive retsordens skranker er faldne. De faldt ogsaa. Revolutionen kom og feiede dem væk.

Men revolutionen var ikke skikket til at overbevise menneskene om fornuftrettens saliggjørende evne. En reaktion indtraadte, og en ny skole blev dannet. Den blev kaldt den historiske. Dens stifter, Friedrich Carl von Savigny († 1861) er et af det 19de aarhundredes største juridiske genier. Denne skoles retsbegreb er positivt og nationalt. Der existerer ingen aabenbaret og ingen vilkaarlig ret. Som sproget, kunsten og den

Digitized by Google

hele kultur er ogsaa retten en udstrømning af den i stadig vext og udvikling værende nationalaand. Eller som Savigny selv siger: «Den historiske skole antar, at retsstoffet er git ved nationens samlede fortid, ikke vilkaarligt — saaledes at den tilfældigvis kunde være, som den er, eller anderledes — men fremgaat af nationens inderste væsen og historie.»

Mod den historiske skoles ensidige betoning af rettens nationalitet har den anden retsvidenskabelige kjæmpeskikkelse i vort aarhundrede, Rudolf von Ihering († 1892) løftet sin mægtige røst og sterkt betonet rettens universalitet. Han hævder, at retten ikke lever en plantes ubevidste liv. Dens normer er tvertimod frugten af menneskelig tænkning og menneskenes maalbevidste interessekamp. «Øiemedet er al rets skaber» (der zweck ist der schöpfer des ganzen rechts) er hans berømte slagord. Deri ligger, at de samme øiemed kræver de samme retsregler. Den retsorden, som bedst passer ind i de menneskelige behov, har ikke bare national, men almenmenneskelig gyldighed. Heri ligger forklaringen til romerrettens reception i Tyskland og dens anerkjendte overlegenhed over andre retssystemer. Men heri ligger ogsaa forklaringen til det ligesaa interessante fænomen, at romerske retsregler findes hos folk, som ikke har og ikke kan ha faaet dem fra Rom, f. ex. hos nordmænd og islændere i den ældre middelalder. Exempler herpaa vil jeg ofte faa anledning til at nævne; her kun

Digitized by Google

et: den islandske Graagaas og den romerske Lex Rhodia de jactu har de samme regler om grossehavari.

I forbindelse med Iherings betoning af rettens universalitet ser jeg ogsaa hans betoning af rettens nære forhold til moralen. Han siger herom: «Uden at det sedelige sindelag træder til, er den hele retsorden høist ufuldkommen og usikker. Udelukkende baseret paa tvang, det vil sige: paa frygtens egoistiske motiv, staar og falder den med denne; den er da intet andet end en galeislavernes bagno-orden — sikret saalænge pisken er i sigte, opløst, saasnart den er ude af øie.»[1]

Ud fra dette grundsyn maa Ihering nødvendigvis komme til at lægge en sterk vegt paa rettens magtkvalitet. Men det er ikke den raa, fysiske magt, som kommer til udtryk i retsordenens krav. Det er en moralsk aandsmagt, som her appellerer ikke til vor trældoms frygt, men til vor menneskelige selvagtelse. Derfor er det en pligt ikke blot mod samfundet, men mod vor egen personlighed at staa paa retsordenens side. Det er vor pligt at kjæmpe for rettens virkeliggjørelse. «Kampen for retten» er en kamp ikke blot for den objektive retsorden eller for en subjektiv rettighed af økonomisk værdi; den er tillige en kamp for vor karakters selvhævdelse; og dens opgivelse er en opgivelse af vor egen personlighed. Denne Iherings tanke har vore fædre udtalt end skarpere i lovbuds form:

[1] Ihering, Der Zweck im Recht II 8.

Digitized by Google

«Nu eier ingen mand ret paa sig mere end tre gange — hverken karl eller kvinde — uden han hævner sig derimellem», heder det i G. 186. Den, som ikke hævner sig, mister saaledes sin personlige rettr, retsevnens symbol; han er ligestillet med trælden.

Iherings opfatning af rettens væsen staar ikke uimodsagt; men hans her antydede grundsyn hører dog til de retsvidenskabelige satser, der nu til dags maa kaldes den dannede juridiske verdens almeneie. Med dette grundsyn staar imidlertid nutidens jurisprudens nærmere ved det 18de aarhundredes naturretlige opfatning af rettens væsen end ved den historiske skoles positivistiske retsanskuelse. Med rette har derfor en tysk forfatter udtalt, at nutidens retsvidenskab staar i naturrettens tegn. Men det er ingen kredsgang: det er vindeltrappens bevægelse: det samme paa en anden maade og fra et høiere synspunkt. Saadan foregaar al udvikling i det menneskelige liv.

Literatur: A. Geyer (og Merkel), Übersicht über die Geschichte der Rechts- und Staatsphilosophie (Holtzendorffs Encyclopædie I[5]). Gierke, Deutsches Privatrecht I § 15. Ihering, Geist des römischen Rechts I—IV; Der Zweck im Recht I—II; Kampf ums Recht. A. Merkel, Juristische Encyclopædie og Elemente der allgem. Rechtslehre (Holtzendorffs Encyclopædie I[5]). Pollock and Maitland, History of English Law I, introduction. Sohm, Institutionen des röm. Rechts § 7. Af norske forfattere: Aubert, De norske Retskilder § 1. Hagerup, Nogle Ord om den nyere Retsvidenskabs Karakter (T. f. R. I) og

Digitized by Google

Ihering-Windscheid, En litterær Karakteristik (T. f. R. VI). Dr. Oscar Platou, Om det sammenlignende Retsstudium, dets Øiemed og dets praktiske Resultater (T. f. R. V). Af danske: Goos, Almindelig Retslære I. H. Høffding, Etik. C. N. Starcke, Samvittighedslivet. Af svenske: J. Hagström er, Om förhållandet emellan lagstiftning och vetenskap på den svenska straffrättens område (T. f. R. II).

§ 5.

Retsbegrebets spaltning.

1. Det almindelige begreb ret spalter sig ved nærmere eftertanke i flere begreber. Juristerne sondrer saaledes mellem ret i objektiv forstand eller retsreglerne og ret i subjektiv forstand eller rettighederne. Det romerske begreb ius og det germanske begreb ret omfatter begge. Men efter maaden, hvorpaa den objektive ret blev til, kaldte romerne den lex eller consvetudo og vore fædre: lǫg eller siðvenja. Medens ret er et fællesgermansk ord, findes lǫg kun hos nordgermaner, saxer, friser og angelsaxer. De vestgermanske folk bruger om lovene ord som wízzôd (det, som skal iagttages), ewa (billighed), dóm (det gjorte), ásetness, settinge, satzunge (det fastsatte), gerædness (det besluttede) o. lign.

2. Af særlig interesse for retshistorien er sondringen mellem offentlig ret og privat ret. Vi finder den først hos de romerske jurister. Ulpian forklarer forskjellen saaledes:

Digitized by Google

fr. 1, § 2, Dig. 1—1: Offentlig ret (ius publicum) er den, som angaar romerstaten (status rei Romanae). Privatret (ius privatum) er den, som har de enkeltes tarv for øie. Der gives nemlig visse offentlige formaal (quaedam publice utilia) og visse private formaal. Den offentlige ret angaar helligdommene (sacra), presterne (sacerdotes) og magistratspersonerne (magistratus).

Den romerske privatret var oprindelig strengt individualistisk; det vil sige: den gjorde den private mand suveræn paa sit omraade og spurgte ikke efter, om hans suverænitet gik ud over hans medborgere. Jeg skal her blot minde om den gammelromerske patria potestas og dominium ex iure quiritium. Senere blir den romerske privatret mere human og tar mere hensyn til næstens og samfundets tarv.

Den romerske ius publicum er grundet paa romerfolkets og senere paa keiserens suverænitet. Den forfalder ofte til vilkaarlighed og haandhæves ikke af uafhængige domstole. Den nyder heller ikke den almindelige anseelse som den romerske privatret. Men da den blev et forbillede for pavedømmets organisation, har den øvet en ikke ringe indflydelse paa den europæiske stats- og forvaltningsret i middelalderen.

Germanerne sondrede ikke mellem offentlig ret og privat ret. For dem var retten kun én i art og væsen, en fredsordning, der paa samme vis omspændte alle menneskelige samfundsforhold, fra familie- og naboforhol-

Digitized by Google

det til troskabsforholdet mellem konge og folk. Og denne ret var en sand og fuld ret, bygget paa gjensidighed og gjenstand for domstolenes retshaandhævelse. Forsaavidt var alting godt og vel.

Men denne rettens enhed medførte, at alle offentligretlige forhold af retsordenen behandledes som privatretlige. Dette blev navnlig tilfælde i middelalderens feudalstater, hvor regjeringsmagt, dommermagt, politi- og straffemyndighed som andre private rettigheder var gjenstand for salg, skifte og pantsættelse; og det ikke blot for den saaledes disponerende fyrstes levetid, men til arveligt eie og besiddelse. At et «rige» skulde være «udeleligt og uafhændeligt» — som det heder i vor grundlov — hørte ikke med til feudalrettens lære om staten.

Paa den anden side var den germanske privatret langt mere socialistisk end den romerske. Fadermyndigheden var paa mange maader begrænset af ættens rettigheder. Eiendomsretten til landets jord var dels sameie, dels blot arvefæste. Arveretten kjendte oprindelig ingen testamentsret, og ættens ret til arvejorden satte skranker for eierens raadighed.

Først den nyere tids absolutisme har gjort ende paa den middelalderlige sammenblandning af offentlig ret og privatret i Europas feudalstater. Først den aabnede fyrsternes øine for den vigtige sandhed, at statsmagtens rettigheder er uafhændelige. Men den anden ligesaa vigtige sandhed: at statsmagtens rettigheder tillige er pligter mod undersaatterne havde absolutismen mindre

Digitized by Google

øie for. Derfor gik det den ogsaa ilde, da revolutionen havde aabnet folkenes blik for dens egennyttige brug af sin høie stilling. I det konstitutionelle monarki og parlamentarismen har vort aarhundrede troet at finde det bedste vern mod statsmagtens vilkaarlige anvendelse. Historien har endnu ikke afgjort, om det skal faa ret.

3. Da Norge aldrig har været en feudalstat i middelaldersk forstand, har forvexlingen af offentlig ret og privat ret hos os ikke havt saa skjæbnesvangre følger som i sydgermanske lande. Vistnok var vore fædres retsbegreb oprindelig kun ét udelt retsbegreb og efter vor opfatning et privatretsbegreb. Selve kongemagten (konongsrike) anskuedes som en privat odelsrettighed, der tilkom kongeætten. Den gik i arv efter privatrettens regler; dog med den merkelige forskjel, at tronfølgereglerne oprindelig ligestiller egte og uegte arvinger, hvad den ældste privatarvefølge ikke gjør. Det er imidlertid sandsynligt, at vor ældste tronarvefølge er en efterligning af en privatarvefølge, som er afskaffet i vore ældste love.[1] Privatretten har — med andre ord — udviklet sig hurtigere end den offentlige ret. Borgerkrigenes bitre kampe maatte til, før man hos os fik øie for tronarvefølgens eiendommelig krav; den blev da paa rigsmøderne i 1260 og 1273 indrettet som individualarvefølge (ɔ: kun én kan arve tronen), hvad den siden har været.

[1] Se Maurer, Die unechte Geburt nach altnorwegischem Rechte s. 55—59.

Digitized by Google

Dette fremskridt hænger sammen med et andet: man havde tillige faaet øinene aabne for statsmagtens udelelighed. Den gamle tronfølge, der gav alle sønner lige ret, maatte jo føre til kongedømmets delelighed, selv om Harald Haarfagre med sit einvaldskonongsrike havde tilsigtet noget andet. Og en deling fandt flere gange sted.

Endnu vigtigere var det, at den norske statsret allerede i middelalderen naaede frem til en principmæssig hævdelse af kongemagtens uafhændelighed. Den første gang dette spørgsmaal kom op var i Sigurd Ranessøns proces 1114, hvis gjenstand var kongens ret til at bortgi len udover sin egen regjeringstid. De lovkyndige erklærer den gang, at han efter norsk ret kunde det, hvis han lyste gaven paa landets tre lagting. I det dengang foreliggende tilfælde havde denne lysning ikke fundet sted, og kongedømmets indehavere, Eystein og Sigurd Jorsalafarer, var uenige, om forleningen skulde stadfæstes eller ei. Spørgsmaalet blev afgjort efter Gulatingsbogens regler om raadighed over sameie.[1] Naar sameierne ikke kan enes, skal loddet afgjøre, hvem der skal raade. Lodkastets udfald var, at kong Sigurds mening skulde gjælde, og den var, at len ikke kan bortgives med bindende virkning for eftermanden.[2] Dette er ogsaa hirdskraaens standpunkt, og det blev endelig

[1] G. 48, 51.

[2] G. Storm, Sigurd Ranessøns proces s. 18 f.

Digitized by Google

fastslaaet ved en rigsraadsdom i 1347 med hensyn til Borgesyssel. Den udtaler:

> D. N. I 303: — syntes vi alle sammen, at kong Haakon ei kunde laane eller veite en saa stor del af sit rige længer end sine egne livsdage. Thi herredømme og ifuirbod over tegne og almue skal ligesom al anden rigsstyrelse i Norge tilegnes af den, som efter ret arvefølge er kommen til Norges kongemagt.

Den gammelnorske privatret havde — ligesom den øvrige germanske — mange socialretlige elementer: saaledes oprindelig ingen testamentret og altid en begrænset; fremdeles odelsretten og et udbredt jordfællesskab. Dette socialretlige præg har vor landboret og grundeiendomsret aldrig helt afstreifet; men det er betydelig modificeret ved odelsrettens gradvise indskrænkning og udskiftningsvæsenets fremgang.

4. Den **systematiske** inddeling af offentlig ret og privatret falder ikke nøiagtig sammen med den begrebsmæssige. Til systemets offentligretlige del hører statsretten, strafferetten, procesretten og kirkeretten. Under privatretten falder personretten, formueretten (tings- og obligationsret), familieretten og arveretten. I den offentlige omhandles flere privatretlige forhold som f. ex. i statsretten læren om statens ansvar for sine embedsmænds handlinger, og en stor del af civilprocessen er af privatretlig natur.[1] Paa den anden side

[1] Se Hagerup, Civilproces s. 24 f.

Digitized by Google

omhandler privatretten mange retsforhold, som i høi grad interesserer samfundet; jeg skal blot nævne egteskab, skilsmisse og formyndervæsenet.

Det første spor til en norsk retssystematik findes i vore gamle retsbøger og i Magnus Lagabøters landslov, i hvis prolog lovens bolkeinddeling blir logisk begrundet. Dette gamle system følges af Christian IVs Norske lov, medens Christian Vs Norske lovbog følger Danske lov.

Literatur: Gierke, Deutsches Privatrecht § 4. Aubert, De norske Retskilder § 3.

Digitized by Google

ANDET AFSNIT.

Retskildernes historie.

§ 6.

Begrebet retskilde.

1. Ordet retskilde betegner saavel retsdannelsens som retskundskabens kilder. Om de sidste er talt foran under retshistoriens kilder (§ 3, 1). Her skal vi tale om de første.

Retsdannelsens kilder er de kjendsgjerninger, der skaber retsreglerne. Enhver retsdannelsesakt falder i to tempo: først dannes retsoverbevisningen, saa følger retserklæringen. Retsoverbevisningens kilder er mangfoldige. Den henter sin næring fra egeninteresse og fra samfundsinteresse, fra historien og fra livet, fra praktisk erfaring og fra abstrakt ræsonnement, fra nationale retstraditioner og fra fremmed ret.

Retserklæringen fremtræder enten i ord eller i handling. I første tilfælde foreligger en lov, i andet

Digitized by Google

sedvaneret. Paa grund af retserklæringens forskjellige form deler man retsdannelsens kilder i lovgivning og sedvane.

Lovgivningen er de lovgivende organers erklæring om, at den eller den retsregel for fremtiden er ret. Det er lovens vedtagelse og sanktion, som — logisk seet — er retsregelens kilde. Loven selv er ret, ikke retskilde i her omhandlede mening. Den er en kilde for retskundskaben (lovkyndigheden), ikke for retsdannelsen.

Retsoverbevisningen kan ogsaa finde sit bindende udtryk i handlinger, der udøves gjennem længere tid. Her er sedvanen eller den konstante udøvelse retsregelens kilde. Den saaledes skabte ret kaldes derfor sedvaneret.

2. Til lovenes kategori henhører ikke alene statens lovgivning, men ogsaa andre autonome samfunds som f. ex. kirkens i middelalderen. De saakaldte vedtægter er love, som er vedtagne af korporationer (kommuner, laug), hvis lovgivningsmagt (autonomi) enten har sin rod i gammel sedvane eller hviler paa privilegier fra statens side. I sidste tilfælde er vedtægternes gyldighed almindelig afhængige af statens approbation. Til lovene hører ogsaa de internationale overenskomster (traktater), forsaavidt de lægger baand paa statsborgernes handlefrihed. Alle disse forskjellige arter af love vil bli omhandlet i det følgende.

Digitized by Google

Derimod vil der ikke bli git nogen særskilt fremstilling af sedvanerettens historie. Det er nok at fremhæve, at sedvanens retsdannende funktion altid har været anerkjendt baade af lovgivningen og af domstolene. Exempel:

> DN. V 43 (1303): I Guds navn, amen! Det være alle mænd vitterligt, at om vinteren efter jul, da ledet var fra vor herres Jesu Kristi fødsel 1303 vintre og verdig herre Nikolas, af Guds miskun erkebiskop i Upsala, kom til Jæmteland og sira Erlend Styrksson kom vestenfra paa vor herre Haakons, Norges konges, vegne, fandtes (hittizst) denne kirkernes og lændermændenes ret i Jæmteland af sedvanen (af siðuæniu).

§ 7.

Den ældste lovgivning.

1. Det oprindelige statsomraade i Norge var fylket. Fylkestingene synes derfor at ha været de oprindelige lǫgþing eller lovgivende forsamlinger [1]. Fyl-

[1] Den store Olaf d. hel. saga, kap. 10: Hacon konungr — — lagði mikinn hug á lagasetning i Norigi: hann setti Gulaþings laug oc Frostaþings laug oc Heitsevis laug fyrst at upphafi, en aðr hofðv ser hverir fylkesmenn laug. Jfr. Sigurd Ranessøns proces s. 11: (Om Kepsiseyjarþing, se s. 8): þing þetta hafa sett bændr með ser til þess, at hverr þeira hafi sonn lǫg af ǫðrvm. En með þvi at sok er hǫfðvt a hendr lendvm manni, þá á hana at sækia a logþingi, þvi sem her er i þessv fylki. En þat er þrandarnes þing. Lehmann, Königsfriede s. 167, note 5, jfr. 173.

Digitized by Google

kerne var delt i herreder, der ligeledes var rets- og tingkredse. Ogsaa herredet kunde fatte beslutninger, der var lov for herredsmændene. Fylkestingenes organisation kjendes ikke nøiere; men man antar, at baade lov- og domsbeslutninger fattedes af hele den forsamlede almue og vedtoges med vaabentag (vaabenlarm). Forslag til lov kunde derimod fremsættes af ethvert medlem af forsamlingen. Almindelig kom det vel fra fylkeskongen [1] eller fra de saakaldte lǫgmenn (lovkyndige, jurister).

2. Ved Harald Haarfagres samling af Norges rige (872) kom statsomraadet til at omfatte samtlige Norges fylker: fylkesstaten gik op i rigs- eller einvaldsstaten. Men rigsenheden medførte ingen retsenhed. Allerede før rigets samling synes dog flere fylker at ha slaaet sig sammen om et fælles lǫgþing og fælles ret. I det 9de aarhundrede synes Hedemarken, Romerike og Hadeland at ha havt sit fælles lagting paa Eidsvoldene (Eiðsævis-, Heiðsævis- [2] eller Eiðsivaþing).

---

[1] Heimsk. ed F. Jónsson s. 94 f: Hálfdan (svarti) konungr var vitr maðr ok sannenda-maðr til jafnaðar ok setti lǫg ok helt sjálfr ok lét aðra halda, svá at eigi mætti ofsi steypa lǫgunum; han gerði ok sjálfr saktal ok skipaði bótum hverjum eptir sinum burð ok metorðum.

[2] Mjøsen kaldtes Eiðsær eller Heiðsær, altsaa egentlig: Eidsjø- eller Heidsjøtinget.

Digitized by Google

Hordaland, Sogn og Fjordene havde ialfald omkring 930 sit fælles lagting ved fjorden Guli i Evenviks (nu Gulens) herred (Gulaþing), og Trøndernes 8 fylker havde sit fællesting paa Øren ved Nidelvens munding (Eyraþing). Under Haakon den gode (935—961) og Olaf den hellige (1015—1030) er disse lagtingskredse blevne udvidede, saa de efterhaanden kom til at omfatte det hele rige, og fylkerne om Kristianiafjorden fik sit eget lagting paa Borg (Borgarþing).

I vore ældste retsbøger fra 12te aarhundrede strækker Frostatingslagen sig fra Haalogaland til Romsdal mod syd og til Jæmteland og Herjedalen mod øst med tingsted paa Frosten. Gulatingslagen omfatter fylkerne fra Søndmør til Agder samt Valders og Hallingdal. Fylkerne i Viken udgjør Borgartingslagen, og til Eidsivatinget sogner foruden Hedemarken, Romerike, Hadeland og Toten ogsaa Gudbrandsdalen og Østerdalen.

3. Lagtingenes organisation er en retshistorisk merkverdighed. Den er nemlig grundet paa repræsentationsprincipet og faste diæter (þingfararfé). Repræsentanterne kaldes nævndermænd (nefndarmenn), fordi de opnævntes til sit hverv, og deres antal fra hvert fylke er lovbestemt; ligesaa diæternes størrelse, der varierer efter reisens længde og ydes af almuen i madvarer og penge. Nævndermændene opnævnes af kongens ombudsmænd, men de repræsenterer folket. Kongen repræsenteres af sine ombudsmænd (lendermænd og aar-

Digitized by Google

mænd) og kirken af bisperne og presterne I 1164 blev presternes mødepligt begrænset til 2 fra hvert fylke; de opnævntes af biskopen. (G. 3).

4. Blandt nævndermændene opnævnte kongens ombudsmænd et mindre udvalg, der drøftede og forberedte sagerne, før tingets afgjørelse blev æsket. Dette udvalg kaldtes lǫgretta. Betegnelsen er dannet af udtrykket retta lǫg = rette lovene, det er: give en autentisk fortolkning af lovenes mening i det enkelte tilfælde:

> F. I, 2: Alt det, som bogen ikke afgjør, skal i hver enkelt sag indrettes efter det, som alle lagrettemænd blir enige om.

Paa det oprindelige Gulating udgjorde lagretten 36 mand, 12 fra hvert af de 3 fylker: Hordaland, Sogn og Fjordene. Det er ikke usandsynligt, at lagrettens forbillede er at søge i et lignende tolvmandsudvalg paa de oprindelige fylkesting[1], der var fylkesstatens øverste lovgivende forsamling (lǫgþing). Men da fylkestinget tabte denne funktion, mistede det ogsaa sin lǫgretta; thi kun et lǫgþing kan retta lǫg. Senere, da Gulatingslagen kom til at omfatte flere fylker, vedblev lagretten at tælle 36 medlemmer, hvilket ogsaa er dens antal i landsloven.

---

[1] Ogsaa blandt nordboerne i England møder vi de 12 lagmen. Steenstrup, Danelag s. 203 f.

Digitized by Google

5. Lovenes tilblivelse skyldes efter lovenes eget udsagn dels lagtingets initiativ og beslutning [1], dels forslag eller indrømmelser fra kongens side [2], dels forslag af lovkyndige mænd (lagmænd) [3]. Men altid maatte loven vedtages af lagtinget for at erholde formel gyldighed.

Noget anderledes lyder sagaens fremstilling. Ifølge denne er lovene «sat» af kongerne med de viseste mænds raad. Specielt heder det om Haakon den gode, at han var en storvis mand og lagde stor vind paa lovgivning. Han satte Gulatingslovene med Torleif Spakes raad (ca. 940), og han satte Frostatingslovene med Sigurd jarls og andre de viseste trønders raad. Men Heidsæveslovene havde Halfdan Svarte sat, som før er omtalt [4]. Lignende berettes om Olaf den hellige, der ogsaa i selve lovene betegnes som den, der har «paabudt» eller «sat» forskjellige bestemmelser, som Magnus (Erlingssøn) tildels har «aftaget» og sat nye i stedet [5]. Om Harald Haarfagre beretter et indskud i Fagerskinna, at han af beundring for Ragna Adels-

---

[1] «Sem nu erom ver satter a». G 3. — «ver hafum þvi skipt fylkna imellom». G. 4. — «ver hafum þat afnumit». G. 15.

[2] «Sem Olafr hinn helgi iatte oc sva sem ver vurdum a satter sidan». G. 15. Lehmann, Königsfriede s. 185 f.

[3] Bessa-lǫg, NgL. IV 69; Bjarne Mardarsøns saktal G. 316.

[4] Heimskr. Haakon d. g. s. kap. 11. Jfr. s. 36 og 37 note 1.

[5] Se overskrifterne til Gulatingsbogen.

Digitized by Google

datters høisind og aandelige storhed «gjorde en ny lov om kvindens retsstilling[1]».

Lovenes og sagaens fremstilling lar sig vel forene. Forholdet blir da dette, at kongerne og navnlig Haakon den gode og Olaf den hellige har ved lovkyndige mænds hjælp samlet, ordnet og revideret de gamle retssedvaner. Men formel gyldighed erholdt den af kongerne satte lov først ved lagtingets vedtagelse (lǫgtaka, þingtak). Dette indrømmer ogsaa sagaen.

6. Lovenes overleverelse fra slegt til slegt skyldes i den ældste tid de saakaldte lǫgmenn, lǫgspekingar eller lagamenn. Til deres klasse hørte Torleif Spake, Sigurd Ladejarl, Lǫg-Besse, Bjarne Marðarson og mange flere, hvis navne historien har glemt for bestandig. Dem skyldes ogsaa lovenes formelle udarbeidelse og stoffets ordning i bolker og kapitler. Ved deres mundtlige undervisning forplantedes lovkyndigheden til efterslegten ganske paa samme maade som sagakundskab, eddadigtene, folkeviserne og eventyrene. De ældgamle retsregler havde ofte selv versets form; det faldt de gamle naturligt at forsire sit lovsprog med stavrimets velklang. Blandt disse lǫgspekingar valgte folket fra ældgammel tid sine lǫgmenn. De udgjorde et jurist-

[1] Fagrsk. kap. 17 jfr. G. 198 og B. II 14. von Amira, Vollstreckungsverfahren s. 263 f; OR II 168 anm. 3. Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte II 60.

Digitized by Google

kollegium, hvis hovedfunktion var at segja lǫg d. e. afgive embedsmæssig erklæring om, hvad der i et givet tilfælde var gjældende ret. De havde derhos det hverv at foredrage lovene paa de aarlige lagting (lǫgtala) samt at indkassere de bøder, som tilfaldt bønderne (bondafé).

Under kong Sverre forvandles lagmændene til kongevalgte embedsmænd, og Haakon Haakonssøn løsriver lagmandsinstitutionen fra den gamle lagtingsordning. Lagmændene optræder ikke længer kollegialt, men enkeltvis. De er lagrettens formænd og kongelig udnævnte og lønnede dommere. De tilhører ikke længere lovhistorien, men proceshistorien.

§ 8.

Retsbøgerne (1100—1270).

1. Ifølge Sverres saga (kap. 109) og Heimskringla (s. 528) skal Magnus den gode (1035—47) ha ladet nedtegne «St. Olafs lov» i en lovbog, som ved 1190 endnu fandtes i Nidaros og kaldtes Gárgás. Beretningen om, at denne bog skulde skrive sig fra Magnus den godes tid, holder Maurer, Hertzberg og andre for falsk, idet de hævder, at skrivekunsten endnu ikke var saa udviklet i Norge; og de henviser til, at man først i 1118 begyndte at optegne den islandske lov. Hermed være det nu, som det vil. Sikkert er, at før midten af det 12te aarhundrede har lagmændenes lǫgtala

Digitized by Google

været optegnet i bøger, som helt eller delvis er bevaret til vor tid. Disse bøger er det, vi kalder retsbøger.

2. Retsbøgerne er følgende: 1. Gulaþingsbók. Den synes oprindelig at ha været nedtegnet omkring aar 1100 og har betegnet sig som Olafs lov. Af denne oprindelige redaktion er kun faa brudstykker bevarede [1]. I en skindbog paa Kjøbenhavns universitetsbibliothek (codex Ranzovianus) er os overleveret Olafs text med de forandringer, som Magnus Erlingssøn fik vedtat paa et rigsmøde i Bergen 1164, og som var frugten af forhandlinger mellem Erling Skakke paa sønnens vegne og erkebiskop Eystein. Revisionen var derfor mest gjennemgribende for kristenrettens vedkommende; men ogsaa strafferetten og familieretten er bleven moderniseret, ligesom den har optat den ved samme leilighed vedtagne tronfølge (kap. 2).

Gulatingsbogen er inddelt i bolker og disse i kapitler. Den første bolk indeholder kristenretten; men foran den gaar tronfølgeloven af 1164 (kap. 2) og tingordningen (kap. 3). Den er trykt i Norges gamle love I 1—110, og brudstykker i II 495 ff og IV 3 ff. Udgiverne har git kapitlerne fortløbende numere.

2. Frostuþingsbok [2]. Den har været underkastet flere bearbeidelser, som nu alene kan skimtes i

---

[1] Trykt i NgL IV 3 ff.

[2] Se Gustav Storm, Tidsskrift for Retsv. III 416–428.

Digitized by Google

haandskrifterne. Af disse var kun et (codex Resenianus paa Kjøbenhavns universitetsbibliothek) fuldstændigt; men dette er tabt, og man har kun afskrifter tilbage.

Frostatingsbogen har oprindelig lignet Gulatingsbogen og indeholdt «St. Olafs lov», (Magnus den godes Grágás?). I første halvdel af 13de aarhundrede har denne været underkastet en bearbeidelse, hvorved den er inddelt i 16 luter og disse igjen i kapitler, «og har hver lut de bolker i sig, som har noget tilfælles med hinanden, forsaavidt vi kunde efterkomme dette hensyn, naar det tillige skulde iagttages, at den gamle anordning i Frostatingsbogen ikke blev omkalfatret» (indl. 25). Denne bearbeidelse, der skyldes en eller anden lagmand, havde det øiemed at lette den ukyndige lovbogens brug.

Foran i denne nye Frostatingsbog er indført de love, som Haakon Haakonssøn fik vedtaget paa rigsmødet i 1260 (indl. kap. 1—21) og et par retterbøder, han samme aar gav trønderne paa Øreting (indl. kap. 22—24).

Frostatingsbogens kristenret (lut II—III) er erkebiskop Eysteins saakaldte Guldfjær, med nogle senere tilføielser. Ogsaa den har oprindelig været delt i luter og kapitler, se Tübingerbrudstykkerne i NgL. V 1 ff. Frostatingsbogens kristenret kalder Brandt erkebiskop Sigurds kristenret, fordi den skal være resultatet af forhandlinger mellem denne og kong Haakon Haakonssøn i 1244. Dette omtales først i en retterbod af 14

Digitized by Google

september 1327[1]; men Munch, Maurer, Brandt og Hertzberg antar, at det er sandt. Gustav Storm bestrider efterretningens rigtighed.

Ogsaa F. lar tildels Magnus Erlingssøns lovrevision fremtræde paa den ældre texts baggrund. Den er trykt i NgL. I 121—258 og brudstykker i II 500 ff og IV 19 ff.

3. Af Borgartingsbogen og Eidsivatingsbogen er kun kristenretterne bevarede. B. foreligger i tre redaktioner og synes først nedtegnet omkring 1150. Rec. II indeholder afsnit af egteskabsretten, trykt bedst i NgL. IV 66 ff. Af E. haves to redaktioner, hvis text er fra ca. 1170. Et brudstykke af E.s verdslige ret er trykt i Ngl. II 522 ff. B. og E. er trykt i NgL. II 339 ff.

4. Endelig er den saakaldte Bjarkeyjarrettr optegnet i det 13te aarh. Den indeholdt vistnok oprindelig kun sjø- og handelsretslige sedvaner og er forsaavidt vor ældste internationale privatret. I sin foreliggende skikkelse er den tillige bylov for Nidaros. Sjøretten (farmannalǫg) udgjør et eget afsnit. Den indeholder ogsaa en kristenret (Eysteins Guldfjær) og har optat mange af Frostatingsbogens regler. Den er ikke bevaret i sin helhed. De bevarede brudstykker er bedst trykt i Ngl. IV 71 ff.

Navnet bjarkeyjarrettr forklarer Munch saaledes:

---

[1] Ngl. III 153.

Digitized by Google

bjark (dansk birk) betyder et med birkekviste indhegnet sted, hvor man holdt handelsstevne; bjarkey er en ø, hvorpaa et saadant handelssted findes; bjarkeyjarrettr den der gjældende ret, der senere blev almindelig handelsret.

3. Oprindelig var retsbøgerne private optegnelser af lagmændenes lovtale. De kan nærmest kaldes lærebøger i lovkyndighed uden officiel autoritet. Se for exempel:

> B. I 18: Nu er kristenretten foredraget slig, som vi husker den. Skorter der noget, da bøde biskoperne over med sine budord og sin retshaandhævelse.
>
> G. 314: Nu har vi skraasat vort landeværn og ved ikke, om det er ret eller rangt. Men selv om det er rangt, da skal vi om vore utgerder (ɔ: ledingspligten) ha det lovmaal, som før har været, og Atle talte for folket i Gula, med mindre vor konge vil bevilge (iatta) os et andet, og vi alle sammen blir enige (satter) derom.

Men allerede i slutten af 12te aarhundrede ser vi Grágás og Gullfjǫðr paaberaabt som officielle retsbøger. I begyndelsen af 13de aarhundrede er de blevne virkelige lovbøger. Se saaledes:

> NgL. I 447: Men dette var lovtaget paa Borgarting efter kong Haakons, bisp Nikolas's og lagrettemændenes og lagtingsalmuens (loghunauta) raad og indsat i bogen, at det evindelig skal gjælde og

Digitized by Google

aldrig brydes. — — Var dette skraasat, da ledet var fra vor herres Jesu Christi fødsel 1224 vintre, i det aar, som danekongen blev hærtagen.

F. XII 1: Men dette gjælder om de retshandler (mål) som gjøres, efterat den bog var lovtagen; men de ældre afgjøres efter de baarne vidnesbyrd. Jfr. Bj. 123 F. indl. 2, 9; I 2.

Hvert lagting og hver by maa saaledes i det 13de aarhundredes første halvdel ha havt sin lǫgbók, hvis gyldighed daterer fra dens vedtagelse paa lagtinget eller bymødet.

§ 9.

Magnus Lagbœters lovbøger (1267—1277).

1. Som arv efter sin far havde Magnus Haakonssøn modtat planen til en revision af rigets forskjellige lovbøger. Han tog først fat paa de ældste og mest antikverede: Gulatingsbogen, Borgar- og Eidsivatingsbøgerne. I 1267 blev «lǫgtekin Gulaþingsbók sv, er Magnus konvngr lét setia[1],» og 1268 blev «lǫgtekin lǫgbok Vpplenndinga ok Vikveria su er Magnvs konvngr skipaði[2].» Af disse lovbøger er kun bevaret kristenretterne, de saakaldte Nyere Gula- og Borgartings kristenretter, der er trykt i NgL. II 293 ff. Det an-

[1] Islandske annaler ed. Storm s. 137.
[2] Islandske annaler s. 137.

Digitized by Google

tages, at deres verdslige bestanddele for største parten gjenfindes i kong Magnus' første islandske lovbog Járnsiða eller Hákonarbók. Trykt i NgL. I 259 ff.

Sommeren 1269 var kong Magnus og erkebiskop Jon paa Frostating. «Da fik kong Magnus alle Frostatingsmændenes samtykke til at anordne (skipa) Frostatingsbogen saaledes, som han syntes bedst være, om alle de forhold, som vedrører det verdslige og kongedømmet»[1]. Tinget trøstede sig saa meget til kongens forsyn (forsjó), at det dømte sin hele lovbog i hans skipan: «det af at tage og det til at sette, som os syntes mest at stemme overens med de bedste mænds raad[2]». Grunden til, at han sidst tog fat paa revisionen af Frostatingsbogen, var ifølge landslovens prolog den, «at os tyktes, at alle andre (o: lovbøger) havde mere og snarere tarv til revision (umbota); thi af alle bøger fandt vi eders bog for en stor del at være selvbjerget[3]».

2. Under udarbeidelsen af den nye Frostatingsbog synes tanken om en landsbók eller landslagabók at være modnet. Om dens udførelse heder det i landslovens sidste kapitel:

L. X 3: Kong Magnus lod af alle landets bøger sammensætte det, som syntes ham bedst at

---

[1] Isl. annaler s. 138. Samtidig blev logtekit, at Frostoþing skal iafnan vera vm Botolfsmessv skeid (17 juni.)

[2] Landslovens prolog. NgL. II 7 ff.

[3] NgL. II 7 var. 16.

Digitized by Google

stemme overens med de bedste mænds raad, og skraasette denne bog, og fór selv til lagtinget og lod den der oplæse og gav tingmændene bogen, og dermed den retterbod, som ikke er mindst: at denne bog skal herefter gjælde over hele Norge til evig tid, dog den kongelige værdighed ukrænket.

Den nye landslagabók blev sommeren 1274 lovtagen paa Frostating, 1275 paa Gulating og 1276 paa Borgar- og Eidsivating. Hvert ting overrakte kongen et exemplar af landslovbogen, der var affattet som dets lovbog. Navnene Gulaþingsbók, Frostuþingsbók etc. blev ogsaa hængende ved disse lovbøger; fortalen var stilet til tinglagets biskop og mænd, og tingfarebolken indrettet forskjellig for de forskjellige lagtingskredse. Formelt blev saaledes den gamle lagtingsinddeling opretholdt; men materielt var retsenhed bragt tilveie. Udenfor England havde endnu ingen anden germansk stat end Norge realiseret retsenhedens idé.

Landslovbogen indledes med et aabent brev fra Kong Magnus til hvert lagtings biskop og mænd (prologus), hvori han gjør rede for revisionsarbeidets retsgrund (folket dømte sine ældre bøger i hans skipan) samt for den nye lovbogs system. Derefter udtaler han, at den nye lovbog ikke skal have tilbagevirkende kraft.

Prologen slutter saaledes:

Beder vi eder, at I gjør os opmerksom paa det, som mangler; thi manglerne skyldes mere travlhed (fjǫlskylda), vankundighed eller uopmerk-

Digitized by Google

somhed end mangel paa god vilje, saaledes som man vel kan tænke sig, selv om vi havde paatat os et mindre ansvar og sjeldnere beskjæftiget os med dette emne, end vi gjør. Findes og noget nyttigt deri, da takker alle derfor Jesus Christus, hvis navn være velsignet i al evighed. Amen.

Det vil klart nok fremgaa af denne slutning, at prologen, som derhos er udateret og useglet, ikke indeholder landslovens promulgation, saaledes som de kongelige aabne breve, hvormed vore moderne love udstedes.

Landslovens promulgation eller rettere dens corroboration ligger ikke i det kongelige aabne brev, hvormed den indledes, men i folkets lǫgtaka, hvormed den afsluttes og dateres. Landslovbogen har ingen fællesdatum for det hele land; dens gyldighed inden hvert lagdømme begynder med dens vedtagelse paa lagdømmets lagting. De respektive lovbøgers datum og corroborationsformel har derfor forskjelligt indhold. Den lyder i haandskrifterne saaledes:

Þessi bok uar logtekin a Gulaþingi (Frostoþingi, Eisiðvaþingi, Borgarþingi) Jonsvokudag [1] (Botolfsvokudag [2]; VI nattom firir Mariu messo siðare [3]; Petærsvakudag [4]) þa er liðnir uaru fra burd uars

---

[1] 24de juni. Jfr. Storm, Haandskrifter etc. s. 14 f.
[2] 17de juni.
[3] 2den september.
[4] 29de juni.

Digitized by Google

herra Jhesu Christi m. cc. lxx oc. iiij (vij) netr. a IX. (XI. XIII.) are rikis Magnus konungs.

Landslovens text er for den største del hentet fra Gulatingsbogen af 1267 og de østlandske lovbøger af 1268. Dette fremgaar af en jævnføring med Járnsiða. Men dens fjernere kilde er de ældre Gulatings- og Frostatingsbøger. Om de ældste østnorske lovbøger har været benyttede, kan ikke afgjøres.

Om lovbogens egentlige forfattere savnes enhver oplysning. I en nogenlunde samtidig saga omtales stallaren Audun Hugleikssøn af Hegranes i Jølster (henrettet 1302) og kansleren Tore Haakonssøn af Leikvang i Eidsberg (død 1317) som datidens største norske jurister: den første i norsk ret, den sidste i kanonisk. De har neppe staaet udenfor lovbogens affattelse. Dens stil minder, navnlig i de nye partier, meget om samtidens kanonistiske kurialsprog. Tore kansler eller hans geistlige kancellipersonale har vel ogsaa ført den i pennen.

3. Efter landslovens forbillede lod Magnus udarbeide en ny bylov, som 24 januar 1276 blev lovtagen paa Bergens lagting og senere (uvist naar) paa Nidaros, Oslo og Tønsbergs lagting. Istedetfor landslovens tingfarbolk, landsleie- og odelsbolk har byloven en tingordning for byerne, en byordning (bœarskipan) og en sjøret (farmannalǫg).

Mellem 1274 og 1277 er der ogsaa udarbeidet en

Digitized by Google

ny hirdskraa eller lov for kongens hird, der omfattede embedsstanden og overhovedet kongens haandgangne mænd. Dens kilde er en ældre hirdlov, sandsynligvis fra kong Sverres tid.

Magnus Lagabœters love er trykt i NgL. II og brudstykker i NgL. IV.

§ 10.

Rettarbót og konongsskipan.

1. Det var i middelaldereu den norske konges embedspligt «at holde de kristne love, som den hellige Olaf konge indførte, og andre hans rette efterkommere har samtykt mellem kongen og dem, som landet bygge, med begge parters samtykke, og med gode mænds raad forbedre (um bœta) den efter det vid, som Gud forlener mig» (L. II 8. Bl. II 7). I landslovens slutningskapitel (X 3) udtaler kong Magnus, at «hvis hans efterkommere finder, at noget punkt trænger forbedring (umbót), da forordne (skipi) han det saaledes, at Gud deraf har ære, han selv sjælehjælp og de gavn, som under skal bo (ɔ: undersaatterne)».

De nye love, som saaledes skulde udbedre eller supplere landsloven, skulde altsaa udgaa som konongsskipan eller kongelige forordninger. De har derfor altid formen af et kongeligt aabent brev (opit konongsbréf). Et saadant bestod af følgende 5 dele:

1. Hilsningsformelen (salutatio): Magnus

Digitized by Google

(Eirikr, Hakon osv.) með Guðs miskunn Noregs konongr, son Hákonar (Magnus) konongs, sendir allum monnum i Noregs konungs riki (allum Gula-(Borgar-)þingsmonnum — allum monnum i Gula-(Borgar-)þingslogum — allum þeim, sem þetta bref sea eða hœyra osv.) quediu Guðs oc sina.

2. Kundgjørelsesformelen (promulgatio): Ver ventum, at yðr man kunnigt vera — þá vilium ver, at þer vitir — þat er allum monnum kunnigt — ver vilium ydr kunnigt gœra — thet se allum monnum kunnicht — gjøre alle vitterligt.

3. Befalingsformelen (inhibitio, sanctio): firirbeodande fúlkomlega syslomonnum ok lensmonnum þess at diarfazt hedan af eðr þui framar at þyngia, at ver hofum þeim þessar rettarbœtr gefit, sua framt sem þeir vilia eigi missa þess starfs, sem þeir halda af varra halfo ok sæta afan a vorre sannre oblidu. — thi forbyde wy alle, i hvo the helst ere eller were kunde, serdeles wore fogeter, embedzmend oc alle andre her emodt, eptersom forsckreffuet staar, at hindre eller i nogere mode forfang at giøre under wort hyllest oc node.

4. Datum og 5. beseglingsformelen (corroboratio): Datum i Biargvin (Nidarosi, Oslo osv.), n. dag a n. are rikis vars oc insiglat sialfum oss hiaverandom. en N. N. klerkr (notarius) ritaði. — Var þetta bref-gort i N. (sted) a n. dag a n. are rikis vars. Herra N. N. kanceler var insiglaðe. en N. N. klerkr ritaðe. — Datum Hafnis (in civitate nostra Nidrosiensi etc.)

Digitized by Google

die n. anno domini n. nostro sub secreto (sigillo) presentibus appenso — Giffuit paa vort slot Köffuenhaffn n. dag anno domini (aar) etc. wnder wort signett.

Dette er de staaende formularer i et aabent kongebrev baade i middelalderen og i nyere tid. Dog synes datum ikke at være brugt før under Magnus Lagabœter.

I særlig vigtige og høitidelige dokumenter (traktater, privilegier) indledes brevet med en paakaldelsesformel (invocatio): In nomini Jhesu Christi, Amen. — I nafne vars herra Jhesu Kristi. — I nafne fauðr ok sonar ok heilagsanda.

Forud for promulgatio indskydes undertiden en arenga eller almindelig motivering af brevets udstedelse. Efter promulgatio følger udstederens viljeserklæring (dispositio), hvis indledning eller begrundelse kaldes narratio («lovgrunden»).

Brevets retskraft afhænger af beseglingen, senere af kongens underskrift og besegling. Beseglingen udførtes regelmæssig af kansleren, hvis pligt det var at gjemme kongens segl og gjøre de breve, som kongen siger ham fore. Han skal desuden selv efterse brevet, før det forsegles, for at forvisse sig om, at det stemmer overens med den kongelige befaling (Hrdskr. 21). Forsegles brevet i «vort eget overvær», maa vel det betyde, at kongen personlig har forvisset sig om brevets rigtige indhold.

Eiendommelig for norske kongebreve før Kalmarunionen er klausulen: «N. N. klerk (notarius) skrev».

Digitized by Google

Denne klausul er vistnok bestemt som hjælpemiddel til at konstatere brevets ægthed. Jfr. pasforordningen af 29 mai 1303:

«Skal og den slags vidnesbyrdsbreve (pas) — — eftersees og nøie undersøges saavel med hensyn til skrift som med hensyn til segl, at de ikke er forfalskede, navnlig der, hvor navnene staar eller, hvad tid det var gjort.»

Fra Erik af Pommerns tid og ned til det 16de aarhundrede bærer kongebrevene under plikaen kancelliskriverens paategning om, efter hvis ordre (jussum, mandatum, relatio) brevet er expederet. Denne ordre kan komme fra kongen personlig (dominus rex per se) eller fra en hofembedsmand eller fra den, som har udvirket expeditionen. Den ordregivende kaldes relator. Exempler:

DN. II 663 (1421): ad jussum domini Johannis Petri.

DN. IV 850 (1431): ad relationem domini Benedicti Pogwisch. Joh(annis) Pe(tri) Cancell(arii).

DN. IV 901 (1447): Dominus proprie, presente domino Othone Nicolai.

DN. II 948 (1448): Domina regina per se.

DN. II 788 (1450): Ad relationem domini Petri Nicolai et Henrici Jensson militis de consensu tocius consilij regnj Noruegie.

DN. II 808 (1454): Dominus rex proprie et ad instanciam domini Akonis Axelson.

Digitized by Google

DN. VII 450 (1455): Dominus rex per se, presentibus illustri domino duce Sleswiciensi et domino Nicolae Erici milite.

DN. VII 451 (s. d.): Dominus rex per se in presentia domini Andree Mwss episcopi Osloensis.

DN. II 984 (1495): ad proprium mandatum serenissime domine regine.

DN. VII 581 (1524): ad mandatum domini regis proprium.

Ogsaa i danske kancellis brevbøger fra 16de aardrede findes saadanne notitser.[1]

Saavidt om det aabne kongebrevs form.

Men et kongeligt paabud kan ogsaa gives i form af et lukket brev (litterae clausae). Denne form bruges helst ved mandater til enkelte personer. Den sedvanlige hilsningsformel blir da stilet til denne:

DN. II 64 (1301): Hakan mæðr guðs miskunn Noregs konongr, son Magnus konongs, sændir N. N. quædiu quðs ok sina.

I unionstiden blir det lukkede kongebrev indrettet efter tysk-romersk mønster: Kongens titel sættes et stykke over hilsningsformelen. Denne lyder paa latin:

Premissa reverentia cum nostro sincere favore.

DN. VIII 530, 531 (1525).

paa dansk:

Vor sønderlig gunst tilforn.

[1] Se Secher i Meddelelser fra de kongelige Arkiver 1883—85 s. 68.

Digitized by Google

De lukkede kongebreve kaldes almindelig mandater eller missiver (sendebreve).

2. Efter sin art er de kongelige forordninger i middelalderen for det første retterbøder eller forbedringer (modsat forværringer) i den gjældende landslov. En saadan rettarbót (af: bœta rett, lǫg) kan forbedre det hele folks, en enkelt landsdels eller en enkelt stands retsstilling. De findes baade i Gulatingsbogen (148), i Frostatingsbogen (indl. 22; XVI 1—4) og i landsloven (IV 12; X 1—3). Men almindelig blir denne art love først efter landslovens emanation. Indenfor dens omraade kunde kongen ikke egenmægtig forværre folkets retstilstand:

> L. III 1: Ingen almindelige tolde skal kongen eller hans ombudsmænd lægge paa os: hverken gaver eller veitsler eller hestefoder eller vedhugst der, hvor leding gjøres, undtagen skydsfærd og den anden lydskyld, som lovbogen bevidner.

Denne grænse blir vistnok ikke altid overholdt.[1] Men regelen er dog den, at enhver retterbod er kongens svar paa folkets klager over indgreb i deres gamle rettigheder. Denne karakter har ogsaa de af rettertingskommissionerne udgivne retterbøder i det 16de aarhundrede. I den moderne literatur kaldes disse almindelig recesser (Truid Ulfstands, Jørgen Lykkes, Bjørn

[1] Se Aschebоug, Norges og Danmarks Statsforf. s. 165 f.

Digitized by Google

Andersens reces); men dette er galt; thi de er ikke resultatet af en forhandling mellem kongen og rigets raad eller stænder, og i rettertingsdombøgerne kaldes de altid retterbøder. De blev tildels stadfæstede af kongerne, «men en part ere icke stadfestit, saa at nogle dommere haffue dømt effter dennem, men nogle haffue det icke giort». Fortalen til Christian IVs NL. s. 3.

3. Udenfor landslovens gebet eller med andre ord: paa bylovens og hirdskraaens omraade havde kongen en videregaaende forordningsmyndighed. Den var her ikke begrænset til blot at bœta lǫg; den kunde ogsaa ophæve bestaaende rettigheder og gi nye paalæg. Paa dette lovgivningsfelt er derfor ikke enhver konongs skipan tillige en rettarbót. Den er kun konongs skipan eller kongelig forordning. Ved den gives toldpaalæg, indførsels- og udførselsforbud, mynt- og handelsforordninger. Ved den organiseres embedsverket og statens administration.

Det retsmiddel, hvorved kongen stadig udvidede sin lovgivende magt, var brevbrudsstraffen. Ved brefabrot forstaaes baade den forbrydelse at overtræde et kongebrev og straffen for denne overtrædelse. Den indførtes omkring 1300 og var oprindelig 4 eller 8 mark, men blir senere 8 ørtuger og 13 mark, der kaldes «fult brefabrot».

Retterbøderne og de kongelige forordninger tilstilledes lagmændene, der skulde indføre dem i sine lovbøger.

Digitized by Google

I det kongelige kancelli synes man allerede i middelalderen at ha beholdt et originalexemplar. Fra kong Christiern II's tid blev de tildels indført i kancelliets kopibøger, der dog først fra 1523 blir mere omhyggelig ført. Fra 1570 førtes egne kopibøger over de norske breve.

De gamle retterbøder, forordninger og missiver (lukkede breve) er trykt i NgL. I, II, III og IV; i Dipl. Norv. (til 1570), Norske rigsregistranter (1523—1660), Norske herredagsdombøger og i Paus's forordninger.

§ 11.

Recesser og haandfæstninger.

1. Recessus er — forklarer Du Cange — «en bog over de forhandlinger, som førtes paa møder (in dietis) eller sammenkomster (in conuentibus), følgelig kaldet saaledes, fordi man skrev den, før de forsamlede stormænd forlod møderne (recedunt a conuentibus)». I Danmark brugtes ordet reces om love, som kom istand efter forhandlinger mellem kongen og rigets raad eller stænder[1]. Exempler paa saadanne love er Koldinghusrecessen af 1558, Christian IV's lille reces af 1615 og store reces af 1643.

2. Haandfæstningerne er recesser; thi de er resultatet af forhandlinger mellem kongsemnet og rigets raad.

[1] Matzen, Offentlig ret s. 192.

Digitized by Google

I vort gamle lovsprog betyder haandfæstning en aftale, der er bekræftet med haandslag, og bruges navnlig om trolovelse. I dansk lovsprog betyder derimod haandfæst et skriftligt, beseglet tilsagn angaaende et offentligt retsforhold; men navnlig bruges det om de løfter og retstilsagn, som kongen gir undersaatterne (privilegier, friheder). Fra det 15de aarh. (Christofer af Bayern, Christiern I) bruges ordet haandfæstning særlig om kongsemnets eller den nyvalgte konges edfæstede valgløfte til folkets repræsentanter. Haandfæstning er den kongelige valghaandfæstning. Disse var ukjendte i Norge før Kalmarunionen; thi det norske kongedømme var arveligt, men det danske var et valgkongedømme, og dertil forvandles efterhaanden ogsaa det norske.

Særlige norske haandfæstninger udgav Christiern I (1449), Karl Knutsson (1449) og Fredrik I (1524). Kong Hans's haandfæstning (1483) og Christiern II's (1513) er fælles for Danmark og Norge. De følgende konger indtil Fredrik III udgav ingen norsk haandfæstning; thi ved det norske rigsraads ophævelse i 1536 tabte det norske folk sin særskilte repræsentant overfor kongen.

Kong Hans's, Christiern II's og Fredrik I's haandfæstninger har form af det danske og norske rigsraads aabne breve, forseglet af kongen og rigsraadet. De øvrige haandfæstninger er kongelige aabne breve. De er trykt i Dipl. Norv. og Geheimearkivets aarsberetninger II.

Digitized by Google

§ 12.

Den norske kirkes retskilder under katolicismen.

Den norske kirkes retskilder under katolicismen kan deles i nationale og almenkirkelige. Til de nationale hører kristenretterne, konkordater mellem stat og kirke og bispernes forordninger (statuter). De almenkirkelige omfatter den hellige skrift (Guds lov), Corpus iuris canonici og de pavelige forordninger og reskripter. Vi vil omtale hver enkelt art i den her nævnte rækkefølge:

1. Kristenretterne er den norske kirkes ældste retskilder. Den ældste kristenret blev udarbeidet af Olaf den hellige og hans angelsaxiske hirdbiskop Grimkell. Den udgjør grundstammen af Gulatingsbogens, Borgartingsbogens og Eidsivatingsbogens kristenretter. Frostatingsbogens kristenret stammer fra erkebiskop Eysteins Guldfjær, der muligens er revideret i 1244 af erkebiskop Sigurd. I Gulatingsbogens kristenret har Magnus Erlingssøn (1164) indført mange forandringer. Alle disse ældre kirkelove er statslove: deres forbindende kraft hviler paa folkets vedtagelse (lǫgtaka).

Magnus Haakonssøns første lovrevision (1267 og 1268) omfattede ogsaa kristenretten; men paa Frostatinget i 1269 blev kristenretten unddraget den kongelige revisionsmyndighed. Landslovens kristendomsbolk kom derfor kun til at omfatte troesbekjendelsen, tron-

Digitized by Google

følgen og nogle almindelige udtalelser om magtfordelingen mellem kongen og biskoperne.

I 1273 fremkom fra erkebiskop Jons haand en ny kristenret, affattet i kanonistisk aand. Ifølge konkordatet i Bergen samme aar vilde kongen anerkjende denne, hvis den fik pavens stadfæstelse. Men da denne blev givet under vilkaar, nægtede kong Magnus at anerkjende Jons kristenret. Ved konkordatet i Tønsberg 1277 blev den imidlertid anerkjendt af denne konge; men formynderregjeringen under Erik Magnussøn satte den atter tilside med hensyn til almuens tiendepligt og de kirkelige bøders beregning (Rb. 1280 § 27; rb. 14 mai 1290). Paa disse punkter skulde «den gamle kristenret» gjælde, og ved rb. 28 juli 1316 og 14 september 1327 blev denne i sin helhed gjort gjældende. Sedvansmæssig vedblev dog Jons kristenret at gjælde, og dens grundsætninger hævdedes ved bispernes forordninger. Den 21 januar 1458 blev den som gjældende lov stadfæstet af Christiern I[1]. Den er trykt i NgL. II 341—386.

2. Konkordater (compositiones, sættargerðir). Ved et konkordat forstod man i middelalderen og langt ned i den nyere tid en fyrstes overenskomst med landets biskoper eller med paven. Nu tildags betegnes derved kun en stats overenskomst med paven.

[1] DN. IV 941.

Digitized by Google

Baade nu og tidligere gaar konkordaterne ud paa en retslig regulering af den katolske kirkes forhold til staten. Om en saadan overenskomsts juridiske natur er de retslærde ikke enige. De forskjellige opfatninger grupperer sig om følgende tre teorier:

1. Privilegiumsteorien, efter hvilken konkordatet er et ensidigt af paven givet privilegium, som han naarsomhelst kan gjenkalde. Det binder staten, men ikke paven. Denne teori svarer til den ultramontane opfatning af forholdet mellem stat og kirke.

2. Kontraktsteorien anser konkordaterne som retsforbindende kontrakter mellem statsmagt og kirkemagt. Begge parter er lige bundne, og forholdet kan ikke ensidig forandres af nogen af dem. Denne teori gaar ud fra statens og kirkens jævnstilling: konkordatet er en traktat mellem souveræne magter.

3. Legalteorien er privilegiumsteoriens modsætning. Den siger: af statens souverænitet flyder, at ikke en udenforstaaende magt (paven) kan gi love for statens undersaatter. Konkordatet faar alene lovskraft derved, at staten paabyder dets overholdelse. Og, naar omstændighederne kræver det, maa staten ogsaa kunne ophæve konkordatet uden kirkemagtens samtykke. Konkordatet er saaledes ingen folkeretlig kontrakt mellem souveræne magter.

I den ældre middelalder holdt det norske kongedømme paa legalteorien, medens bisperne fra erkebiskop Eysteins dage har forfægtet privilegiumsteorien. Den

Digitized by Google

norske kirkes rettigheder hviler i denne periode dels paa statslove (kristenretterne), dels paa kongelige og pavelige privilegier eller ensidige retstilsagn. Exempler: Magnus Erlingssøns privilegier for Nidaros kirke (NgL. I 442); Haakon Sverressøns privilegier for den norske kirke af 1202 eller 1203 (NgL. I 447) og pave Celestin III's privilegier for samme (NgL. IV 101; DN. II 3). Jfr. ogsaa F. II 26. Magnus Lagabœter og den samtidige geistlighed staar vistnok paa kontraktsteoriens standpunkt. Episkopatet hævder derfor, at Tønsbergkonkordatet af 1277 staar ved magt, uagtet det er brudt fra kongemagtens side. Se statut 1280 og DN. III 20, 21. Men kong Magnus's eftermænd hævder igjen legalteorien. I unionsperioden er kontraktsteorien raadende.

Til konkordaternes klasse hører ikke Haakon Magnussøns pragmatiske sanktion om ophævelsen af erkebiskopens lenspligt. DN. I 125; NgL. IV 366. En sanctio pragmatica er et kongeligt edikt, hvorved et vigtigt statsanliggende endelig afgjøres. Den er en grundlov, som for fremtiden binder statsmagtens hænder. De rettigheder, som i middelalderen ved en sanctio pragmatica sikredes kirken og geistligheden, kunde ikke ophæves uden gjennem konkordat.

3. Statuter (biskupaþings skipanar) er kirkelove, som udstedes af en provincialsynode (biskupaþing) for kirkeprovinsen eller af den enkelte biskop for

Digitized by Google

hans dioecese. De fleste norske statuter er provincialstatuter eller biskupaþings skipanar. De skulde indføres i egne skipanarbœkr (NgL. III 282) og oplæses af biskopen eller hans vikar mindst en gang om aaret i byens hovedkirke og paa landet af provsterne i de største kirker. Statuterne synes udstedte paa latin som biskopens eller bispetingets aabne brev, dateret efter anno domini (ikke kongens regjeringsaar) og forseglede af udstederne. I de geistlige lovsamlinger er de for det meste oversatte paa oldnorsk, hvilket var nødvendigt baade for folkets og for den lavere geistligheds skyld[1].

Statuterne fra 1280—1351 er trykt i NgL. III 229—310; et fra 1189 eller 1190 i NgL. IV 98—100 og erbiskop Aslak Bolts to statuter fra 1435 og 1436 i DN. VII 397 og V 660.

Vi gaar dernæst over til de almenkirkelige retskilder:

4. Den hellige skrift (Guðs lǫg), i den af Hieronimus forfattede latinske textform (Vulgata), har altid havt lovskraft i den katolske kirke. Dette gjælder om hele det nye testamente, men om det gamle kun, forsaavidt det ikke indeholder jødisk ceremonial- og rituallov.

[1] DN. IX 100 (1328): Bisp Audfin skriver til erkebispen: Letom ver oc snara j norrœno decretales in concilio prouinciali nouissime celebrato. De quibus de latino in vulgare transferri necessario videbatur, que tunc ad illud opus specialiter erant assignate.

Digitized by Google

5. Corpus iuris canonici (kirkiulǫg) er en systematisk ordnet samling af de gamle konciliers canones og pavelige decretales (forordninger og reskripter). Det bestaar af 4 dele:

1. Decretum Gratiani, forfattet mellem 1141 og 1150 af Gratianus, munk i St. Felixklosteret i Bologna. Dets egentlige titel er: Concordantia discordantium canonum. Det er inddelt i 3 dele (partes), af hvilke pars I senere er delt i 101 distinctiones, og hver dist. i canones. Pars II indeholder 36 causae (praktiske retstilfælde), der gir Gratian anledning til at stille questiones, som besvares ved hjælp af canones. Pars III omhandler liturgien og kaldes de consecratione; den er delt i 5 distinctiones.

Citermaade: Pars I citeres efter canon og distinictio: c. 3 D 4. Pars II efter causa, questio, canon: C 1 qu. 1 c. 1. Causa 33 qu. 3 de poenitentia, som er delt i 7 dist., citeres efter canon og dist. med tillæg: de poenitentia: c. 1 D. 1 de poen. P. III citeres efter dist. og canon med tillæg: de consecratione: c. 1 D. 1 de consecratione.

2. Gregoriana er efter pave Gregor IX's befaling forfattet af hans skriftefader, dominikanermunken Raymundus fra Peñaforte. Den blev 1234 med en pavelig bulle (rex Pacificus) oversendt universiteterne i Paris og Bologna med bud om, at den skulde lægges til grund for undervisning og retspraxis. Den kaldes Gregoriana eller Liber Extra sc. Decretum Gratiani.

Digitized by Google

Gr. er en samling af pavelige retsafgjørelser efter 1139. Disse havde tidligere være samlede i 5 forskjellige bøger (quinque compilationes antiquae), af hvilke den første (breviarium extravagantium sc. canonum) er forfattet af Bernhard fra Pavia (1191) og inddelt i 5 bøger efter skemaet: iudex, iudicium, clerus, sponsalia, crimen. Dette skema fulgte ogsaa forfatteren af Gregoriana, hvis bøger er delt i titler og titlerne i kapitler. Citeres c. 1 X 1. 1.

Den officielle kommentar (glossa ordinaria) til Gr. er forfattet af Bernhard fra Parma († 1263).

3. Liber Sextus er i 1298 udfærdiget af pave Bonifacius VIII og oversendt universiteterne i Bologna og Paris. Den er inddelt paa samme maade som Gr. Den har et anhang De regulis iuris, som er oversat i Anders Sæbjørnssøns oversættelse af Magnus Lagabœters landslov Det er forfattet af romerretslæreren (legisten) Dinus fra Mugello. Glossa ordinaria er af Johannes Andreæ († 1348).

4. Clementinae udgjør 4de del af Corp. iuris canonici. Den omfatter de beslutninger, som fattedes paa konciliet i Vienne (1311) og pave Clemens V's decretaler. Den publiceredes i 1317 af pave Johan XXII. Glossa ordinaria af Johannes Andreæ og Franciscus Zarabella († 1417).

Disse 4 samlinger blev af Baselerkonciliet (1431—44) autoriserede som det officielle Corpus iuris canonici; men alene Gregoriana, Liber VI og Clementinae har lovskraft; Decretum Gratiani ikke.

Digitized by Google

5. Ad privat vei er der senere tilkommet to samlinger af yngre pavelige decretaler. De kaldes Extravagantes, er samlede af Johannes Choppius og udgivne 1500.

Den første officielle udgave af Corp. iur. can. besørgedes i Rom 1582 af en kommission paa 35 medlemmer (correctores Romani), som arbeidede i 22 aar. Paa dens text hviler alle senere udgaver, undtagen den sidste af Emil Friedberg (Leipzig I 1879 og II 1881).

Enhver norsk bispestol havde i middelalderen en fuldstændig samling af disse bøger og andre verker vedrørende den kanoniske ret. Se. DN. IV 494; XII 673.

6. Pavebrevene (páfabref) havde for den katolske kirke lovskraft, uanseet deres form. Denne kan være bulla, breve, literae apostolicae simplices og chirographum.

1. Bulla er den høitideligste form: latinsk sprog, fint, stærkt pergament, gammelgotisk skrift, hængende segl (bulla) af bly eller guld, i en snor af hamp eller silke, med apostlerne Peters og Paulus's billeder paa forsiden og pavens navn og billede paa bagsiden. I pavens titel: episcopus seruus seruorum dei; datum efter anno pontificatus nostri, ikke anno domini. De har vistnok afgivet forbillede for de norske kongebreves datering i 13de og 14de aarh. Ex. DN. I 1 ff.

2. Breve: latinsk eller (nu) italiensk sprog, tyndt

Digitized by Google

pergament eller papir, paatrykt grønt eller rødt voxsegl med annulus piscatoris. I titelen pavens fulde navn og tal, underskrevet af kardinalsekretæren og lukket, med adressen udenpaa.

3. Literae apostolicae simplices er ligeledes lukkede pavebreve, der expederes af de pavelige embedsmænd i pavens navn.

4. Chirographa kaldes pavens egenhændig underskrevne breve. Er de rettet til en større kreds, kaldes de encyclicae.

Efter sit indhold deles pavebrevene i:

1. Constitutiones (decretales, decreta, edicta, statuta) eller almindelige forordninger, og

2. Rescripta (mandata, responsa), der besvarer et andragende eller et bønskrift. De stifter kun ret for det enkelte tilfælde.

§ 13.

Christian IV's Norske lov, kirkeordinans og store reces.

1. Magnus Lagabœters landslov med det 13de og 14de aarhundredes retterbøder er det norske folks vigtigste retskilder i unionsperioden (1389—1523). Det er «St. Olafs lov og de gode gamle sedvaner», som hver unionskonge i sin hyldningsed lover at holde folket ved. De faa forordninger, som dronning Margrete, Erik af Pommern, Christoffer af Bayern, Christiern I, Hans og Christiern II udgav, spillede paa langt nær ikke den

Digitized by Google

rolle i retslivet som landsloven og de ældre retterbøder.

Ved unionstidens slutning var imidlertid baade landslovens og retterbødernes sprog blevet uforstaaeligt baade for landets og byernes befolkning. Landalmuens maal havde allerede ved aar 1500 spaltet sig i de forskjellige dialekter, som endnu tales omkring i vore bygder, og byfolk brugte baade i tale og i skrift et dansk-norsk blandingsmaal, der er vort nynorske tale- og skriftsprogs modergrund. Det var alene lagmændene, som endnu havde bevaret et nøiere kjendskab til de gamle loves maal.

Dertil kom, at den over 200 aar gamle lovgivning paa mange punkter var forældet og faktisk ændret af sedvanen. Det 16de aarhundredes raskt pulserende næringsliv og reformationstidens store omveltninger i folkets religiøse, politiske og sociale livsforhold gjorde en ny lovgivning nødvendig. En saadan udgik ogsaa efter 1536 fra den dansk-norske kongemagt i stadig voxende fylde. Men endnu var «St. Olufs loug» lovverkets grundstamme, og det gjaldt gjennem oversættelse og bearbeidelse at gjøre dens indhold tilgjængeligt for folk og øvrighed.

Om den første oversættelse af landsloven og retterbøderne foreligger to beretninger. Ifølge et haandskrift (Deichmann 33 qv. i rigsarkivet) skal den være udført af Anders Sæbjørnssøn, som var Borgartingslagmand mellem 1511 og 1522 og lagmand i Oslo mellem 1524

Digitized by Google

og 1527. Efter en anden optegnelse (i en lovbog i Linkjøpings bibliothek) skal høvedsmanden paa Akershus (1532—36), Erik Gyldenstjerne, ha ladet 4 lagmænd oversætte landsloven. Hvorom alting er, saa er begge disse oversættelser enslydende, og det sandsynlige er vel, at Anders Sæbjørnssøn er den egentlige forfatter, og at arbeidet er udført omkring aar 1530. Jeg betegner derfor denne ældste oversættelse af landsloven og retterbøderne som Anders Sæbjønssøns. Se foran s. 7.

Denne ældste oversættelse, som i alle haandskrifter kaldes «St. Olufs loug», er tillige en bearbeidelse. Fuld stændig ny er lovens fortale, der begynder saaledes:

> Her begyndes Norriges lagbog, eftersom den hellige herre Sanct Oluf konning med mange gode herrer og fremfarne konninger udi Norriges rige samtykt og stadfæst have, og nu er udsat, at menige mand kan bruge'n og forstaa'n, alle til trøst og hielp.

Prologens øvrige indhold er hentet fra Jydske lovs fortale i den trykte udgave af 1504. Denne fortale, hvis naturretlige tankegang særlig tiltalte det 16de aarhundrede, er optat i de fleste danske og norske lovhaandskrifter fra dette tidsrum.

Foruden den egentlige landslov indeholder Anders Sæbjørnssøns oversættelse følgende retterbøder:

1. Den store retterbod af 1280.
2. Retterboden om landskylds betaling af 1307.
3. Skipan om hirdmænds og biskopsmænds pligt til

Digitized by Google

at gjøre leding af sit private gods og at følge stevning til lagmand og lagting af 1303 (NgL. III 56).

4. Retterbod om lagtingspligt og geistlig jurisdiktion af 1310 (NgL. III 88).
5. Den store retterbod af 1313.
6. Retterbod om mened af 1348 (NgL. III no. 85).
7. Skipan om mynt og handel (NgL. III no. 114).
8. Skipan om uformuendes handel af 1383 (NgL. III no. 119).
9. Dr. Margretes retterbod af 1392.
10. Kg. Christoffers skipan af 1442.
11. » Christierns af 1453, 1455 og 1458.
12. » Hans's af 1483.
13. » Christierns af 1508.

Desuden indeholder oversættelsen:

14. Sager, som er kongen og biskopen imellem = Jons Kristenret 65.
15. Liber Sextus's regulae iuris paa nynorsk og latin.
16. Norsk kongerække til Christoffer.
17. Om oldenborgernes nedstamning fra folkungeætten; ender med kg. Hans og kg. Fredrik I. NgL. IV 475 note 1.
18. Historisk notits om kong Hans's kroning i Danmark og Norge. NgL. IV 475 note 2.

Efterhaanden tilføiedes det 16de aarhundredes retterbøder og forordninger.

Digitized by Google

2. Denne oversættelsescodex blev det 16de aarhundredes virkelige lovbog. Ialfald benyttedes den paa bygdetingene, af de danskfødte embedsmænd og i det danske kancelli. Ja selv Norges øverste domstol, rettertinget, citerer oversættelsen og ikke grundtexten. Dette lar sig let paavise af den grund, at oversættelsen har en anden kapitelinddeling end landsloven.

Tiltrods for sin udstrakte anvendelse savnede oversættelsen enhver offentlig autorisation. Dertil kom, at de forskjellige haandskrifter ikke stemte overens. Under 18 januar 1557 fik derfor Norges kansler, Peder Huitfeldt, befaling at være tilstede i Bergen St. Olafs dag (29 juli) samme aar og da ta til sig embedsmanden paa Bergenhus, borgermester, raadmænd og alle lagmænd nordenfjelds og søndenfjelds og med dem grangivelig overveie, granske og forfare al den tvist og uenighed om loven og uden al skudsmaal og videre forhaling forenes om samme lov og gjøre en skik, saa at samme lov og ret drager overet over det ganske rige og bliver holdt ved ord og artikler, som den i alle maader udviser og indeholder, og den ikke anderledes at tydes og forandres end, som bogstaven udviser; men menige Norges riges indbyggere at blive ved Norges lov friheder og privilegier efter kongens søns, prinds Frederiks tilsagn, da han blev hyldet i Oslo (15 juni 1548, se Rigsreg. I 108). Samtidig lovfæstes de aarlige overlagting at holdes i Oslo den 25 januar (Pauli conversio) og i Bergen den 29 juli (St. Olafs-

Digitized by Google

dag), til hvilke Norges kansler og lagmændene skal møde. Rigsreg. I 207 f.

St. Olafs dag 1557 samledes kansleren og alle norske lagmænd i Bergen «oc war logboken lessen effra beginnelsen oc till enden oc klarligen wdteet artikel fra artikel[1]». Denne «udteing» synes nærmest at ha været en instrux for de tilstedeværende lagmænd og førte ikke til nogen fastslaaen af oversættelsens text. Men om de omtvistede artikler udgav lagmændene en retterbod, der er overleveret i forskjellige redaktioner. En kortere er trykt i Paus's Forordninger II 317—320, medens en udførligere redaktion findes i Peder Claussøn Fris's lovsamling (AM. 94 qv. bl. 663 ff.) og andre steder.

Den 14 april 1572 sendte Frederik II alle Norges lagmænd et reskript om med det allerførste at samles i Oslo, og der foreta den norske lov med alle dens retterbøder, den grandgiveligen at overlæse og corrigere og paa god danske transferere og udsætte, saa hver mand der udi riget sig derefter kan have at rette, og os siden et exemplar deraf tilskikke, som vi for os selv kunde beholde. Kongen har nemlig erfaret, at den norske lov af mange og adskillige paa danske skal være udsat og transfereret og udi mange artikler findes forfalsket, saa den ikke skal komme overens med den rette mening, eftersom den paa norske

[1] Optegnelse af Skienslagmanden, Nils Andersen, i hans lovbog. NgL. IV 660 note 3.

Digitized by Google

findes beskreven, hvorover er at formode, at tidt og ofte udi domme kunne mange adskillige vildfarelser og anden vidtløftighed vederfares. Den norske lov skal derfor udsættes paa god dansk efter den rigtigste norske text, for at alle lagmænd, lagrettemænd og andre dommere mue have noget vist, hvorefter de dem kunne have at rette og udi deres dom skulle efterfølge, og loven ikke udi adskillige maade skal udtydes af dem, som ret norske ikke forstaa.

Noget møde af alle Norges lagmænd vides ikke at være holdt i Oslo. Men en ny oversættelse af landsloven blev udført af Tønsberglagmanden, Hans Jakobssøn Lo, efter Tønsbergs lagstols gamle lovbog. Heller ikke denne oversættelse er ordret, men fortolkende. Dog holder den sig ganske anderledes nær til grundtexten end Anders Sæbjørnssøns. I det af Hans Lo egenhændig skrevne exemplar (Christiania universitetsbibliotek 553 qv.) har imidlertid en anden skriver rettet flere udtryk efter den ældre oversættelse. Dennes text synes at være autoriseret af sedvanen. Hans Los oversættelse formaaede ikke at trænge den tilside.

3. Efterat Christian IV i 1593 havde kaldt lagmændene sammen i Oslo «den norske lov at forklare», uden at der kom noget ud deraf, synes han i 1600 at ha besat alle lagstole (undtagen 2) med nye mænd. Under sit ophold i Norge 1602 befalede han (den 31 august) samtlige lagmænd at møde i Oslo til St. Povels

Digitized by Google

overlagting 1603 for at gjennemgaa loven og retterbøderne og under deres hænder og segl at indsende til kancelliet et forslag til en officiel, trykt udgave af lovbogen. Dette bud blev efterkommet: Lagmændene udarbeidede en ny oversættelse af loven og retterbøderne samt forslag til en række forandringer i texten. Dette udkast blev i danske kancelli omarbeidet og alle retterbøder indførte i lovbogens text. Landslovens kristendomsbolk blev udeladt, da den «ingen nyttighed eller brug met sig førde». Dette nye lovbogsudkast lod kongen paa herredagen i Bergen juli 1604 oplæse for menige adel og lagmænd, for hvem de enkelte ændringer blev paaviste og begrundede, og efter hvis forslag «megit i atskillige maader er forandrit oc omset, efter som det er befunden tienlig, oc rigens vndersaatter vdi almindelighed til forbedring oc gaffn at være».

Den af herredagen vedtagne text blev derefter — med endel senere ændringer, se Rigsreg. IV 90 — trykt. Det kongelige aabne brev, der udgjør lovens fortale, er dateret 4 december 1604 og forsynet med befalingsklausul til alle dommere at rette sig efter lovbogen. Dette paabud blev gjentat i de lukkede breve af 4 juni 1605, hvormed et exemplar af lovbogen oversendtes hver af Norges 12 lagstole med følgende kancellipaategning foran i bogen:

> Denne lovbog er opskikket til Norge og af kgl. maj. forordnet stedse at blive ved N. lagstol. Rigsreg. IV 118 f.

Digitized by Google

Denne første trykte udgave indeholder saaledes — trods sine mange trykfeil — Den Norske Low-Bogs officielle text.

Christian IV's Norske lovbog er ingen ny og bedre oversættelse af Magnus Lagabœters grundtext. I hovedsagen er den en autorisation af Anders Sæbjørnssøns oversættelse, og har arvet dennes mange svagheder.

4. Den nye lovbog omfattede ikke hele den gamle lovgivning. For det første var bylovens byordning og farmannalov udeladt. Den sidste var allerede i 1561 afløst af Frederik II's sjølov, hvis kilder er den saakaldte Visbys sjølov, Lybeks sjøordinans af 1542 og en nederlandsk sjøordinans af 1551. Den fik sin endelige bearbeidelse af en i Kjøbenhavn samlet kommission af udsendinge fra danske og norske sjøstæder [1].

Byordningen i Magnus Lagabœters bylov var for en stor del afløst af lokale vedtægter og kongelige kjøbstadsprivilegier for de enkelte byer. Disse blev uberørt af den Norske lovbog.

Hirdskraaen var afløst af Frederik II's gaardsret af 1562. Dens kilde er den saakaldte Erik af Pommerns gaardsret fra omkring 1400. Den er væsentlig en militær straffelov. Den skal holdes paa alle kongens og kronens slotte og gaarde i Danmark og Norge samt

[1] Secher, Corpus constitutionum I 109 ff.

Digitized by Google

i kjøbstæderne, «hvor vi eller vor marskalk met vore hofsinder oc folk ligge, oc desligeste paa adelens gaarde ofver alle fornefnte vore riger oc lande, hvor de self holle hus eller deres befalingsmend oc fogeder met deris folk forsamblit ere, ligervis som vi dend hafve oc holle paa vore slotte, feste oc gaarde[1]».

Den kirkelige lovgivning skulde efter den Norske lovbogs fortale samles i en norsk kirkeordinans. Den 2 januar 1604 fik de norske bisper befaling at samles i Bergen for at forfatte et udkast til en saadan ordinans. Det blev gjort, og udkastet nedsendt til kongen, som lod det gjennemse af de teologiske professorer ved Kjøbenhavns universitet. I 1607 udkom den norske kirkeordinans i trykken. Dens hovedkilde er den danske kirkeordinans af 1539, som indtil dette tidspunkt havde været Norges kirkelige grundlov. Den var nemlig vedtaget paa rettertingene i Oslo og Bergen sommeren 1539 og havde samtidig faaet et norsk supplement i Truid Ulfstands og Claus Bildes retterbod[2]. Den var ogsaa bleven besvoren af hver tiltrædende norsk biskop eller superintendent i det 16de aarhundrede. Den danske kirkeordinans's forbillede er de ældste tyske ordinanser for den protestantiske kirke.

Den protestantiske egteskabsret var i 1582 kodificeret i Frederik II's ordinans om egteskabssager, der

---

[1] Secher, Corpus const. I 186.

[2] Se Bang, Den norske kirke i det 16. aarhundrede s. 21 f. DN. I 1091.

Digitized by Google

indførtes i Norge ved aabent brev af 6 mai 1589. Rigsreg. III 42. Dens hovedkilde er en Libellus de coniugio, repudio et divortio, som i 1572 blev udgivet af Nils Hemmingssøn, professor ved Kjøbenhavns universitet[1].

5. Paa den norske herredag i 1631 begjærede lagmændene en norsk reces som supplement til den Norske lovbog. De fremsatte derhos det spørgsmaal, om de i sager, som ei var forklarede i den norske lov, men derimod i de danske recesser, maatte faa tilladelse til at rette sig efter disse. I 1632 nedsattes en kommission til lovbogens revision. Den foreslog, at «udi de sager, hvorom ingen fuldkommen underretning udi den norske lov findes, efter den danske lov (ɔ: Jydske lov) samt derudi riget udgangne kongelige recesser og forordninger, som til rettens administration herudi Norge bedst og forsvarligst kunde appliceres, kjendes og dømmes[2]». Dette forslag hidførte intet almindeligt lovbud i nævnte retning. Se dog Rigsreg. VII 582—88.

I 1643 udgav Christian IV med rigsraadets samtykke sin store reces, hvori han optog alle de almindelige paabud og forordninger, som siden 1596 var publicerede i Danmark og Norge. Dens tredie bog handler «Om hvis Norge serdelis vedkommer», og den oversendtes de norske dommere til tinglysning. Allerede

---

[1] Secher, Corpus const. II 270 ff.

[2] Aubert, Retskilder s. 79.

Digitized by Google

dette maatte lægge den opfatning nær, at den i hele sit omfang skulde gjælde i Norge. I dens første bog om geistligheden, hvis hovedkilde var de fælles kirkelove, findes ogsaa mange fælles bestemmelser for begge riger. Anden bog om verdslige politie er væsentlig dansk, men Norge nævnes i flere artikler. Den fik visselig stor betydning for dansk rets import i Norge; men den indeholdt mange regler, som stod i strid med norsk lov, og dommerne var derfor altid i tvil om udstrækningen af dens gyldighed her i landet.

§ 14.

Christian V's lovbøger.

I. Enevældets indførelse i 1660 gjorde det i kongens og regjeringens øine nødvendigt at revidere den hele lovgivning for at bringe den i samklang med det arvelige kongedømme og det absolute dominium. I 1661, 1662 og 1666 nedsattes 3 forskjellige danske lovkommissioner; de to første for at udarbeide en ny proceslov — i anledning af høiesterets oprettelse — og forøvrigt bringe den øvrige lovgivning i overensstemmelse med den nye statsskik; den sidste for at udarbeide en ny lovbog. Den sidste idé udgik fra høiesteretsassessor Peder Lassen, der som medlem af den 2den lovkommission havde udarbeidet udkast til en ny arvelov. Da den 3die kommission ikke kunde enes om et fælles lovbogsudkast, udarbeidede to af dens medlemmer, nemlig

Digitized by Google

Peder Lassen og mag. Rasmus Vinding, professor i græsk og historie og assessor i danske kanselli og høiesteret, efter kongens befaling (rs. 8 marts 1667) særskilte forslag til en lovbog. Vindings udkast blev under navn af Codex Fridericius allerede den 26 april 1667 forelagt kongen. Det er en kodification af den gjældende rets bestemmelser, inddelt i 5 bøger, bøgerne i kapitler og kapitlerne i artikler. Ved hver artikkel er bestemmelsens kilde anført. Dette udkast vandt kong Frederiks bifald, og man antar, at Rasmus Vindings personlige ven, Peter Schumacher, har talt dets sag hos kongen. Nok er det, at Rasmus Vinding den 11 marts 1669 fik befaling til at udarbeide «et fuldkomment Corpus iuris Danici» efter et vedlagt projekt i 4 bøger. Inden aarets udgang havde han sit saakaldte «1ste projekt» til en dansk lovbog færdigt. Det hviler hovedsagelig paa Codex Fridericius. Men den 9 februar 1670 døde Fredrik III, og lovarbeidet blev foreløbig stanset.

I 1672 blev der nedsat en kommission til at revidere Vindings 1ste projekt. I den var Peder Lassen sjælen, og kommissionens udkast («revisionen») indførte flere ændringer i Vindings projekt. I 1675 blev der nedsat en 2den revisionskommission, hvis udkast («det sidste projekt») er skrevet med Vindings haand og inddelt i 6 bøger, hvoraf 1ste, 2den, 5te og 6te svarer til Danske lovs 1ste, 2den, 5te og 6te bog, medens 3die bog handlede om verdslig stand, hvorunder sjøretten gik ind (kap. 19 og 20), og 4de bog om husstand. Dette

Digitized by Google

projekt blev igjen revideret af en 3die revisionskommission (1680), der efter kongelig ordre udslettede alt, som angik «politien», hvorhos kommissionens medlem, professor juris og generalprokurør, Peder Scavenius udarbeidede et nyt sjølovsudkast, hvis kilder er den svenske sjølov af 1667 og et af kommercekollegiet i 1675 udarbeidet udkast. Endelig lagde den 4de revisionskommission (1681—82) den sidste haand paa Danske lov. Den slog det sidste projekts 3die og 4de bog sammen til 3die bog og indsatte som 4de bog sjøretten. Dermed havde lovbogen faaet sin endelige skikkelse, og 3 jan. 1682 approberedes den af kongen, som befalede den trykt.

Lovbogen indledes med et kongeligt aabent brev, dateret 15 april (Christian V's fødselsdag) 1683. Det indeholder inhibitionsklausul, hvorved lovbogen befales efterlevet af undersaatterne og specielt af dommerne; men det mangler den kongelige underskrift og segl (corroboratio). Tingen var, at paa fortalens datum var lovbogen endnu ikke trykt. Det blev derfor nødvendigt at promulgere den ved fr. 23 juni 1683, der befaler, at lovbogen skal tinglyses og træde i kraft 3 maaneder senere.

Danske lovs originaludgave besørgedes af kongens kammersekretær Caspar Schøller. Den indeholder den officielle text. Samtidig henlagdes i geheimearkivet et pragtfuldt pergamenthaandskrift af loven i et med svære sølvplader forsynet bind. Et andet haandskrift paa

Digitized by Google

papir henlagdes i danske kancelli og et tredie i det kongelige bibliothek. Intet af disse haandskrifter indeholder den autentiske text, og ingen bærer kongens underskrift under forordet.

Saavel i Rasmus Vindings Codex Fridericius som i Peder Lassens lovudkast er der gjort nøie rede for de enkelte artiklers kilde. Deres opgave var ifølge rs. af 8 mars 1667 at kodificere den ældre danske lovgivning, saaledes som den forelaa i de trykte udgaver. De benyttede saaledes Jydske lov i udgaver af 1590 og 1642, Eriks sjællandske og skaanske lov i udgaverne af 1505 og 1576, trykte lovsamlinger af 1590 og 1642—43, store reces af 1643, Gødes forordningssamling 1643—64, kirkeordinancerne af 1539 og 1607 og Norske lov af 1604. Af utrykt materiale benyttedes kong Hans's statsret og forskjellige kirkelige forordninger. Under den videre bearbeidelse af Codex Fridericius blev der ogsaa taget hensyn til senere forordninger, praxis og sedvanen [1].

Fremmed ret blev benyttet ved udarbeidelsen af 4de bog om sjøretten (Hamburgs stadsret 1605, Hansereces 1614, svensk sjølov 1667, fransk ordonnance 1681). En hel række artikler af Christian IV's NL., kirkeordinans og 3die bog i store reces blev optaget. Af Corpus iuris civilis er der optaget en række bestemmelser,

---

[1] Se Sechers udgave af DL., forordet s. XIV ff og kilderegistret kol. 1025 ff.

Digitized by Google

hvorover en fortegnelse findes i Sechers udgave, kilderegistret kol. 1056 ff.

Danske lov betegner et stort legislativt fremskridt. Dens bud er for sin tid enkle, frisindede og humane; dens sprog i regelen fyndigt og greit. Ogsaa i rent juridisk henseende maa den kaldes et tidsmæssigt lovarbeide, om den end ikke kan staa sig for nutidens kritik.

Danske lov indførte — eller ialfald kodificerte — adskillig ny ret, navnlig paa stats- og procesrettens omraade. Forfatnings- og forvaltningsretten svarer til enevældets fordringer. Bevissystemet er omdannet fra et formelt til et legalt, og mededsinstitutionen er afskaffet, da den hidindtil er befundet at have foraarsaget baade formedelst meeneederj stor Guds fortørnelse, saa vel som formedelst vidtløftige og langvarige processer stor bekostning og armod hos undersaatterne, og dog hverken sandhed ved de midler, eller slig lovens maade, at være kommen for lyset, langt mindre den nødlidendes til sin ret (fortalen).

Danske lovs forarbeider er udgivne af Secher og Støchel i to bind. Den bedste udgave af DL. er dr. V. A. Sechers af 1891. Den anfører de enkelte artiklers kilde, forsaavidt de har kunnet paavises, og i forordet (XXV ff,) gir han en oversigt over andre forfatteres kildeangivelser, der ikke stemmer med hans egne. I bogens slutning findes endelig et fuldstændigt register over de benyttede kilder.

Digitized by Google

2. I 1666 begyndte regjeringen at sysle med Norske lovs revision. Statholder Ulrik Fredrik Gyldenløve havde i memorialer af 22 november 1664 og 1 februar 1666 foreslaaet oprettet en overhofret i Norge og en revision af Norske lov ved dens assessorer. Overhofretten oprettedes ved rs. af 14 mars 1666 og ved rs. af 25 mars 1666 fik Gyldenløve ordre til at paalægge lagmændene og andre lovkyndige embedsmænd at revidere den norske lovbog og recesserne. Herved skulde opmerksomheden først fæstes paa de lovbud, som stod i strid med enevældet. Derhos skulde «en uniformitet og almindelig observantz» tilstræbes; fremdeles skulde bøderne indrettes efter myntens da gjældende verdi; det gamle femterstevne, som endnu brugtes i aastedssager, skulde udstrækkes til alle sager, hvori kongen var interesseret (fiskalsager); endelig skulde de indgi forslag til en fiskalret.

Statholderen fordelte dette arbeide mellem lagmændene; men intet kom ud deraf.

Den norske lovs revision hvilede nu til 1680, da kongen befalede (10 april 1680) den 3die danske revisionskommission at «annectere» den norske lov med den danske, til hvilken ende den skulde træde sammen med 4 normænd. Dette dødfødte projekt blev dog efter en uges forløb atter opgivet. Heller ikke kom der noget ud af en ny norsk lovkommission, som Gyldenløve samtidig fik ordre til at opnævne [1].

[1] Prebensen og Smith, Forarbeider til LN., s. XVI og Secher og Støchel, Forarbeider til DL. II 537 ff.

Digitized by Google

Ved rs. af 14 januar 1682 blev der befalet nedsat den 4de norske lovkommission i Kjøbenhavn, med commissorium af 22 mars. Den skulde ta for sig den reviderede danske lov bog for bog og undersøge, hvorvidt den norske lov dermed kan overenskomme, paa det en uniformitet i begge rigers love, saa vidt muligt, herefter kan observeres; men hvis i bemeldte norske lov befindes af den beskaffenhed ei efter den danske lov at kunne forandres, haver I inden hver materie tilbørligen i agt at tage, at det efter Norges riges skik og sedvane vorder forfattet, dog at alting paa den maade vorder indrettet, som det sig med vores arve-regjering best kan skikke og overenskomme, saa og enhver materie ordentligen sammendraget og i visse bøger og kapitler fordelt, og hvis som i loven findes vanskeligt at forstaa, med tydelig ord forklaret, alt til den ende at samme verk baade i materien, stilen og ordenen kan naa sin fuldkommenhed. Kommissionen skulde indsende hver bog, eftersom den blev færdig, og ha afsluttet sit hverv inden Mikkelsdag eller senest inden aarets udgang.

Det synes hartad overmenneskeligt at faa udført dette arbeide inden den korte frist. Men den norske lovkommission af 1682 udførte det dog og det paa en maade, som maa vække vor høieste beundring. Kommissionens udkast følger Danske lovs system og optar store dele af den ordret. Men enkelte artikler har den omredigeret, og hele afsnit er nye. Disse kodificerer da

Digitized by Google

gjældende norsk lov og sedvane, og har stor interesse for retshistorien. Udkastet er trykt i sin helhed i Prebensens og Smiths Forarbeider til NL. Dets afvigelser fra DL. er trykt med kursiv og springer let i øinene.

Medlemmerne af den norske lovkommission af 1682 maa vi lære lidt nærmere at kjende. De var:

1. Christian Stockfleth, søn af biskop i Christiania Henning Stockfleth, født 1636 og død paa sin gaard Tøien 1704. Han havde i sin ungdom studeret i Tyskland, England, Frankrige, Nederlandene og Italien. Han var i 1682 rigens skriver eller justitssekretær i statholderens kancelli paa Akershus. Senere blev han envoye extraordinaire i Stockholm (1683—91), stiftamtmand i Kristianssand (1692—94), stiftamtmand i Akershus (1694—99), stiftamtmand i Bergen (1700—1704); derhos fra 1694 justitiarius i overhofretten. Han eiede en stor samling pergament- og papirbreve, som efter hans død blev solgt til Sverige for 10,000 rdlr. Han har ogsaa efterladt sig nogle literære optegnelser, som forøvrigt er ganske ordinære. Af karakter skal han ha været en temmelig steil og overlegen herre. At han var, hvad vi nutildags vilde kalde en god normand, synes at fremgaa af følgende beretning: Som medlem af det norske studentkompagni, der dannedes under Kjøbenhavns beleiring 1658, nægtede han at anerkjende den danskfødte auditør Jens Dolmer, og satte igjennem, at kompagniet fik sin egen auditør. Det

Digitized by Google

hjalp ikke, at Jens Dolmer var en personlig ven af hans far [1].

Stockfleth var — ifølge sin rang — lovkommissionens første medlem; men han er neppe, som Aubert mener, det norske lovbogsudkasts hovedforfatter. Hans betydning ligger vistnok mere i hans personlighed og praktiske indsigt end i hans literære eller videnskabelige talent.

2. Jens Toller Rosenheim er født i Christiania 1636, søn af borgermester Nils Toller, en af Christianias største forretningsmænd. Han blev 1652 dimitteret fra Christiania lærde skole og i 1658 immatrikuleret ved Leidens universitet som stud. polit. I 1665 er han den bergenske kommandants forhandler med den engelske admiral, og han har givet os en skildring af kampen paa Bergens vaag dette aar [2]. 1666 blev han Bergens og Gulatings lagmand; 1676 adlet under navnet Rosenheim; 1677 stiftamtmand i det vesterlenske (Christianssands) stift, 1679 justitiarius i overhofretten, 1687 amtmand i Nedenæs og Bamble; 1689 overkrigskommissær for de til kong Vilhelm III af England overladte danske tropper, der kjæmpede i Irland mod den fordrevne Jacob II. Han døde i Dublin 1690 [3].

3. Laurits Christensen, lagmand i Oslo og

[1] N. hist. tidsskr. 2. række IV 119 f.
[2] Bergens hist. foreningsskrifter II 70.
[3] Personalhist. tidssk. VI 14 note 2.

Digitized by Google

assessor i overhofretten, var under lovarbeidet en gammel mand og vilde gjerne dissentere fra sine yngre kolleger i lovkommissionen. Hans vota gaar mest i retning af de kongelige rettigheders udvidelse paa folkets bekostning og forøvrigt synes arvetavlen at ha været hans kjæphest. Han var 1666 viceborgermester paa Bragnæs og raadmand i Christiania, og blev lagmand i Oslo 1676.

4. Jens Alexanderssøn Hoppener var kommissionens sekretær og vistnok dens yngste medlem. Forøvrigt kjendes hverken hans fødsels- eller dødsaar. Han blev 1652 immatrikuleret ved Kjøbenhavns universitet som dimitteret fra Christiania skole og er sandsynligvis søn af den Alexander Hop, som er død i Christiania 1653[1]; 1670 nævnes han som raadmand i Fredriksstad og 1681 som borgermester i Christiania, fra hvilket embede han i 1685 søgte afsked.

Denne mand er visselig det norske lovbogsudkasts egentlige forfatter. Han har i ethvert fald efterladt sig skrifter, der vidner om literær begavelse og et videnskabeligt talent. Allerede i slutningen af 1672 har han til kongen indsendt en kritik over Christian IV's Norske lov, der er et merkeligt arbeide, navnlig i retshistorisk henseende. Jens Hoppener sees her at ha studeret de gamle haandskrifter af Magnus Lagabœters landslov (bl. a. Codex Tunsbergensis [2]), og disse

[1] Personalhist. tidsskr. 2. række IV 202.

[2] Chr.a Videnskabsselskabs forh. 1882, oversigt over møderne s. 12.

Digitized by Google

studier sætter ham istand til at paavise de mange meningsløsheder i Christian IV's NL. Han ytrer forøvrigt i fortalen, at «endel af os norske holde os det for en langt større ære at have beseet de lande, som ligger udi sønder, øster og vester, end voris eget fæderneland, og der at have lært fremmede sprog og faaet kundskab om fremmede manerer og politie, tit og ofte saa forbigaaendes at giøre os kundige og forfarne i vort eget fødeland, at vi derom til fremmede saa godt som intet vide at fortælle af egen forfarenhed, omskjøndt her udi riget adskilligt forefindes, som af dennem holdes for merkeligt, ja vidunderligt at anhøre». Hans syslen med de gamle love og med den nationale ret synes saaledes at være et udslag baade af hans forskertrang og af hans nationalfølelse. Han oplyser forøvrigt, at han ogsaa har «et større verk under hænder, hvorudi samlis og paralleleris udaf Norgis low, kongelige recesser og forordninger samt stadsretterne, gaardsretten, sjøretten og privilegier alt det, som hører tilsammen, hvert med sine egne ord, sielden nogensteds kortere indbragt, og det under visse titulis og kapitteler med nogle schemati eller tafler hos til dis mere klarhed. Hvilket om det kunde findis at tjene til noget, jeg allerunderdanigst gjerne vil med tiden fremsende».

Desværre er der ikke bevaret os noget exemplar af dette større verk, der nøiagtig vilde svare til Rasmus Vindings Codex Fridericius. Vi ved saaledes heller

Digitized by Google

ikke, om det nogensinde er bleven fuldført. Men vi kan med vished gaa ud fra, at disse Jens Hoppeners studier er komne det norske lovbogsudkast af 1682 tilgode. Paa et punkt kan det bevises: de rettelser i Christian IV's lovtext, som findes i projektet af 1682, skyldes alle Jens Hoppener. Det kan vi se af hans antegnelser til Christian IV's NL. Hans ovenciterede notits om sin plan er forøvrigt verdifuld, idet den opregner de grupper af love, som i 1672 henregnedes til de norske retskilder. —

Men vi maa vende tilbage til det norske lovbogsarbeide.

Til at revidere den norske kommissions projekt blev der den 23 januar 1683 opnævnt en kommission af danske jurister, deriblandt Rasmus Vinding og Peder Scavenius. Dens opgave skulde være med flid at overveie, om noget endnu derudinden kunde være at forandre eller forbedre, om maaske noget, som kunde være fornøden at indføre, var udelukt, eller det, som er indført, ikke saa lige kunde være Norges lov, skik og sedvane conform eller og stride mod vores absolute dominium og arveregjering og ellers, hvis saa vel materien som stilen og ordenen kunde angaa, flittig iagttage, paa det dette verk kunde naa sin fuldkommenhed. Jens Rosenheim og Jens Hoppener fik ordre til at bistaa revisionskommissionen med raad og veiledning.

Den danske kommission greb sagen an paa sin maade; istedetfor at lægge det norske projekt til grund,

Digitized by Google

tog de sit udgangspunkt i Danske lov og udarbeidede et nyt udkast til de 3 første bøger. Da Rosenheim og Hoppener havde været vidne til omkalfatringen af 1ste bog, trak de sig tilbage og fik lov at reise hjem. De havde intet mere der at gjøre.

Efter forslag af den danske revisionskommission blev der saa i 1684 nedsat en norsk revisionskommission. Den bestod af justitiarius i overhofretten, Christian Lund, 5 lagmænd, magistratspræsidenten i Christiania og borgermesteren i Bergen. Derhos fik bisperne ordre at tiltræde kommissionen under behandlingen af 2den bog. Den norske revisionskommission skulde overveie, om der i den danske revisionskommissions udkast var noget, som kunde være inpraktikabelt i Norge, samt om noget skulde være udeglemt, der til undersaatternes bedste kunde iagttages. Men uniformiteten med Danske lov skulde saavidt muligt opretholdes. — Desværre er alle denne kommissions papirer forsvundne; men dens betydning for lovbogens endelige form og indhold har ikke været ringe [1].

Lovbogsudkastet med den norske kommissions anmerkninger blev sendt tilbage til den danske kommission, som gav lovbogen dens endelige form. Fortalen er dateret 15 april 1687, men ikke underskreven eller forseglet. Den norske lovbog blev derfor promulgeret ved fr. 14 april 1688; den skulde træde i kraft fra

[1] Aubert, Retskilder 360 ff.

Digitized by Google

Mikkelsdag s. a. Den blev udgivet af Caspar Schøller, og denne originaludgave indeholder, hvor ikke aabenbare feil forekommer, den officielle text. Det pragtfulde pergamentshaandskrift af Norske lov, som var deponeret i geheimearkivet, skjænkede Frederik VI i 1824 til vort universitetsbibliothek, hvor det nu findes Det er langt fra feilfrit.

Norske lovs kilder er i de fælles afsnit de samme som Danske lovs. I de afvigende afsnit er kilden hovedsagelig Christian IV's Norske lov og sedvanen. De vigtigste afvigelser er følgende:

I 1ste bog underretternes organisation; saaledes er i Norge sorenskriveren dommer og fogden exekutor; i Danmark ligger begge disse hverv i herredsfogdens haand; fremdeles er den norske lagretteinstitution (1—7) forskjellig fra de danske tinghørere eller stokkemænd, og appelinstanserne er flere i Norge end i Danmark.

I 2den bog er der forskjel med hensyn til geistlighedens indtægter og prestegaardshusenes eiendomsstand. I Danmark maa prestegaardshusene kjøbes af presten; i Norge eies baade de og jorderne af embedet.

I 3die bog er kap. 12 (om adskilligt, som bondefolk i almindelighed angaar), 13 (om odelsmænd og jorddrotter), 14 (om lejlændinge) og 15 (om rydning) samt 17 (om vaaben, som enhver bør at eie, og om ved-varder) helt forskjellige fra Danske lov.

I 5te bog er kap. 3 (om odels kiøb og løsning etc.) forsaavidt odels- og aasædesretten angaar, samt kap.

Digitized by Google

9—12 (om hittegods, fiskeri, hval- og sælveide) meget forskjellige fra de tilsvarende kapitler i Danske lov[1].

Christian V's Norske lov vilde være bleven en helstøbt norsk lovbog, om det norske projekt af 1682 var blet lovfæstet. Men ogsaa i sin nuværende skikkelse betegner det et stort fremskridt, og vor gunstige dom om Danske lov gjælder i det store og hele ogsaa den norske lovbog.

3. Danske og Norske lov er ikke fuldstændige lovbøger, og de afskaffer ikke helt den tidligere lovgivning, uagtet det i forordet heder, at alle forrige love, ordinantser, recesser og forordninger, som ikke i lovbogen er indførte, ganske skal være ophævede. Dette maa fortolkes indskrænkende efter følgende regler:

a. Lovbogen ophæver de ældre love, som staar i strid med dens egne bud.

b. Lovbogen ophæver alle ældre love angaaende de retsforhold, som den selv udtømmende regulerer.

c. Omvendt blir de ældre love bestaaende, der angaar retsforhold, som lovbogen enten ikke eller kun ufuldkomment regulerer.

d. I tvilstilfælee maa de ældre lovbuds ophævelse præsumeres.

De retsforhold, som helt eller delvis lodes uberørt af lovbogen, er følgende:

---

[1] Se forøvrigt Aubert, Retskilder § 12 ff.

Digitized by Google

1. Politien falder ifølge fortalen helt udenfor lovbogens ramme, da herom ingen saa stadige love eller anordninger kand giøris, som jo efter tidernis lejlighed een eller anden forandring kunde behøve. Disse love og anordninger skulde forfattes i en sær bog, politiordning kaldet. Men den udkom ikke.

Med begrebet politien betegner lovbogens fortale dels statens omsorg for undersaatternes sikkerhed og velfærd i aandelig og materiel henseende og dels omsorgen for deres sedelighed, hvorunder bl. a. luxuslovgivningen hørte. Til den af lovbogen uberørte politilovgivning hørte saaledes:

a. Lovene om politivæsenet i snevrere forstand, det er: ordens-, sikkerheds-, sundheds-, brand-, bygnings- og luxuslovgivningen. Exempel: fr. 13 marts 1683 om klædedragt, bryllupper, barseler og gjestebude; dens § 5 er sandsynligvis hjemmel for vort bispeornat[1]; fremdeles fr. 7 november 1682 om begravelser og brandfr. for Bergen 31 oktober 1675.

b. Næringslovgivningen (handels- og haandverks-, skog- og bergverks-, medicinal- og tildels tyendelovgivningen). Af herhen hørende ældre love, som tildels har havt gyldighed endnu i dette aarhundrede, kan nævnes: kjøbstadsprivilegierne 30 juli 1662, laugsartiklerne 4 november 1682, skovforord. 5 december 1685, berganordn. 23 juni 1683 og fr. om medicis og apotekere 4 december 1672.

[1] Motzfeldt, Kirkeret s. 30.

Digitized by Google

c. Lovene om de almengyldige indretninger som mynt, maal og vegt, veivæsenet, havnevæsenet, skydsvæsenet og postvæsenet.

Lovbogen selv omhandler forskjellige grene af politien, saaledes falder dens bestemmelser om gjerdehold (3—12), om løsgjænger- og pasvæsen under a, dens landboretlige, fiskeriretlige og handelsretlige bestemmelser under b, og dens regulering af fattig- og skolevæsen under c.

Istedetfor den bebudede politiordning fik man særlige instruxer for politimestrene i kjøbstæderne, af hvilke den vigtigste er fr. 22 oktober 1701 for de danske kjøbstæder, der efterlignedes i særforordninger for de norske stiftsstæder (Bergen 24 januar 1710, Christiania 12 februar 1745, Trondhjem 23 september 1763, Christianssand 5 juni 1776). Ved rs. 8 august 1738 blev de udvidede til de norske kjøbstæder, som ingen særpolitilov havde.

Til de love, som lovbogen lod uberørt, hører endvidere:

2. Privilegier. Lovbogens regler gjælder alle kongens undersaatter. Af den er udeladt alt, hvis — — nogen fremfor andre sig enten til fordel eller skade — — kunde tilegne (fortalen). Alt hvad der falder ind under begrebet privilegium (begunstigende undtagelsesbestemmelser for enkelte personer eller stænder) ligger udenfor lovbogen; jfr. dog 3—2 om privilegerede personer. Men disse særrettigheder er ikke derfor ophævede eller

Digitized by Google

afskaffede. Lovbogen anerkjender privilegier og friheder, men de skal efter enevældets princip ikke være knyttet til fødsel, men til embeder og stillinger, hvortil selv den ringeste ved dygtighed og fortjeneste kan rykke op (fortalen). Det var paa den maade enevældet emanciperede sig fra det gamle adelsformynderi. Af de ældre, fremdeles bestaaende privilegier kan nævnes embedspriv. for de kongelige betjente 23 novbr. 1661 og 11 febr. 1674, geistlighedens priv. 24 juni 1661, adelspriv. s. d., grevernes og friherrernes priv. 25 mai 1671. De sidste har hos os havt gyldighed indtil adelsloven af 1821.

3. Kirkelige love som kirkeritualet af 25 juli 1685, indført i Norge samtidig med lovbogen, alterbogen indført i Norge ved fr. 7 april 1688.

4. Militærlovgivningen ligger helt udenfor lovbogen, naar undtages reglerne om værneting (1—2) og folkevæbning i Norge (3—17). De militære love var krigsartikelbrevet og krigsretsinstruxen af 9 mars 1683 for landmagten og 27 mars 1683 for sjømagten.

5. Skattelovgivningen blev i alt væsentligt uberørt af lovbogen; saaledes fr. om skatters exekution 9 juni 1683, toldruller, stempletpapirfr. og landskyldstaxten af 1685, der stadfæstedes af NL. 3—14—15.

6. Statsforfatnings- og forvaltningslovgivningen ligger for en stor del udenfor lovbogens ramme. Enevældets grundlov er kongeloven af 14

Digitized by Google

novæmber 1665 (egentlig 1668 [1]), hvoraf kun lidet blev optaget i lovbogen. Forvaltningen reguleres ved en række specielle instruxer for regjering og embedsmænd. Jfr. dog NL. 3—1 og 3—4.

7. De ældre traktater med fremmede magter blev selvfølgelig uberørte af lovbogens bestemmelser.

De ældre lovbud, som hæves af lovbogen, træder ud af kraft samtidig med, at lovbogen træder i kraft, altsaa for Norske lovs vedkommende Mikkelsdag 1688 (Aubert). Det er forsaavidt unøiagtig, naar fortalen erklærer disse love ophævede fra denne dag (15 april 1687); thi da var lovbogen endnu ikke trykt.

§ 15.

Forordninger, reskripter og kollegialbreve.

1. Ved siden af de store lovarbeider, som er omhandlet i de to foregaaende paragrafer, gaar lovgivningsmagtens daglige virksomhed. Dens arter og former er indtil souverænitetens indførelse i 1660 de fra middelalderen nedarvede. I danske kancelli udarbeides og expederes ugentlig et stadig voxende antal kongelige aabne breve og missiver vedrørende rigernes indre forhold og styrelse, medens tyske kancelli udarbeider og expederer alt, som angaar Schleswig-Holstein

[1] Se A. D. Jørgensen, Peter Schumacher Griffenfeld I 199 ff.

Digitized by Google

og udlandet. Efter 1660 blir dette arbeide fordelt mellem flere kollegier eller regjeringsdepartementer og indenfor disse mellem forskjellige bureauer eller kontorer, dels efter expeditionens eget indhold og dels efter den landsdel, den angik. De vigtigste kollegier er kancelliet (kirke- og justitsdepartement) og rentekammeret (finans- og revisionsdepartement).

Den lovstiftende viljesakt udgik før 1660 dels fra kongen allene, dels fra kongen og hans raad eller rigets stænder. Efter 1660 er kongens vilje (resolution) al lovgivnings kilde (kongeloven § 3, NL. 1—1—1) og alle regjeringens ærender, breve og forretninger skal i ingen uden i kongens navn og under hans signete udgaae, og skal han altid selv sin haand underskrive, om han ellers er kommen til sine myndige aar (kongeloven § 7).

Paa grund af expeditionernes stadige vext blev det ved rs. af 19 mai 1685 bestemt, at en række sager skulde expederes af kancelliet ad mandatum regis. De skulde udfærdiges i kongens navn (kgl. salutatio) og sluttes (corroboreres) «under voris zignet», men forsegles med kancelliseglet og paraferes af den expederende sekretær. Derimod skulde alle af kongen underskrevne breve sluttes «under voris kongelig haand oc zignet», medens disse tidligere var sluttede «under vort zignet»[1]. Ved rs. 16 september 1745 blev det bestemt, at i expeditioner ad mandatum regis skulde efter slutningsformelen (under

[1] Medd. fra de kgl. arkiver 1883—85 s. 258 jfr. s. 259 f.

Digitized by Google

vort signet) tilføies: «Efter hans majestæts allernaadigste ordre og befaling», hvorunder kancelliets oversekretær satte sit navn [1]. Disse regler gjaldt kun for de af kancelliet expederede aabne breve og missiver.

De andre kollegier brugte ogsaa at expedere den kongelige resolution som et aabent eller lukket brev. Men ofte finder man, at den er kundgjort vedkommende i form af en skrivelse (promemoria) fra kollegiet selv, en form, som nu er meget anvendt.

Det 16de, 17de og 18de aarhundredes kongelige breve bestaar af de samme dele som middelalderens og — bortset fra sprogets forandring — er formularerne lidet forskjellige fra unionstidens dansk-norske kongebreves. I de aabne papirbreve anbringes seglet lige under kongens underskrift. I de lukkede breve (missiverne) trykkes det udenpaa saaledes, at det forsegler en gjennem brevet stukket papirremse. Ved brevets aabning blir derfor ikke seglet beskadiget, men kun seglremsen klippet over.

Efter souveræniteten kommer noget nyt til, og det er paraferingen. Den bestaar deri, at det renskrevne kongebrev underskrives af et eller flere regjeringsmedlemmer, før det forelægges kongen til underskrift. Den underskrivende overtar derved ansvaret for, at brevet stemmer overens med den kongelige resolution [2]. Para-

---

[1] Meddel. 1883—85 s. 283 f.

[2] Jfr. Grl. § 31, der i konstitutionskomiteens udkast § 50 lød saaledes: «Alle af kongen udfærdigede befalinger

Digitized by Google

feringen har saaledes en anden betydning end den middelalderlige subplikanotits, der angav gjennem hvem den kongelige ordre var givet kancelliet eller med andre ord: hvem der havde ansvar for brevets udstedelse.

Kongebrevene inddeles ogsaa i forordninger og reskripter (constitutiones et rescripta). I formel henseende falder denne sondring sammen med sondringen mellem aabne og lukkede breve; thi forordningerne er aabne, reskripterne lukkede kongebreve. Sondringen har dog ogsaa et reelt grundlag, som vi nærmere skal belyse.

2. Forordninger (constitutiones) er et fællesnavn paa alle vigtigere, almindelige love. Allerede i det 17de aarhundrede blev de gjerne trykt, og disse originaltryk oversendt vedkommende embedsmænd til kundgjørelse. Originaltrykket indeholder forordningens officielle text.

Forordningen havde en lang række specielle betegnelser som plakat, anordning, patent, kundgjørelse

---

og officielle breve, militære kommandosager undtagne, skulle (for at være gjældende) kontrasigneres af den, som ifølge sin embedspligt har foredraget sagen. Han er ansvarlig for expeditionens overensstemmelse med den protokoll, hvori resolutionen er indført». Efter vor gjældende ret er derimod kontrasignaturen et vidnesbyrd om protokollens overensstemmelse med beslutningen. Se Aschehoug. Norges nuvær. Statsforf. III 452 f og I 257.

Digitized by Google

eller efter indholdet: privilegium, reglement, instrux, octroi, fundats, laugsartikler osv. osv.

3. Reskripterne er lukkede breve, der indeholder et specielt mandat eller ordre til en eller flere personer. De blev oprindelig hverken trykte eller kundgjorte. Men i forrige aarhundrede blev det skik og brug at gi vigtige lokale og partikulære lovbud i reskriptform. De blev da kundgjort af vedkommende embedsmand gjennem plakater eller kundgjørelser i offentlige blade. Plakater og patenter er altid bestemte til opslag. De trykkes derfor aldrig i bogform, men paa store flader.

4. Kollegialbreve er et regjeringskollegiums breve, undertegnet af dets medlemmer, paraferet af dets sekretær og forseglet med dets segl.

Denne brevform benyttes dels til at notificere (kommunicere) kongelige resolutioner og har da ofte plakatform (kancelli-, rentekammer-, admiralitetsplakat). Men hyppigst benyttes den som meddelelsesmiddel til kollegiets underordnede funktionærer eller private. Disse regjeringsskrivelser kaldes promemoriaer (kancelli-, rentekammerpromemoria) og er naturligvis ikke love, men sagkyndige mænds udtalelser om forholdet. De kan derfor faa stor betydning for sedvansmæssige fortolkninger og dannelsen af forvaltningsregler.

Digitized by Google

§ 16.

Lovene efter 1814.

Det er statsrettens opgave at fremstille lovgivningsmagtens organisation og virkemaade efter vor gjældende forfatningsret. Her skal kun — for oversigtens skyld — gives en kort karakteristik af lovenes forskjellige arter. De er:

1. Grundlove, hvis begrebsmerke ligger i grundlovens § 112, der angir reglerne for dens ændring og dermed tillige for nye grundlovsbuds tilblivelse. Det er saaledes ikke lovbudets indhold, men dets tilblivelsesmaade, som gjør det til grundlov.

Grundloven af 4 november 1814 er udfærdiget som Norges riges repræsentanters aabne brev. Salutatio og promulgatio lyder:

> Vi Norges riges repræsentanter ved det den 17de october 1814, ifølge kundgjørelse af 16de augusti næstforhen, i Christiania forsamlede overordentlige storthing, gjøre vitterligt:

Narratio og inhibitio lyder:

> Efterat vi, som vor kundgjørelse af 21de f. m. viser, havde dagen forhen, efter modent overlæg, besluttet, at kongeriget Norge for eftertiden skal, som et selvstændigt rige, være forenet med kongeriget Sverrige under een konge, men under overholdelse af dets grundlov, med de til rigets held,

Digitized by Google

og i anledning af denne forening, nødvendige forandringer, have vi taget disse under nøieste overveielse, og tillige underhandlet desangaaende med de til den ende, i følge den i Moss sluttede convention af 14de augusti sidstleden udnævnte kongelige commissarier. Thi have vi besluttet, ligesom vi herved beslutte og fastsætte, at, istedetfor den af rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de mai sidstleden givne constitution skulle følgende, deels paa den byggede, deels i anledning af foreningen tagne, bestemmelser, herefter gjælde og af alle og enhver vedkommende agtes og ubrødeligen efterleves som kongeriget Norges grundlov.

Herefter følger grundlovens text og tilslut corroboratio og datum, saa lydende:

Christiania, i det overordentlige storthing, den fjerde dag i november maaned, aar efter Kristi byrd, et tusinde, aatte hundrede og fjorten.

Christie
p: t: præsident.
(De øvrige repræsentanters navne).

L. Weidemann.

De svenske kommmissarier havde udarbeidet et udkast til et promulgations- og sanktionsdokument, hvorved grundloven skulde udfærdiges og sanktioneres ved et kongeligt aabent brev i samme form, som var brugt

Digitized by Google

ved promulgationen af den svenske regjeringsform af 1809, og som senere blev anvendt ved rigsaktens promulgation. Storthinget forkastede ved beslutniug af 19 november denne form, da grundloven «efter sin natur ikke kan henhøre blandt de love, der udfordre kongens sanktion for at blive lov» og derfor «bør publiceres i repræsentanternes og ikke i kongens navn». Derimod overlodes det til kongens forgodtbefindende, «om han vilde forsyne samme med nogen anden paategning end den, hans kommissarier have gjort paa samme». Kommissarierne havde nemlig paaført den dem forelagte, renskrevne textredaktion en paategning af følgende indhold:

> Att Norriges rikes grund-lag, sådan den ord för ord föreskrifwen står, med förbehåll af Sweriges rikes ständers constitutionella rätt, i de delar, som medföra ändring eller jemkningar i Sweriges rikes regerings-form, blifwit afhandlad och beslutad emellan wår aller nådigste konung och herre, Carl den XIIIde, Sweriges, Norriges, Göthers och Wendes konung p. p. p. genom oss underteknade befullmägtigade commissarier, å dess höga wägner, samt Norriges rikes urtima stor thing, nu i Christiania församladt, warder härmedelst, med våra namns och insegels undersättande, intygadt och bekräftadt.

Denne paategning er dateret den 4 november 1814, men først paaført den 13. Da nogen yderligere paategning fra kongens side ikke indløb til storthinget,

Digitized by Google

lod dette grundloven trykke og publicere i den af det selv bestemte form, forsynet med de svenske kommissariers ovenciterede erklæring. Dette er 4-novembergrundlovens officielle originaludgave.

Omtrent samtidig blev der efter kongelig foranstaltning trykt og publiceret «Hans kongelige majestæts naadige kundgjørelse angaaende den af Norges riges overordentlige stor-thing i Christiania den 4 november 1814, bestemte, og af hans majestæt antagne, kongeriget Norges grundlov». Den er «givet i Christiania den 10 november 1814,» paa kongens vegne undertegnet af Carl Johan og paraferet af krigsraad Fischer som konstitueret statssekretær. Den er indført i statssekretariatets kopibog, og originalen gjemmes i det norske rigsarkiv. Kundgjørelsen er affattet som et promulgations- og sanktionsdokument efter svensk mønster, idet formen tildels er en ordret efterligning af det kongelige aabne brev, hvorved den svenske regjeringsform af 1809 er promulgeret og sanktioneret. Som promulgations- og sanktionsdokument er imidlertid kundgjørelsen af 10 november efter norsk statsret betydningsløs, da den ikke er given i norsk statsraad eller kontrasigneret af en norsk statsminister (grl. § 31). Storthinget havde derhos besluttet selv at promulgere grundloven uden kongelig sanktion. Kundgjørelsens juridiske betydning ligger deri, at den i skriftlig form gjentager den «antagelse» af grundloven, som Carl Johan samme dag (10 november) paa kongens vegne mundtlig havde

Digitized by Google

erklæret i stortinget i følgende ord: «Kongen antager grundloven saaledes, som I derom er komne overens med hans majestæts kommissarier[1]».

De senere grundlovsændringer er promulgerede og sanktionerede ved kongens aabne breve, ganske som de almindelige love. Formularen er bestemt i grl.s § 81:

> Alle love udfærdiges i det norske sprog og (de i § 79 undtagne) i kongens navn, under Norges riges segl, og i følgende udtryk: «Vi N. N. gjøre vitterligt: at Os er bleven forelagt stortingets beslutning, af dato saalydende: (her følger beslutningen). Thi have Vi antaget og bekræftet, ligesom Vi herved antage og bekræfte samme som lov under vor haand og rigets segl».

Den eneste undtagelse er — saavidt jeg ved — grundlovsbestemmelsen af 17 marts 1880 om statsraadernes adgang til stortingets forhandlinger. Da kongen for tredie gang nægtede sin sanktion, fattede stortinget den bekjendte 9-juni-beslutning, hvis ordlyd er denne:

> Stortinget erklærer og bestemmer, som følger:
>
> 1. Stortinget har under tilslutning til gjentagne beslutninger af folkets repræsentanter og i overensstemmelse med grundlovens § 112 vedtaget en grundlovsbestemmelse angaaende statsraadernes

---

[1] Jfr. det juridiske Fakultets Betænkning om Kongens Sanktionsret ved Grundlovsforandringer s. 64—70 og Aschehoug, Norges nuværende Statsforfatning, 2. udg. I 25 ff.

Digitized by Google

deltagelse i stortingets forhandlinger, saalydende: (her følger beslutningen af 17 marts). Thi er denne bestemmelse grundlov for kongeriget Norge.

2. Den fattede beslutning oversendes regjeringen med anmodning om at lade den bekjendtgjøre paa den for kundgjørelse af grundlovsbestemmelser foreskrevne maade.

Herpaa svarede kongen med en resolution saaledes:

Da stortingets beslutning af 17 marts d. a. til grundlovsbestemmelse angaaende statsraadernes deltagelse i stortingets forhandlinger ikke er naadigst sanktioneret og saaledes ikke er gjældende grundlov, bliver den med hensyn til samme af stortinget under 9 juni sidstleden fattede beslutning ikke at kundgjøre.

9-juni-beslutningen er derfor ikke indført i lovtidenden eller kundgjort paa lovbestemt maade. Det var nemlig selv blandt stortingets flertal den herskende anskuelse, at denne beslutning ikke egentlig var en promulgation. Thi med dette udtryk tænkte man paa lovens «udfærdigelse» efter grl. § 81 [1], og en saadan udfærdigelse kunde alene kongen foreta. Dette er ogsaa professor Aschehougs lære [2]. Men den er neppe stemmende med grundlovens ord. I den ovenfor gjengivne § 81 siges udtrykkelig, at de love, som blir til i henhold til § 79, og som følgelig ikke trænger kongelig sanktion

[1] Jfr. Aschehoug II 161 ff og III 579.

[2] Aschehoug II 164.

Digitized by Google

for at bli lov, ikke skal udfærdiges i kongens navn. Men skal de ikke udfærdiges i kongens navn, saa maa de udfærdiges i stortingets navn og som dets aabne brev. Formen blir den samme, som er benyttet ved grundloven selv. Og det kan ikke være tvilsomt, at det er regjeringens pligt at indrykke en i denne form promulgeret lov i lovtidenden. Saaledes har imidlertid § 81 aldrig været praktiseret. Naar stortinget i henhold til § 79 efter en beslutnings tredie gangs gjentagelse har anmodet om kongelig sanktion, er denne aldrig bleven nægtet, og beslutningen er promulgeret i den af § 81 foreskrevne form. —

Af grundloven existerer 3 haandskrevne exemplarer, nemlig:

1. Redaktionskomiteens koncept, dateret 7 november 1814. Det gjemmes i stortingets arkiv.
2. Renskrift af 1, underskrevet af stortingets præsident og sekretær, samt paategnet redaktionskomiteens bekræftelse af renskriften og de svenske kommissariers erklæring. Dette exemplar gjemmes ligesaa i stortingets arkiv; men en kopi, som blev udleveret til de svenske kommissarier, i det svenske udenrigsministeriums arkiv. Koncept til intimationen vedligger.
3. Det af samtlige repræsentanter underskrevne, med intimation forsynede og kongen af en deputation overrakte exemplar. Dette bevares ogsaa i udenrigsministeriets arkiv i Stokholm.

Digitized by Google

Aschehoug[1] anser no. 3 for grundlovens normalexemplar, og med fuld ret; thi det er i denne form den norske grundlov er promulgeret. Rigsarkivar Birkeland[2] og den svenske professor Alin[3] anser derimod no. 2 for normalexemplaret, fordi det indeholder de svenske kommissariers egenhændige paategning.

Foruden grundloven af 1814 med dens senere ændringer har ogsaa den svenske successionsordning af 26 september 1810 og rigsakten af 6 august 1815 grundlovskraft i Norge. De kan alene forandres paa den i grl. § 112 foreskrevne maade. Se rigsa. § 12.

2. Almindelige love (privatlove) er de, som blir til paa den i grl. §§ 76—79 omhandlede maade. Disse skal, forsaavidt de sanktioneres af kongen, udfærdiges som kongens aabne breve (§ 81). Saadan udfærdigelse faar ogsaa de efter § 79 tilblevne love.

3. Provisoriske anordninger udstedes af kongen i overordentlige tilfælde efter grundlovens § 17. De kan alene angaa «handel, told, næringsveie, politi» og har efter de aarlige stortings indførelse tabt sin betydning.

4. Kongelige resolutioner fattes i statsraad efter foredrag af vedkommende departementschef. Deres

[1] Norges nuv. Statsforf. I 28—29.
[2] Stort Forh. 1885 V dok. 8 og bil. 2 til dok 8.
[3] Den Svensk-Norska Unionen I og II.

Digitized by Google

hjemmel er enten (a) kongens grundlovsmæssige udøvende magt (ɔ: forvaltningsmyndighed) eller (b) en kongen ved almindelig lov overdragen myndighed til at ordne et specielt forhold. De kundgjøres regelmæssig for vedkommende gjennem et departementsbrev og offentliggjøres i lovtidenden.

5. Høieste resolutioner udfærdiges af den norske regjering efter grl. § 13 og res. 11 oktober 1825 § 7. De udgaar i kongens navn, og han kan i de vigtigste sager overdrage sin beslutningsmagt til regjeringen i Christiania.

6. Departementsskrivelser svarer til enevældets kollegialbreve, men har mindre autoritet og betydning for sedvaneretten end disse.

§ 17.

Vedtægter.

Under vedtægter sammenfatter jeg al den lovgivning, som udgaar fra de staten underordnede samfund som kommuner, laug, gilder og andre med indre lovgivningsmagt (autonomi, selvstyre) udstyrede korporationer. Ogsaa disse vedtægter falder ind under begrebet lǫg eller skipan; men vort gamle lovsprogs tekniske betegnelser for vedtægt er samþykt eller setning. De vigtigste vedtægter er byvedtægter, gildeskraaer, augskraaer og de hanseatiske kjøbmandssamfunds ordinanser og gaardsretter.

Digitized by Google

1. Byvedtægter (staðarsamþykt) er lovbestemmelser, som fattes eller vedtages paa byens mót (bœjarmót), hvor alle byens borgere eller husfaste mænd har stemmeret. Disse vedtægter har sin hjemmel i byordningens 2 kapitel (Bl. VI 2), hvor det hedder:

> Alle de beslutninger (mál), som vi tar med haandsoprækning (lofatak) paa mótet os imellem om kjøb og salg (var. krav og søgsmaal) eller andet saadant, som er tjenligt for vor by, da skal det alt holdes os imellem, hvis bogen ikke mæler imod. Enhver, som det bryder, skal bøde en halv mark sølv, med mindre kongen synes andet sandere (bedre, vigtigere).

I 3die bind af Norges gamle love er disse byvedtægter betegnede som kongelige retterbøder eller forordninger. Udgiverne har forvexlet selve vedtægten med den kongelige stadfæstelse. Byvedtægten adskiller sig skarpt fra kongebrevet med hensyn til sin diplomatariske form. Den begynder med corroboratio — tildels med invocatio — og datum, i almindelighed efter kongens regjeringsaar, men tillige med angivelse af hvem der i det aar var byfoged (gjaldker) og raadmænd. Exempler:

> NgL. III no. 3 (1282): I vor herres Jesu Kristi navn var dette móttaget i vor verdige herre kong Erik den kronedes 3die regjeringsaar, paa onsdagen nest efter kornmesse om høsten med samtykke af hans moder dronningen og hertug Haakon og Jon

Digitized by Google

Ragnvaldssøn, som da var gjaldker i byen, og hele kongens høieste raad og alle andre de bedste mænd i vor by. Jfr. NgL. no. 13 (1302).

NgL. III no. 110 (1377): I vor verdige herre Haakons med Guds naade Norges og Sveers konges 22de regjeringsaar blev paa byens lagting i Nidaros med samtykke af raadmænd og al lagretten udenfor og indenfor vebaandene, paa lørdagen nest efter Brittifamesse (11 januar) og ligesaa paa den anden lørdag nest efter paa det almindelige ting og mót med samtykke af alle bymænd, udlændske og indlændske, lærde mænd og lægmænd disse bestemmelser (lutir) fast (stadfastliga) tagne med haandsoprækning (loffua tacke) at holdes skal og for lov dømmes i byretten i Trondhjem inden byens takmark. — —

Slutning: Item var da raadmænd og foged paa den tid, da denne byvedtækt (stadars samtyckt) og skipan var gjort: var Finbarge byens foged i det 22de (var. Kong Haakons riges regimentes) aar, og disse var da byens raadmænd (9 navne).

Det første exempel viser, at regjeringens samtykke kunde gives paa selve bymødet. I andre tilfælde er den kongelige stadfæstelse meddelt i form af et aabent brev. Exempel:

NgL. III no. 49 (1316): Og da vi Haakon med Guds miskun Norges konge etc. har seet, undersøgt og nøie overlæst denne skipan, saa samtykker

Digitized by Google

vi og stadfæster den i alle dens grene efter begjæring og idelig bøn af de bedste mænd i Bergen. Vil vi og byder, at den holdes og gjemmes som lov for alle de mænd, som er i Bergen, nuværende og tilkommende, vidende tilvisse, at enhver, som bryder denne skipan, han skal svare med saadan bod, som vedligger og bestemt er i forordningen selv, og dertil have vor sande vrede. Datum paa søndagen nest efter Mortens messe, da ledet var fra vor herres Jesu Christi byrd 1316 vintre, i vor regjerings 18de aar.

Ved kongebrev af 15 november 1316 blev denne bergenske vedtægt gjort gjældende i Tønsberg og Oslo. Efter dette brevs datum følger en klausul, som fortjener at citeres:

Men hvis der er nogen gren skipet i dette brev, som ikke kan være eller gjemmes her i Tønsberg (var. der i Oslo), da vil vi dog ikke, at I gjør dette vort budskab imod, før I med bevisligheder har paavist for os, i hvilket det ikke passer for eders kjøbstad. Denne klausul staar efter datum af den grund, at skriveren glemte at sætte den oppe i brevet der, hvor den skulde staa.

Efter byloven er byvedtægtens gyldighed betinget af, at den ikke strider imod den almindelige lovbog. Den kongelige stadfæstelse udkræves ikke. Men den søges almindelig, og vedtægtens straffebud kunde kongen ændre.

Digitized by Google

I unionsperioden hører vi lidet til byernes vedtægter; men efter reformationens indførelse flyder kilderne mere rigt. Regelen er nu den, at vedtægten besluttes «paa kongelige majestæts naadigste behag» af borgermestere og raad, gjerne i forening med den kongelige lensmand. Fattes beslutningen paa lagtinget, deltager ogsaa lagmand og lagrette. Dette er fra begyndelsen af det 17de aarhundrede almindeligt i Bergen. Paa vedtægten søges undertiden, men ingenlunde altid, kongelig stadfæstelse. Se Rigsreg. II 257, hvor kongen under 1 december 1579 stadfæster Bergens vedtægt. Under enevældet afløses byvedtægterne af de kongelige politiordninger. Deres egentlige omraade havde altid været politi- og næringslovgivningen.

Udenfor byerne spillede vedtægterne i middelalderen en ringe rolle; dog lader det sig paavise, at vei- og brohold, gjerdehold og almenningernes brug har været reguleret ved lokale vedtægter. Rs. af 27 november 1787 anerkjendte flødningsselskabers vedtægter, og i dette aarhundrede er herreds-, by- og amtskommuner, flødningsselskaber og almenningsstyrelser bemyndigede til at udfærdige saadanne. Regelmæssig maa de stadfæstes af amtmanden, et regjeringsdepartement eller kongen.

2. Gildeskraaer. Af saadanne er bevaret 1. en for et Olafsgilde i Søndhordland (Os sogn?), 2. en for Olafsgildet paa Onarheim i Tysnæs sogn, 3. en for

Digitized by Google

et gilde i Nidaros og 4. en for et tysk St. Catharina og St. Dorothea gilde i Bergen. Den første og tredie er fra det 13de aarh.; den anden dateret 1394, og den fjerde nedtegnet 1502. De første er trykt i NgL. V; den tredie, hvoraf kun et brudstykke er bevaret, i Sproglig-historiske studier tilegnede professor Unger og den fjerde i Christiania videnskabsselskabs forhandlinger 1877 no. 11.

De er alle vedtægter, hvis indhold bestemmes ved gildebrødrenes beslutninger:

> NgL. V 1146: Saa har vi mælet, at vi gildebrødre overalt skal øge vor lov og ligesaa aftage.

De har dog alle en række fælles bestemmelser, der vel maa stamme fra en oprindelig fælles kilde, som ikke nu kan paavises, men som vistnok har været importeret fra England eller Nordtyskland [1].

Gilderne blev oprindelig begunstigede af kongemagten (Olaf Kyrre), og der er intet spor til, at de ældste gildeskraaer har behøvet kongelig stadfæstelse. Men fra slutningen af det 13de aarhundrede blev dette anderledes. I en forordning af 1295 forbød Kong Erik Magnussøn «baade indlændske og udlændske, at de tiltar sig noget samhold eller gjør noget samlag eller forfatter sig nogen lov eller setninger; thi det synes os ingen kan gjøre uden kongen med gode mænds raad.

---

[1] Jfr. dog Max Pappenheim, Ein Altnorwegisches Schutzgildestatut s. 127 ff.

Digitized by Google

Men hver som det gjør, skal være landraademand og have forbrudt alt det, han eier, og fare udlæg». Samtidig ophæves lodsernes, guldsmedenes, jernsmedenes, Englandsfarernes, væbnernes, sjauernes, bryggernes og tjenestekvindernes drikkelag eller gilder i Bergen. Kun Mariagildet, Nikulasgildet og Jatmundsgildet fik lov at bli staaende (NgL. III 24 f). Hermed er kongens approbationsret over gildernes statuter fastslaaet. Blandt de senere gilder har flere en udpræget kirkelig karakter og staar under biskopens opsigt. Se DN. II 635 (1415) om Hellig legems gilde i Oslo.

3. Lagskraaer. Haandverkslagene eller laugene er en efterligning af gilderne. Vi ser ogsaa af kong Eriks skipan for Bergen af 1295, at guldsmedene, jernsmedene og bryggerne dengang havde sine egne gilder eller lag. Men baade disse og andre fagforeninger ophæves ved den nævnte forordning. Kongen vil ikke vide af haandverkslagenes selvlovgivning. Det er alene kongen, som skal gi love. Disse bestemmelser stod i samklang med hele vor gamle byforfatning, der ikke var nogen god jordbund for et effektivt laugsvæsen. Allerede den omstændighed, at bymændene paa sit mót kunde sætte taxt paa haandverkernes produkter, var et sterkt baand paa deres næringsliv. Dette synes ikke desto mindre at ha pulseret ganske raskt i det 13de aarhundrede; men i det 14de og 15de maa den norske haandverker, som den norske kjøbmand, vige pladsen

Digitized by Google

for fremmede konkurrenter. Det er de tyske haandverkere, som — fremforalt i Bergen — behersker markedet i den senere middelalder. Og blandt dem raader en udpræget korporationsaand; de organiserer sig som laug.

I denne udvikling gik de tyske skomagere i spidsen. Disse var i det 14de aarhundrede en privilegeret korporation baade i Oslo, Bergen og Nidaros. I Oslo og Bergen sad de i kongelige gaarde (Miklagarð og Vágsbotn), nød kongens specielle beskyttelse (vern), svarede alene for kongelig domstol og havde eneret til at forarbeide skotøi til salg. (NgL. III 173, 188 o. fl. st.). Dertil kom, at de havde den tyske kjøbmand og hansaen i ryggen. Mellem den tyske kjøbmand paa Bryggen og gesellerne paa Skomagerstrædet i Bergen har der imidlertid før 1379 været rivninger. Skomageren har villet gi sig selv love, som kjøbmanden ikke syntes om. Striden blev bilagt ved en overenskomst af 16 april 1379. Skomagerne udstedte under deres «strædes segl» — hvoraf fremgaar, at de havde organiseret sig som lag — en forpligtelse, hvis første artikel var, «at vi ingen nye ting eller rettighed skal ordinere eller digte, der gaar den copman van Bergen imod. Skulde det hænde, at vi noget slags nye ting eller rettighed begjærede at gjøre eller ordinere, da skal vi til bede 12 kjøbmænd, af hvilke de 6 ikke skal ha været paa stræderne (ɔ: haandverkere), og de 6 skal ha været paa vort stræde. Med dem skal vi handle og ordinere saa-

Digitized by Google

ledes, at sagen synes dem retfærdig at være». Blandt de andre punkter forpligtelsen omhandler, maa særlig fremhæves den, at ingen maatte optages i haandverksstanden uden kjøbmandens approbation [1]. Denne overenskomst blev fornyet 1408 og 1412 [2]. Den knyttede selvfølgelig et fastere baand mellem de fremmede haandverkere og kjøbmænd i Bergen. Og allerede i 1390-aarene er det en i hansens verden udbredt opfatning, at det var Lübeck, som havde at bestemme, hvem der skulde optages i de bergenske haandverkslag. Paa hansedagen i mai 1393 andrager de hollandske raadssendebud fra Deventer, Zütphen og Hardewyk om, at deres borgere maatte kunne bruge «de tre embeder» (ɔ: haandverk) i Bergen ligesom andre hansestæder. Lübecks raadssendebud svarede ganske rigtig, at det ikke var kjøbmændenes sag at bestemme herom; det stod til der herscap van deme riike. Men de vilde dog gjerne gi hine stæder en saadan bevilling, naar de det begjærede [3].

Den norske kongemagt opgav aldrig det krav til de hanseatiske kjøbmænd og haandverkere, at de skulde være byloven lydige og bære stadens byrder, forsaavidt ikke deres privilegier fritog dem derfor. Specielt forlangtes tiende- og ledingspligten opfyldt af de fremmede

---

[1] Lübecks Urkundenbuch IX s. 26 f.
[2] N. Mag. I 536 f. 568.
[3] HR. I 4 no. 152.

Digitized by Google

vintersiddere, der hele aaret opholdt sig i byen. Men i det 15de aarhundrede paastod den bergenske copman, at han efter gammel sedvane ingen leding skulde yde. Det samme paastod til en begyndelse ogsaa de tyske haandverkere. Men henimod aarhundredets midte skiller de tyske skomagere sig ud fra kontoret og lader sig den 9 september 1450 tildele et særprivilegium af Christiern I. Derved opnaar de frihed til en med kjøbmanden konkurrerende handelsvirksomhed, men maa til gjengjæld overta almindelig ledingspligt, og de skal søge sin ret for kongens foged (DN. I 812). Dette skridt fremkaldte en langvarig strid mellem de tyske skomagere og kjøbmanden ved Bryggen. Og efterhaanden tog de andre haandverkere skomagernes parti. Striden blev bilagt ved et forlig af 24 januar 1475, gjentaget den 16 juli 1476. Dette stadfæstede den gamle overenskomst af 1379, og skomagerne maatte udlevere sit kongelige vernbrev af 1450 til Lübecks raad, i hvis arkiv det endnu gjemmes [1]. Striden fortsattes endnu nogle aar. Saaledes klager kjøbmanden i 1477 over, at mestere og geseller paa skomagerstrædet, skrædderstrædet, skinderstrædet, guldsmedstrædet, overskjærerne (ɔ: flosserne), bagerne og alle andre embeder i Bergen, som hører under kjøbmanden og hansen, i alle ting og sager er forpligtet lig nordmænd til at lyde kongens foged, hvilket Lübeck høiligen beklager, og erklærer sig rede til at

[1] DN. IV 978. HR. II 7 no. 276, 278, 378 o. fl. st.

Digitized by Google

kjæmpe for opretholdelsen af deres forbindelse med kjøbmanden[1] I 1481 heder det, at i trætter mellem copman og amptman vil den sidste ikke bøie sig for kontorets dom, men flyr til kongsgaarden, til fogden og bispen, og kræver deres afgjørelse[2]. — Mod aarhundredets slutning synes striden mellem den bergenske copman og amptman at være døet hen, og i Oslo og Tønsberg hører vi overhovedet intet til den.

I det 16de aarhundrede blir reaktionen mod det hanseatiske vælde i Bergen stadig sterkere og fandt ogsaa en kraftigere støtte hos kongerne. Rigtignok er det kun gjentagelse af en gammel sats, naar det i stadfæstelsen af Bergens privilegier 1528 § 3 bestemmes, at «alle embedsmænd, indlændske og udlændske, skal høre under Norges lov og stadens ret» (Rigsreg. I 14); men den blev i det 16de aarh. virkeliggjort, om det end tog tid. Det gamle regime er endnu herskende, da Eske Bilde den 28 april 1537 i forening med kontorets raad udsteder nye bestemmelser for de bergenske guldsmede. Men betegnende for tidens tendens er den paategning, en senere lensmand har paaført dette dokument. Den lyder:

> Dersom Gud vil give mig lykke dertil, da skal jeg med Guds hjælp gjøre og skikke en anden

[1] HR. III 1 no 115, jfr. no. 327 og 334 § 40.

[2] HR. III 1 no. 328. Jfr. William Christensen, Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466 s. 70 ff, 189 ff o. fl. st.

Digitized by Google

skik paa kongelige majestæts vegne imellem guldsmedene her udi byen (oldermændene og kjøbmændene her ved Bryggen uadspurgt). Thi jeg mener efter min ringe forstand, at hr. Eske Bilde han indrømde oldermændene og kjøbmændene noget for meget i kongelige majts. og rigens rettighed, udi det han tog dennem med sig udi slig handel at skulle gjøre, samtykke eller forsegle med hannem udi nogen den herlighed, kongelige majt. og riget alene tilkommer. DN. VI 730.

Hvis denne paategning, som rimeligt er, skriver sig fra Christoffer Walkendorfs haand, da har han trolig opfyldt de løfter, han her gir. Efter en aarelang, seig og udholdende kamp lykkedes det ham endelig at bringe embedsmændene i Bergen helt ind under statens herredømme. Den 29 april 1558 aftvang han dem en forpligtelse til inden Mikkelsdag enten at ha erhvervet kongelig stadfæstelse paa deres angivelige ret til at staa under kontorets jurisdiktion eller ogsaa at sværge kongen troskab. Hvis ikke skulde de forlade landet. Da en saadan stadfæstelse ikke var at opnaa, faldt halvdelen af haandverkerne tilfode; resten forlod i februar 1559 Norge for bestandig[1].

Det fremgaar tydelig af det 15de aarhundredes dokumenter, at de bergenske haandverkssamfund har været organiserede som lag, og at de har havt sine

[1] Se herom Y. Nielsen, Bergen s. 296—302.

Digitized by Google

særvedtægter og love; men nogen optegnelse om disses indhold foreligger — mig bekjendt — ikke. Muligens har de ikke været nedskrevne. I 1568 har guldsmedene vedtaget en lagskraa, affattet paa plattysk; den blev i dansk oversættelse forelagt Bergens øvrighed (lensmanden, kansleren, lagmanden og borgermesteren) og stadfæstet af denne den 2 september 1568[1]. Fra nu af ser vi baade bergenske og osloske haandverkslag søge stadfæstelse paa sine lagskraaer dels hos borgermester og raad, dels hos rettertinget og dels hos kongen[2].

Den 19 juni 1613 afskaffede Christian IV alle skraaer og laugsretter i de danske kjøbstæder, fordi laugsvæsenet medførte en utaalelig fordyrelse af alt haandverksarbeide[3]. Den 24 marts 1614 blev dette lovbud gjort gjældende mod de bergenske haandverkslaug (Rigsreg. IV 518). Denne tilstand var kun midlertidig; thi den 10 december 1621 udgik en almindelig dansk forordning om haandverkssvende og drenge, hvis § 1 bestemmer, at mestrene i hvert fag, med borgermesters og raads betænkende, skal forfatte nogle visse vilkaar angaaende drenges og svendes læreaar, som

---

[1] Bergens museums aarb. 1893 no. 6 s. 9 og 15.

[2] Bergens museums aarbog 1893 no. 6. Rigsreg. IV 92 og 111 (skrædderne i Bergen), 174 og 539 (skrædderne i Oslo), 185 (skomagerne i Bergen), 203 (bagerne i Bergen), 252 (bryggerne stt.), 620 (bartskjærerne sst.)

[3] Secher, Corpus const. III 408 f.

Digitized by Google

kongen lover at approbere; men forøvrigt fratar den haandverkslagene enhver autonomi. Denne fr. blev ved rs. 19 oktober 1622 (Rigsreg. V 287) gjort gjældende i Bergen og dens grundsætninger hævdet i de kongelige stadfæstelser af forskjellige lagskraaer. Se saaledes Rigsreg. VII 111 ff. Imidlertid vedblev laugene at udøve sin selvlovgivning, indtil fr. af 23 december 1681 om laugene udi kjøbstæderne i Danmark og Norge endelig ophævede deres autonomi og bestemte, at for de laug, som fremdeles skulde bestaa, vilde kongen selv udfærdige laugsartikler. Denne ordning blev staaende indtil haandverksloven af 15 juli 1839, kap. 1 paany organiserede laugene, men samtidig forberedte deres ophævelse ved at forbyde nye laugs oprettelse. De bestaaende skulde hæves enten ved samtlige dalevende mestres beslutning eller i ethvert fald ved deres død.

Dette er i korthed den gamle laugslovgivnings historie. En ny laugslovgivning udfolder for vore øine en stadig voxende magt i fagforeningernes vedtægter og beslutninger. Men den tilhører endnu ikke historien.

4. De tyske kjøbmandssamfunds særlove. De tyske kjøbmænd i Bergen, Oslo og Tønsberg levede efter hanseatisk og specielt lybsk ret. Den osloske og tønsbergske copman stod under Rostocks, den bergenske under Lübecks jurisdiktion. For disse byers borgermestere og raad skulde alle indre retstrætter, der ikke blev bilagt eller afgjort af samfundet selv, indstævnes. Hvor-

Digitized by Google

ledes de tyske kjøbmænd i Oslo og Tønsberg var organiserede, ved jeg ikke. Men i Bergen bestod deres raad af to oldermænd og 18 mænd (die achtzehner eller achteinerne, som Bergenserne kaldte dem). Dette raads officielle titel er: ein ehrsamer kaufmann eller: der gemeine kaufmann. Desuden var husbønderne eller stuernes indehavere i de enkelte gaarde (de nabers, naboerne) organiserede som et eget samfund. Den øverste lovgivnings- og dommermagt laa hos de aarlig sammentrædende hansedage, der bestod af raadssendebud fra de enkelte stæder.

De hanseatiske love, som beherskede de tyske kjøbmænd i vore byer, kan henføres til følgende grupper:

1. De paa hansedagene besluttede recesser og statuter. Herhen hører hansestædernes statuter af 24 juni 1417 og 1418[1] og alle bud i de aarlige hanserecesser, der gjaldt for alle medlemmer af hanseforbundet. Hanserecesserne er udgivne af Hansische Geschichtsverein i 3 afdelinger. Den første (I) omfatter tidsrummet 1256—1430 (8 bind); den anden (II) gaar fra 1431—1476 (7 bind) og den tredie (III) fra 1477—1530; af den sidste er der udkommet 5 bind (til 1510).

2. Hansedagenes specielle statuter og ordinanser for den tyske kjøbmand i Norge. Herhen hører statuterne for det bergenske kontor af 11 mai

[1] HR. I 6 no. 398 og 557.

Digitized by Google

1412[1], 3 juni 1458[2], 1494[3], statuta vetera af 1572[4], statuta novorum af 1634 og 1659 samt fragtordinansen af 1646[5] o. fl. Til denne gruppe henfører jeg ogsaa Rostocks borgermestere og raads ordinans af 1 november 1452 for kjøbmanden i Oslo og Tønsberg[6].

3. Det bergenske kontors statuter for sine medlemmer og undergivne. Herhen hører de saakaldte wahrschauungen (kundgjørelser, befalinger) til Mikkeli, Martini, jul, paaske og i spilletiderne. Det er en samling af instruerende paabud og forbud, som blev oplæst paa de til de nævnte tider afholdte kjøbmandsmøder. Dernæst udfærdigede kontoret forskjellige ordinanser f. ex. en dispositio ptochotrophilis (fattighusordning) i 1650 og i 1653 en spille- og vagtordinans, en luxuslov (leges sumptuariæ) og en almindelig gaardsret. Paa enkelte af disse love har det søgt Lübecks approbation[7].

---

[1] HR. I no. 70.

[2] HR. II 4 no. 586 jfr. 587.

[3] Ikke trykt. Hdskr. i Lübecks stadtarchiv; se Hans. Geschichtsblätter VI 64.

[4] En kortere redaktion (69 artikler) trykt af Y. Nielsen i Chr.a videnskabsselskabs forh. 1878 no. 1; en længere (95 art.) findes i Jordans saml. i Bergens museums bibl. og maa vel være den samme, som er trykt i Lünigs Reichsarchiv (pars specialis, continuatio IV, andern Theils Fortsetzung pag. 90 ff); jfr. Nielsen l. c. s. 2.

[5] Udgivet af Y. Nielsen l. c.

[6] DN. VII 447.

[7] De er udgivne af Y. Nielsen i Chr.a videnskabsselskabs forh. 1878 no. 1, 1880 no. 13 og 1892 no. 7.

Digitized by Google

4. Gaardsretter. Ved siden af kontorets almindelige anordningsmyndighed havde ogsaa naboerne en vedtægtsret i gaardens indre anliggender. Paa almindelige nabomøder vedtog de en saakaldet gartenrecht (gaardsret), der regulerede forholdet mellem dem selv indbyrdes og bestemte baade deres egne og deres undergivnes (gesellernes og drengenes) rettigheder og pligter. Den ældste bevarede gaardsret er fra gaardene Jakobsfjorden og Belgaarden. Dens grundstamme (§§ 2—33) er i 1529 udskreven af «denn oldenn boekeren», hvoraf fremgaar, at den har været optegnet før dette tidspunkt. Den bevarede protokol er anlagt ca. 1550 og har senere optaget en række nye bestemmelser [1]. Ogsaa for Solegaarden, Leppen, Dramshusen og Bredsgaarden er der bevaret nabobøger og gaardsretter; men de er alle fra 17de aarhundrede [2]. Disse selvtagne gaardsretter afløstes i 1653 af en almindelig, udfærdiget af ein ehrsamer kaufmann auf befehl der ehrbaren hansestädte [3].

Ved kontorets ophævelse i midten af forrige aarhundrede mistede naturligvis alle disse love sin formelle lovskraft. Men gaardsretterne er den dag idag i stor udstrækning basis for det retslige forhold mellem stuernes

---

[1] Udgivet af Krohn og Bendixen i Bergens hist. forenings skrifter no. 1 med rettelser i no. 4.

[2] Udgivne af Y. Nielsen i Chr.a videnskabsselskabs forh. 1892 no. 7.

[3] Chr.a videnskabsselskabs forh. 1878 no. 1 s. 32 og 1892 no. 7 s. 4.

Digitized by Google

nuværende indehavere, Hvilken indflydelse den hanseatiske særlovgivning har øvet paa den norske rets udvikling i Bergen er endnu ikke undersøgt.

§ 18.

Traktater.

1. En traktat (contractus, compocicio, settargerð, samband, bebindelse, reces) er en overenskomst mellem souveræne magter. Den er paa folkerettens omraade, hvad kontrakten er paa privatrettens. Den er ligesaalidt som kontrakten lov i almindelig forstand, og den blir ikke til i lovgivningens almindelige former. Men den er ikke desto mindre retskilde. Ligesom kontrakten skaber ret mellem de kontraherende enkeltpersoner, saaledes skaber kontrakten ret mellem de kontraherende stater og disses undersaatter. Det er dog baade nu og i middelalderen regel, at traktaten maa kundgjøres som lov for undersaatterne for at binde disse[1].

2. I den ældre middelalder laa det udelukkende i den norske konges haand at slutte traktater med fremmede magter. Han var rigets eneste repræsentant udadtil. Men efter rigsraadets opkomst (omkring aar 1300) ser vi dettes medlemmer optræde som kongens

[1] DN. III 303 (1359): Stilstandstraktaten med Lübeck (DN. III 825) kommuniceres kong Magnus's undersaatter. Jfr. V 10 (1278) og V 18 (1289).

Digitized by Google

medlovere ved traktaters afslutning, og efterhaanden blir rigsraadets samtykke et retsnødvendigt vilkaar for traktatens gyldighed.

Den første personalunion med Sverige (af 1319) havde ingen indflydelse paa det norske riges folkeretslige personlighed eller det norske rigsraads stemmeret ved traktaters afslutning med andre magter. Vi ser derfor ogsaa den samme traktat mellem Norge, Sverige og en fremmed magt udfærdiget som norsk og svensk særtraktat [1]. Anderledes blir forholdet under Kalmarunionen. Da udfærdiges ikke blot fællestraktater mellem de nordiske riger og andre stater, men det sker ofte, uden at det norske raads medlemmer er tilstede, eller deres samtykke kan sees at være erhvervet. Aschehoug og Aubert lærer, at traktaten ikke destomindre var bindende ogsaa for Norge [2]. Dette stemmer neppe med det 15de aarhundredes retsopfatning. Under forhandlingerne med hansestæderne om deres privilegiers stadfæstelse, nægter kongerne almindelig at konfirmere de norske privilegier, før de norske raader har samtykket, ja i 1445 nægter hansestæderne at modta stadfæstelsen, før det norske rigsraad har indvilget deri [3]. Tingen var nemlig den,

[1] Rydberg, Sverges traktater med främmande magter I no. 199 jfr. 205.

[2] Se Aubert, Norges folkeretlige stillling s. 13 og det der citerede.

[3] Se W. Christensen, Unionskongerne s. 104 og HR. flere steder, men især III 1 no. 546 §§ 136, 149 ff.; 547 § 4: privilegierne stadfæstes kun for Danmark og det skal derfor

Digitized by Google

at naar det norske rigsraad ikke havde deltaget i de beslutninger, som kongen fattede paa Norges riges vegne, ansaa det sig berettiget til at gaa sine egne veie og udgav love, som kunde være temmelig generende for de fremmede kjøbmænd. Dette skede baade i 1442 og i 1490 [1].

I 1536 blev det norske rigsraad afskaffet, og kongen, med Danmarsks riges raad ved sin side, blev Norges folkeretlige repræsentant. Da souveræniteten ogsaa afskaffede Danmarks riges raad, blev enevoldskongen rigernes hovedorgan i det folkeretlige samkvem. Det samme gjælder om vor nuværende konge. Han har ret til at begynde krig og slutte fred, indgaa og ophæve forbund, sende og modtage gesandter (Grl. § 26; Ra. § 4). Men det organ, hvorigjennem han ogsaa paa Norges vegne træder i forbindelse med andre magter, er den svenske udenrigsminister. Alle expeditioner til fremmede stater vedrørende traktaters afslutning gaar gjennem denne. De endelige beslutninger om saa-

hede: «in synem rike» og ikke: «in synen riken». Jfr. DN. VII 450 (1455): Vnde wente wij vppe dat desses vnses breues vnse getruwen redere vth Norwegen nicht bjj vns hebben, so wille wij doch gunnen gnedichliken dat de articule de nu in dessem breue bouen de anderen vnse breue lest so Bergen gegeuen vormeret vnde tageset zin, scholen macht hebben so lange wij mit densuluen vnsen rederen vth Norwegen vns darvmme besproken vnde bewegen hebben, de denne na dersuluen vnsere redere gud-dunckende to bevulbordende vnd to tolatende edder wedder to ropende.

[1] N. Mag. I 569 f. DN. II 963.

Digitized by Google

danne expeditioners udfærdigelse fattes ogsaa i ministerielt statsraad; men de forberedende beslutninger fattes i de allerfleste tilfælde i norsk eller sammensat statsraad [1]. Griber traktaten ind paa den lovgivende magts omraade, maa kongen enten ha stortingets bemyndigelse til at afslutte den, eller dens indhold maa bagefter optages i en almindelig lov.

2. I middelalderen blev traktaterne sluttede med og uden mellemmænd (ambassiatores, sendiboðar). Det almindelige var, at den magt, som ønskede traktaten, sendte gesandter til den fyrste, som den vilde forhandle med. I den ældre middelalder førtes forhandlingerne mellem sendebudene og fyrsten personlig. Men i det 14de aarhundrede er nok kansleren og i det 15de hofmesteren eller den øverste hofembedsmand kongens ordfører overfor fremmede gesandter. I nyere tid har udenrigsministeren overtaget denne rolle.

Før brevene kom i brug, medbragte sendebudene saakaldte jartegn (ringe, vaaben etc.) som legitimationsbevis. Jartegnet spiller samme rolle som senere seglet under sendebudets aabne fuldmagtsbrev [2]. Den aabne

[1] Se herom Aubert, Norges folkeretlige stilling s. 177 f. og Morgenstierne, Den unionelle ret s. 125 ff.

[2] Fritzner, Ordbog s. v. jartegn 2; Hertzberg, Glossarium s. v. Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre I 515. v. Amira, OR. II 365. Jfr. ogsaa DN. VII s. 649 (1525): — nar slig bud oc breff komme met sandt tegen enthen indsegle eller noget annet, som ether tyckes att polegge.

Digitized by Google

fuldmagt udtaler i regelen, at mandaten vil ratum et gratum habere, hvad sendebudet paa hans vegne vedtager. Selvfølgelig er her underforstaaet, at sendebudet ikke overskrider sin hemmelige instrux eller den begrænsning, som selve fuldmagten indeholder (se DN. V 15 (1285)). Derfor er det sedvanligt, at mandanten ratificerer sit sendebuds aftaler.

I den senere middelalder og navnlig i nyere tid er det blevet herskende sedvane, at traktater afsluttes ved mellemmænd paa begge sider og derefter ratificeres af souverænerne.

3. I den ældre middelalder blev traktaterne her i norden afsluttet mundtlig. Privatrettens retshandelsformer har afgivet forbillede for de folkeretlige, og privatretlig var alene det mundtlige, under haandslag og for vidner afgivne retstilsagn bindende. Vi finder ogsaa baade haandslaget og vidnerne anvendt ved internationale aftaler. Men mellem kristne nationer synes eden at ha været almindelig brugt ved traktaters afslutning. Den aflægges i regelen paa evangeliebogen eller «helligdommen» (reliqvier); geistlige sværger med haanden paa brystet[1]. Russerne forpligter sig per osculationem crucis, det er: eden aflægges ved at kysse krusifixet, hvad

[1] Se unionstraktat mellem Norge og Sverige 1319, NgL. III 146 ff.

Digitized by Google

nordboerne ogsaa maa gjøre, naar de slutter traktater med denne nation[1].

Da brevskrift i det 12te aarhundrede kom i brug her i norden, blev ogsaa traktataftalerne optegnede i breve, forsynede med udstedernes og vidnernes segl. De ældste traktatbreve er, ligesom de ældste nordiske retshandelsbreve, vidnebreve (notitiae) om den mundtlig sluttede traktat. De udstedes in huius rei testimonium eller evidentiam. Først senere blir traktaterne afsluttet i skriftlig form eller som det heder: per presentes, in his scriptis, og traktatbrevet et dispositivt dokument (carta). Overgangen fra vidnebrev til carta er imidlertid paa traktatrettens omraade ikke saa skarp eller saa let paaviselig som paa privatrettens. De privatretlige vidnebreve udstedes nemlig altid af udenforstaaende, troværdige mænd (lagrettemænd, tinget osv.) Traktatvidnebrevene udstedes derimod regelmæssig af den ene eller begge kontraherende parter. Derved faar de udseende af selvforpligtende cartae, og alene et minutiøst studium af dokumentets indhold kan overbevise os, om traktaten er afsluttet i mundtlig eller skriftlig form. Traktatsikrende former som den korporlige ed (fides corporalis[2]) holdt sig længe, efter at skriftligheden var bleven herskende, ved dennes side. Selv hvor skriftlighed var forudsat

---

[1] Rydberg, Sverges traktater I 111 (1262), 205 (1326) o. fl. st.

[2] Rydberg I no. 173.

Digitized by Google

og almindelig, blev dog allerede det forudgaaende mundtlige løfte anseet for retsforbindende. Da den danske kansler i 1484 forlangte langt høiere sportler end tidligere for stadfæstelsesbrevet paa hanseaternes privilegier, erklærede stædernes sendebud, at de vilde lade det bero med den besked, som kongen i sit rigsraads nærværelse paa sin naade og raadernes løfte og tilsagn havde givet dem [1].

4. Traktatbrevene kan inddeles i ensidige og tosidige. Det ensidige traktatbrev er udstedt i den ene kontrahents navn alene. Denne form benyttes regelmæssig af den fyrste, som forhandler med en anden magts gesandter. Han udsteder et aabent brev, forseglet af ham selv og hans raad eller fornemste mænd, om den trufne aftale. I dette tilfælde er traktaten efter sin form et privilegium eller ensidig begunstigelse for adressatmagten. Men da disse internationale privilegier er byggede paa gjensidighed, er retsforholdet tosidigt, og adressatmagten udsteder ofte en revers, hvori modforpligtelsen overtages og aftalen ratificeres. Exempler paa saadanne traktater har vi i de ældste privilegier for hansestæderne (DN. V 4 o. fl.). Da hansestæderne efterhaanden satte gjensidighedsklausulen ud af betragtning, blev de nordiske kongers til dem udstedte privilegiebreve kun gunstbevisninger, som ensidig kunde

[1] HR. III 1 no. 546 § 204.

Digitized by Google

opsiges og tilbagekaldes, i ethvert fald ved tronskifte. Derfor søgte hanseestæderne altid hos den nye konge stadfæstelse paa sine privilegier.

Den tosidige traktatform benyttes, hvor enten begge fyrster personlig indgaar overenskomsten, eller begge forhandler ved sendebud. I begge disse tilfælde udfærdiges traktaten i to eller flere ligelydende exemplarer. I første fald i de kontraherende souveræners eget navn, kun med den ændring, at brevgiverens navn og rige nævnes foran brevmodtagerens navn og rige. Datum er i regelen ens [1]. I sidste tilfælde udstedes traktaten af sendebudene og besegles af disse [2]. Men sendebudenes aftale blir i nyere tid altid ratificeret af deres mandanter. Ogsaa i middelalderen forekommer denne skik, men ratifikationen var ikke da — som nu — retsnødvendig og derfor heller ikke ufravigelig regel [3].

§ 19.

Lovenes kundgjørelse.

1. Til og med Magnus Lagabœters landslov og bylov faldt lovenes kundgjørelse sammen med deres vedtagelse (lǫgtaka, þingtak, móttak) paa de store ting-

---

[1] Se DN. III 764 (1441) og VIII 345 (1450).
[2] NgL. III 146 (1319) og 151 (1326).
[3] Se DN. V 14 (1285), III 351 (1366), 368 (1370).

Digitized by Google

møder. Jeg henviser her til landslovens foran (s. 48 f.) meddelte slutning[1] og F. I 22:

> Men disse retterbøder gav vi trønderne, da denne skipan var oplæst og haandtagen paa Øreting.

De store retterbøder, som fulgte efter landsloven, blev oplæste og lovtagne som denne. I protokollen til retterboden af 1280 meddeler kong Erik, at han lod den frembære paa de forskjellige lagting (se varianterne) og «lod den siden skrive i dette brev, som vi sender eder». En Eidsivatingsbog oplyser, at «dette brev var lovtaget paa Eidsivating og ligesaa dette, at tyve og ransmænd og mistænkelige personer kan fakkes ustraffet, selv om de siden proves skjellige etc. Item at kongedatter i Norge tage før riget, end det kommer under

---

[1] I overskriften til Haakon Magnussøns fr. om tronfølgen og rigsstyrelsen paabydes: engi bok skylldi logteken vera, er eigi hefði þetta erfða tal (NgL. III 45). Hertzberg (Gloss. s. v. bók) slutter heraf, «at det enkelte exemplar, der befulgtes i et tingdistrikt, var gjenstand for særskilt vedtagelse». Jeg var uafhængig af H. faldt paa den samme tanke, og jeg bestyrkedes i den af den omstændighed, at af de 4 haandskrifter, som har denne fr., vides det ene (Cod. Tunsbergensis) at ha været en Borgartingsbog, det andet (Stokh. kgl. bibl. C. 22) en Eidsivatingsbog. Slutningen er dog neppe rigtig; thi ingen gammel lovbog omtaler anden løgtaka end den oprindelige. Og den citerede konjunktivsats kan ikke gjengives: «skulde blive lovtagen», men derimod: «skulde være (ɔ: gjælde som) lovtagen».

Digitized by Google

valg» [1]. Altsaa flere retterbøder har været lovtagne paa Eidsivatinget.

Vedtagelsen foregik dels ved haandsoprækning (lofatak) dels ved vaabenlarm (vápnatak):

> NgL. III 99 (1313): — vi — lod — skrive disse retterbøter, som her følger, og vi lod lyse (var. læse) i kongsgaarden i Nidaros korsmesse aften i vor regjerings 14de aar paa det almindelige ting og samtykt var med lofatak.
>
> NgL. III 206 og 209: Byder vi og dem, som lagmænd er i Oslo, fuldkommen at dømme alle disse ærender og artikler, som heri staar, og vi selv og vort raad nu i Tunsberg sammensatte og samtykte riget til gavn og lyst var da i Tunsberg for almuen og vaabentag taget, at det for lov skal dømmes herefter. Jfr. NgL. III 203 og 85.

Retterbøderne paabydes almindelig indførte i lagmændenes lovbøger [2] og oplæses sammen med disse en gang om aaret [3].

Den kongelige skipan, som ikke er retterbod, blir kun lyst til tinge eller forkyndt personlig for rette vedkommende. Om nogen vedtagelse af den er der ikke tale:

> NgL. III 59 (1303): Men paa hvert lagting og alle andre almindelige ting vil vi — af hensyn

[1] NgL. III 11 note 12.
[2] NgL. III 102, 222 o. fl. st.
[3] NgL. III 143.

Digitized by Google

til de omstreifende mænd, som ikke kjender denne vor skipan — at den oplæses og kundgjøres. Jfr. NgL. III 137 (1303); 109 (1314). DN. XI 632 (1536).

DN. IV 99 (1313): Biskop Arne af Bergen meddeler kong Haakon, at hans brev om, at halv kirketiende af Bergens bispedømme pro subvencione pallii skal betales til kapelmagisteren i Bergen paa erkebispens vegne, var læst i Bergen fredagen før 3die søndag i faste paa det almindelige ting (a almennu þingi).

DN. VIII 146 (1341): Biskop Haakon af Bergen meddeler: Vi spørger af hver mand — —, at kongens brev er læst paa tinget etc.

DN. II 963 (1490): Det norske rigsraads skipan om handel: «og skal hver foged i sit læn være pligtig at kjønne (forkynde) dette for almuen paa rette vaabenting, som alle er skyldige at komme til, at I skulle vide, hvad I skal vogte eder for.

En almindelig regel om kongebreves lysning til tinge findes først i Christian V's NL. 1—3—10. Ogsaa paa de ved fr. 5 mai 1797 indførte maanedsting kunde kongebreve lyses, men lysningen skulde gjentages paa de almindelige sage- og skatteting.

Den kirkelige øvrigheds lovbud og befalinger lystes fra prækestolen eller foran kirkedøren (paa kirkebakken). Efter reformationen blev kongebreve læste fra prækestolen. Rs. 3 mars 1683 forbød imidlertid presterne

Digitized by Google

at læse andre kongebud end dem, som sendtes dem med paalæg om saadan læsning; men et kancelliprom. 12 december 1802 indførte paany denne kundgjørelsesmaade, som først afskaffedes ved lov 24 juli 1827, der satte læsning paa kirkebakken ved lensmanden i stedet.

Kongebreves tinglysning forudsætter brevets tilstedeværelse paa tingene rundt om i landet. De kongelige forordninger blev derfor udfærdigede i flere originalexemplarer, hvis text er enslydende, og kun skriverens navn vexler [1], saalænge den norske kancelliskik var i brug. Hver lagstol synes at være tilstillet et originalexemplar, afsendt med et kongeligt bud. Lagmanden eller sysselmanden sender da brevet videre til andre sysselmænd, der tar et saakaldet transskript eller transsumpt af brevet, hvorefter det bringes tilbage til lagstolen og deponeres i stifts- eller amtsarkivet — for at at bruge et moderne udtryk —, hvortil sysselmanden og lagmanden har nøglen [2]. Under sysselmændenes nærværelse paa de almindelige vaar- og høstting blev saa brevet lyst. I retterboden for Island af 1294 § 34 omtales desuden, at extrating kunde sammenkaldes for at heyra konungs bref lesit [3].

Efter 1616 blev det almindeligt at trykke de

---

[1] Se NgL. III 62, var. 27; 71 var. 43 (?); 95 var. 7; 102 var. 21.

[2] NgL. III 137 (1303), 138 (1303).

[3] NgL. IV 344.

Digitized by Google

kongelige forordninger. Disse originaltryk indeholder lovens officielle text. Efter 1814 blev ogsaa hver enkelt lov udgivet paa denne maade af statssekretariatet. Efter 1877 findes lovenes officielle text i lovtidendens 1ste afdeling.

2. Lovkraftens begyndelsespunkt er lovens vedtagelse eller lysning, hvor ikke loven selv bestemmer, at den først senere skal træde i kraft. I ethvert fald gjælder denne regel om enhver lov, som er bestemt til vedtagelse eller lysning. Før loven paa denne maade er kundgjort for en tingalmue, gjælder den ikke mod nogen af tingkredsens medlemmer; efter kundgjørelsen gjælder den mod alle. Kjendskab til lovens bud forpligter før lysningen ikke til lydighed mod den. Uvidenheden om lovens tilværelse kan efter kundgjørelsen ikke paaberaabes af dens overtræder. Juristerne siger, at lovens kundgjørelse skaber en uafbevislig lovsformodning om kjendskab til dens bud.

Dette er den nyere norske retsopfatning, og var, indtil kancelliprom. af 3 juni 1813 kundgjorde den kongelige res. af 27 mai s. a., ogsaa den danske. Men den nævnte resolution slog for Danmarks vedkommende fast, at det var undersaatternes ubetingede pligt at efterkomme og adlyde de kongelige befalinger, hvorom de vidende er vorden.

At vor gamle ret stod paa samme standpunkt som vor moderne ret, er igrunden selvsagt; thi hvorfor skulde

Digitized by Google

den ellers ha udviklet den kundgjørelsesform (tinglysningen), som lige til nutiden har været brugt hos os? Men regelen er derhos positivt udtalt i to retterbøder af 1303, hvoraf den ene er citeret ovenfor (s. 137 f.), og den anden skal meddeles her:

> NgL. III 57 (1303): Nu, hver som ikke betaler vor leding eller al anden lydskyld af alle de jorder, som de har mere, end vi før har gjort dem fri for (at betale af), og ligger de (jorder) saaledes i tre aar fra den stund, da dette vort brev er lyst, da skal alle jorder, som ikke er betalt af, — — falde under os og kongedømmet til evig eie. Gjentaget i NgL. III 141. Jfr. ogsaa DN. IV 99 og 100.

Det middelalderlige kundgjørelsessystem havde den store mangel, at en almindelig lov traadte i kraft til forskjellig tid i de forskjellige landsdele. Og vanskelighederne blev store, hvor frister begyndte at løbe fra lovens ikrafttræden. Af disse og flere grunde indførtes ved l. af 1 april 1876 en ny kundgjørelsesform: lovtidenden, der begyndte at komme ud 1 jan. 1877. Den bestaar af 2 afdelinger, af hvilke den 1ste afdeling er den egentlige kundgjørelsestidende. Den udkommer nummervis, og enhver lov træder i kraft 4 uger, efterat vedkommende nummer er udkommet, hvor ikke loven selv bestemmer noget andet. Ethvert nummer sendes strax til alle retsbetjente, der lægger det ud i retslokalet eller gjør det bekjendt ved opslag, og

Digitized by Google

underdommerne meddeler tingalmuen dets indhold. Paa denne maade kundgjøres:

a. Grundlovsbestemmelser, der imidlertid antages at træde i kraft samtidig med, at deres sanktion meddeles stortinget.
b. Love.
c. Provisoriske anordninger og kundgjørelser om deres ophævelse.
d. Af kongen eller et regjeringsdepartement givne eller approberede anordninger og bestemmelser, hvis overtrædelse kan paadrage private ansvar eller tab af rettigheder.
e. Beslutninger om skattepaalæg.

I lovtidendens 2den afdeling offentliggjøres «andre af kongen eller et regjeringsdepartement eller af en anden autoritet udfærdigede bestemmelser — — forsaavidt de findes af saadan betydning, at deres offentliggjørelse paa denne maade ansees hensigtsmæssig» (§ 4), samt alt det i 1ste afdeling kundgjorte, som bør findes i en almindelig lovsamling (res. 10 januar 1877). 2den afdeling udkommer i hefter, og er intet andet end en almindelig «lovsamling», udgivet af lovtidendens redaktør. Den har ingen betydning for lovenes kundgjørelse eller ikrafttræden, og dens text er ikke officiel. Ifølge res. af 5 april 1879 udgjør den officielle traktatudgave et anhang til lovtidendens 2den afdeling, og traktaterne optages desuden i denne.

Digitized by Google

§ 20.

Lovenes indbyrdes forhold.

1. Forholdet mellem almindelige og partikulære retsregler. Den almindelige regel er, at det partikulære lovbud gaar foran det almindelige, hvis begge udgaar fra samme autoritet. Specielle privilegier og benaadninger, lokale retterbøder og forordninger er regelmæssig undtagelser fra landslovens almindelige regler og er naturligvis givne i den hensigt at skaffe vedkommende person eller distrikt en særstilling i retslig henseende. Dette udtaler ogsaa de gamle love selv. Exempel:

> Christiern II's haandfæstning art. 68: Item haver nogen prælater, kirker eller gode mænd, aandelige og verdslige, yderligere privilegier eller friheder af fremfarne konger og rigens forstander, da skulle saadanne privilegier og frihed ikke med denne for^ne^ reces formindskes eller forkrænkes i nogen maade. DN. IX 478.

Anderledes staar sagen, hvor de partikulære lovbud udgaar fra en lavere myndighed end de almindelige. Da er regelen den, at de partikulære bud maa vige for de almindelige, hvis de staar i strid med disse. Dette gjælder specielt alle slags vedtægter, der har sin hjemmel i den almindelige lov. Bl. VI 2 (se foran s. 112).

Digitized by Google

2. Forholdet mellem ældre og yngre love er i regelen det, at det yngre lovbud ophæver det ældre. Men denne regel modificeres af en anden grundsætning, den nemlig, at lovene ikke maa ha tilbagevirkende kraft. Saalænge sedvanen er den eneste retskilde, kan denne grundsætning ikke virke; thi retsudviklingen foregaar da saa langsomt, at den enkelte generation ikke kan faa øie paa forvandlingen, og man hævder, at retten er den gamle. Hvor Gud eller menneskets natur ansees for rettens kilde, er forholdet det samme: retten er evig én og den samme uforanderlige (se foran s. 19). Først, naar lovgivning blir almindelig, faar menneskene øie paa det fænomen, som vi kalder lovens tilbagevirkende kraft, og tar sine forholdsregler mod det. Fænomenet ytrer sig paa den maade, at naar en ny lov anvendes ved bedømmelsen af retsforhold, som er stiftede før dens ikrafttræden, og før menneskene kunde indrette sin handlemaade med dens bud for øie, da begynder loven at virke, før den er til; den gjælder ikke blot fremtidens, men ogsaa fortidens retsforhold. Hvor denne tilbagevirkning ikke krænker nogens ret, eller hvor alle blir gunstigere stillet ved den nye lov, vil ingen falde paa at beklage sig over lovens tilbagevirkende kraft. Anderledes stiller sagen sig, hvor lovskraftens tilbagevirkning medfører retstab for nogen. I dette tilfælde reagerer den menneskelige retsfølelse og kræver, at ikke den nye lov, men den gamle skal lægges til grund ved bedømmelsen af

Digitized by Google

handlinger og forhold, som er blevne til under dens herredømme.

Denne grundsætning er anerkjendt i romerrettne (l. 7 C 1.14), i den kanoniske ret (c. 13 X 1.2) og i de germanske folkelove [1]. Ogsaa i vore gamle love er den gjentagende udtalt, og de hidhørende bestemmelser fortjener at citeres:

F. XII 1, der handler om jordekjøb og kontraktsmæssig løsningsret, slutter saaledes: Men dette gjælder om de retshandler (mál), som gjøres, efter at den bog er vedtagen; men de ældre skal fare saaledes, som vidnesbyrd bæres.

F. XIV 6 omhandler tiltrædelse af arv efter en i udlandet død person: Naar edfæstet vidnesbyrd er aflagt om hans død, da skal den tiltrædende arving bli siddende i arven og ligesaa hans arving, hvis han falder fra, indtil det viser sig, at eieren levede dengang, da den først tiltrædende arving tog arven i besiddelse: «Men enhver retshandel, som rammes af nye lovbestemmelser om slige sager, da skal den bli staaende saaledes, som den var gjort» [2].

[1] Gierke, Deutsches Privatrecht I 186 f. og det der citerede.

[2] Saaledes opfatter jeg den vanskelige sats: En hvatki málum er lýzc hafa fyrir nýmæli um slíc mál, þa standi svá, sem þau hafa gör verit. Muligens betyder hvatki málum: enhver retsafgjørelse.

Digitized by Google

Bj. 123 bestemmer, at fæstemanden skal sikre sin brud tredingsauke mod hendes heimanfylgja. Hvis hustruen dør før manden, beholder han tredingsauken; hvis hun overlever ham, beholder hun den ubeskaaret, hvad enten der er arvinger til eller ei. «Saaledes skal være mellem alle mænd, som nu lever, da lovbogen er gjort».

Landslovens prolog: Med hensyn til arv, som er falden og om jarðabrigði (løsning, vindikation) og om vigaferðir (feide, drab) og om kvenna giptingar (trolovelse, egteskab) om alle andre lagamál (retssager), under hvilken lov de end reises (urðu = blev til), da skal de dømmes og være efter den lov, som gik i landet, da de mál (retshandler) gjordes, hvis ikke lovlig dom eller ordning (skipan) før er kommen derpaa.

Det vilde føre for vidt, om jeg her vilde forsøge at gi en detaljfortolkning af de ovenciterede lovbestemmelser. De herskende retstanker, som gjennemstrømmer dem alle, lar sig ogsaa karakterisere i faa ord. Det har for det første staaet klart for vore fædres bevidsthed, at alle private retshandler, de være tinglige, obligatoriske eller familieretlige, skal bedømmes efter den lov, som gjaldt, da de gjordes. Det samme gjælder om andre privatretstiftende fakta som arvefald. Nye lovbestemmelser skal heller ikke anvendes ved bedømmelsen af strafbare handlinger (vigaferðir) eller ved præskriptionsfristers beregning (F. XII 1). Naar lands-

Digitized by Google

loven byder, at jordebrigd og overhovedet alle retssager skal være og bedømmes efter den ret, som gik, da vedkommende retsforhold stiftedes, da er det utvilsomt selve den materielle ret, som haves for øie. Mindre klart er det, om ogsaa den processuelle forfølgning skal foregaa i den gamle lovs former; dette synes dog at være meningen; thi F, XII 1 siger, at de ældre sager skal «fare» (= gaa sin gang) efter den ældre lov, og det samme udtryk bruger ogsaa et Borgartingshaandskrift af landsloven, og et Eidsivatingshaandskrift af samme siger, at de omhandlede mál skal «uera oc æptir þui nu ganga, sem þa gengo log i lande, er þau mál gerduzt» (var. 32). Denne tydning er dog neppe sikker; thi — som vi nedenfor skal se — bestemmer F. X 32, at en sag skal søges efter processtedets ret, men paadømmes efter handlingsstedets ret, og det samme maa vel gjælde, hvor det er tiden, som er forskjellig.

Ogsaa i den statsretlige lov om ophævelse af jarle- og lændermandsverdigheden af 17 juni 1308 er det bestemt, at den ikke skal ramme de dalevende lændermænd: disse «skal holde sin hæder og sin ret i sine levedage». Denne bestemmelse bør vel opfattes som udslag af et almindeligt princip om velerhvervede rettigheders ukrænkelighed. Sikkert er ialfald, at dette princip gjentagende skaffer sig udtryk i unionstidens haandfæstninger. Ved reformationens indførelse blir specielt den ældre geistlighed værnet mod de nye loves tilbagevirkende kraft. Alene bisperne blev unddragne

Digitized by Google

denne beskyttelse; men de behandles ogsaa som forbrydere. Haandfæstningernes sterke baand paa kongemagtens handlefrihed og deres udprægede beskyttelse for almindelige og specielle, fra fædrene nedarvede rettigheder og privilegier — alt dette er udstrømninger af den retsanskuelse, der sætter skranker for lovkraftens tilbagevirkning [1].

Landslovens bestemmelser om loves tilbagevirkende kraft gik ikke over i Anders Sæbjørnssøns oversættelse og heller ikke i Christian IV's Norske lovbog. Baade denne og Christian V's lovbøger bestemmer, at deres bud skal følges i alle sager, som for eftertiden paadømmes eller afgjøres af kongelige embedsmænd. Imidlertid finder jeg, at «den gamle loug» er paaberaabt i en 6-mands dom i odelssag af 1609 og ligesaa i en rigens stevning af samme aar, hvorved et 6-mænds skifte indstevnes til omstødelse blandt andet, fordi en søster var tildelt en broderpart, «uanseet forne gods var arvfalden i den gamle loug og forne E. M. ikke den tid mere tilfaldt at arve heller en søsterpart efter den gamle loug» [2]. Ligesaa er det sikkert, at Frederik II's egteskabsordinans ikke blev anvendt paa egteskab, som var stiftet efter den ældre rets regler [3]. Hvordan dom-

[1] Om haandfæstningernes hidhørende bestemmelser se H. Matzen, Danske Kongers Haandfæstninger §§ 10—15.

[2] Fredriksstads tingbøger, retsprotokoller i rigsarkivet no. 45 s. 83 ff. og no. 46 s. 50 ff.

[3] Se mine artikler om egteskabsstiftelsens historie i Norge i Ringeren 1898 no. 18 og 19.

Digitized by Google

stolene stillede sig efter lovbogens indførelse, kan jeg ikke oplyse.

Grundlovens § 87 byder: Ingen lov maa gives tilbagevirkende kraft. At regelen i denne form lover mere end lovgivningen kan holde, derom er alle enige; men dette vigtige grundlovsbuds fortolkning hører ikke hjemme i retshistorien, men i læren om vor gjældende ret [1].

3. Fremmed rets gyldighed. Nutildags gjælder det princip, at fremmed ret maa anerkjendes som ret og anvendes af domstolene, naar de skal befatte sig med retsforhold, som staar under fremmed rets herredømme [2]. Men det har ikke altid været saaledes.

Man skulde tro, at den romerske lære om ius gentium hvilede paa den erkjendelse, at fremmed ret er ret. Dette er dog ikke tilfælde. Jus gentium omfatter de retssætninger, som efter romersk opfatning gjaldt hos alle oldtidsfolk: det er en fællesret. Men deraf flyder ikke, at det, som er ius civile i Athen, ogsaa skal anvendes af den romerske dommer. Romerne

---

[1] Se Aschehoug, Norges nuværende Statsforfatning 2den udg. III 83—288 og hans kortere fremstilling i Nord. Retsencyclopædie I 199—216, samt Deuntzer, Kort Fremstilling af Retssystemets navnlig Privatrettens alm. Del (1ste Afsnit) § 15.

[2] Se Gierke, Deutsches Privatrecht I 209 f. og den der citerede literatur.

Digitized by Google

anerkjendte ikke fremmed ius civile som ius gentium [1].

Ogsaa germanerne indtog oprindelig det samme standpunkt. Men paa det tidspunkt, da de inden det opløste romervældes grænser grundlægger sine smaa stammestater, synes de at være komne til en bedre erkjendelse. I disse smaastater gjælder nemlig det saakaldte personalitetsprincip: enhver person skal behandles og dømmes efter sin stammes ret: frankeren efter frankisk, alamannen efter alamannisk, romeren efter romersk ret. Dette princip var imidlertid ikke saa let at følge i praxis; thi det forudsatte en kyndighed i «international privatret», som denne periodes raginburgen eller schöffen (lagrettemænd) ikke besad [2]. I det 10de og 11te aarhundrede begynder personalitetsprincippet at vige for lokal- eller territorialprincippet[3]. Dets grundsætning er, at distriktets, byens eller landets ret skal gjælde mod enhver, udlænding som indlænding. Men personalitetsprincippet kom fremdeles til anvendelse paa alle korporationer, stænder og individer, der levede efter andre love end territoriets almindelige. En saadan korporation var blandt andet geistligheden.

I og for sig ydede territorialprincippet ikke den fremmede gjest nogen effektiv retsbeskyttelse. Landets

---

[1] Se Gierke, DP. I 210 og de der citerede verker af Mitteis, Bar og Meilli.

[2] Se v. Amira, Recht, 2den udg. s. 15.

[3] v. Amira, Recht s. 27 jfr. 87 og 92.

Digitized by Google

lov og ret tog i den ældre middelalder lidet hensyn til hans interesser: hans strandede skib og gods tilfaldt langs Nordsjøens og Østersjøens kyster territoriets herre, og denne var tillige hans arving. Den gammeltyske betegnelse for udlændingen (ellende) har ogsaa faaet en betydning, som noksom vidner om gjestens trykkede stilling.

Men eftersom det fredelige handelssamkvem mellem folkene udvikledes, og den kristne kirke fik magt over deres seder og deres opfatning af medmenneskers verd, voxte ogsaa den mellemfolkelige solidaritetsfølelse og solidaritetsinteresse. Kirken stillede den fremmede i klasse med enker og faderløse, hvem det var øvrighedens høieste pligt at beskytte. Og under handelsinteressernes stadig voxende magt blev gjensidighedsprincippet den egentlige retsbasis for de nordeuropæiske folks indbyrdes forhold og samkvem i fredstid. Herom bærer de talrige freds-, venskabs- og handelstraktater fra det 12te og 13de aarhundrede et i høi grad fængslende vidnesbyrd [1]. Vi ser strandretten afskaffes, og gjestens arvinger faar ret til at søge arven

[1] En samling af det nordeuropæiske traktatstof fra ma. findes i Hansisches Urkundenbuch, hvoraf hidtil 4 bind er udkomne og naar til 1392. Af mange hidhørende dokumenter gives blot en indholdsfortegnelse med henvisning til, hvor de er trykt. For de nordiske rigers vedkommende findes et rigt materiale i Rydberg, Sverges traktater med främmande magter.

Digitized by Google

inden aar og dag. Ved siden heraf opstilles gjensidige bøde- og straffesatser, gjensidige regler om gjældsinddrivelse, om beslaglæggelse af debitors gods, om bevisførelse og bevisbedømmelse. Til jernbyrd og duel skal den fremmede ikke tvinges, og ingen gjest skal med gods eller person hæfte for anden gjests gjæld, hvis han ikke er forlover for denne. Den i det ene land paadømte sag skal ikke rippes op igjen i det andet. Bevis optaget paa lovlig maade i det ene rige lægges til grund for domsafgjørelse i det andet. Men, hvor de materielle normer ikke er fastsat ved gjensidig overenskomst, der følges domstedets lov og ret. Birger jarl befinder sig i fuld overensstemmelse med sin tids retsopfatning, naar han i privilegier for Lübeck af 1251 bestemmer, at hvis nogen Lübecker vil slaa sig ned i Sverige, «da vil vi, at de skal bruge og styres efter vort lands love og for øvrigt kaldes svenske; og det samme begjærer vi, at I ufravigelig iagttar med hensyn til vore landsmænd, som kommer til eder. Forøvrigt, hvis nogen fra eders by har lidt nogen uret af vore landsmænd, da skal han komme til os med eders brev og lovlige bevis, og vi vil da strax skaffe ham fuld og ubeskaaret og retfærdig opreisning efter vort lands love, og I skal gjøre det samme mod vore landsmænd hos eder» [1]. De samme regler findes ord til andet i Erik Magnussøns privilegier for de tyske kjøbmænd af

[1] Rydberg I no. 94.

Digitized by Google

1285 [1]. Princippet er altsaa for det første dette, at landets faste indvaanere, de være fremmede eller indfødte, behandles efter landets love; og dernæst skal svenske eller lybske mænds uret mod hinanden kræves bedømt og straffet af gjerningsmandens øvrighed efter hans fædrelands ret. Den sidste bestemmelse er en indrømmelse til personalitetsprincippet, og et andet udslag af dette princip er konsularjurisdiktionen. Allerede i 1163 har hertug Henrik Løve af Sachsen ansat en vis Odalrik som foged og dommer for tyskerne paa Gotland [2], og under de skaanske sildefiskerier havde hver af de deltagende hansestæder sin foged der. Den samme funktion har ogsaa oldermændene i andre tyske kjøbmandssamfund baade i og udenfor norden. I konsularjurisdiktionen har saaledes det bergenske kontors dommermyndighed sin rod.

Hvorledes de fremmedes retsforhold i Norge skulde afgjøres og bedømmes var i det 13de aarhundrede traktatmæssig bestemt. Af særlig interesse er kong Erik Magnussøns og hertug Haakons privilegier for de

[1] DN. V 13.

[2] Hans UB. I 16: Odelrice, sub optentu gracie mee precipio tibi, ut leges, quales guttonibus in omni regno meo tradidi, tales super teuthonicos, quos tibi regendos commisi, omni diligentia observes; scilicet, qui capitali sentencia rei fuerint, illam recipiant, qui de truncatione manuum, eciam sustineant, reliquos vero illorum excessus secundum leges superius prenotatos dijudica. De omhandlede lovbestemmelser findes i traktaten med Gotlænderne af s. d. Hans. UB. I 15.

Digitized by Google

tyske kjøbmænd af 6 juli 1294 (DN. V 23). Her omhandles først kjøbmændenes handelsprivilegier og betingelserne for disses udøvelse (de skal strax anmelde sin last hos kongens foged, der kan udøve kongens forkjøbsret inden tre dages forløb); derefter følger toldsatser og en bestemmelse om, at de fremmedes her faldne arv kan overtages af arvingerne inden halvandet aar; saa omhandles deres fritagelse for at søge vaabenting og at følge tyve og dødsdømte til retterstedet, deres ledingsfrihed, deres ret til i byerne at oplægge sine varer, hvor dem lyster, og at fragte sine skibe til andre, naar det blot ikke sker med ulovlig seilads for øie, samt at de ikke skal tvinges til at leie andres skibe. Det følgende oversætter jeg:

> Dersom nogen (fremmed) for gjældssag (causa pecuniaria) eller for en mindre forbrydelse, som pleier at bødes med penge, af nogen søges med det retsmiddel, som paa norsk kaldes taksætning, da han kan stille saadant tak med sin egen tjener (domesticus, maaske = husfælle) eller med to af sine landsmænd, naar de har eget skib liggende ved bryggen, som paa langt nær (minime) er færdigt til at afseile, og som afgir tilstrækkelig sikkerhed for det paasøgte beløb eller den paagjældende forbrydelses afsoning. De er ikke forpligtede til vagttjeneste eller til at være vægtere om natten; og deres kister bør ikke ransages, medmindre der mod nogen opstaar bevislig mistanke

Digitized by Google

for falsk eller tyveri. Forøvrigt vil vi, at den vegt, som kaldes pundare, under paalidelig opsigt stilles paa et offentlig sted, for at de til den kan ha fri adgang, om de vil veie noget, og at der paa den skal holdes den vegt, som af gammelt har været, og som lovene bestemmer. Ligesaa, hvis de har lidt skibbrud inden vort riges grænser, og de formaar at redde sine ting ved egen eller andres hjælp, da skal de anvende sine ting og sine skibe efter eget tykke, indtil de frivillig har opgivet (abdicauerint) disse ting og skibe eller behandlet dem som derelinquerede. Ligesaa, hvis nogen af skibsfolkene forbryder sig, da skal han lovlig straffes, men ikke de andre, som er uskyldige, uden forsaavidt de, som vidende har unddraget forbryderen fra domstolen eller med vold har forsvaret ham mod denne, blir at straffe efter landets love (leges patrie) eller efter det steds sedvane, hvor det bevises, at forbrydelsen er begaaet. Heller ikke skal private personers brøde tilregnes nogen af stæderne eller andre personer af den samme by, medmindre denne undlader at øve retfærdighed, naar det begjæres. Om nogen anklages for nogen sag, som ikke lovlig kan overbevises ham, da bør han, om han kan, lovlig kunne rense sig med gode mænd, af sin egen stand og stilling, der bedst antages at kjende sandheden i den paaklagede sag efter lagmandens kjendelse (arbitrium)

Digitized by Google

og sagens beskaffenhed. Forøvrigt blir den lovbestemte straf at anvende mod den, som forfeiler sin renselse. Ligesaa, naar aktor i kriminel eller civil sag vil begrunde sin paastand eller føre sine vidner, da skal alene gode mænd af et godt rygte stedes til vidnesbyrd. Forøvrigt, om nogen kjøbmand i Norge har kjøbt varer af tyskerne (var af samme bys indvaanere) og givet arrha, som de paa folkesproget kalder festepening, men ikke tar varen med sig samme dag, han har kjøbt den, da er det tilladt den, hvis varer det var (ɔ: sælgeren), senere at sælge dem til hvemsomhelst, naar det ikke er varer, som nødvendigvis skal indkjøbes til vort behov. Alle disse ovenfor udtalte bestemmelser og enhver især anser vi givne under det vilkaar, at alle de friheder, som af selvsamme by er indrømmet vore mænd, og de traktater, som er sluttet mellem os og nævnte by, af denne fast overholdes, og at fornærmelser og skade, som er os eller vore undersaatter og andre vore velyndere tilføiet af nævnte bys indvaanere, effektivt blir gjenoprettet, naar paafordres.

En udtalelse af principiel natur finder jeg i den bestemmelse, at de, som har unddraget forbryderen retfærdighedens haand, skal straffes efter leges patrie eller gjerningsstedets consuetudo. Tvilsomt er det maaske, om der med leges patrie menes Norges love eller de skyldiges nationale ret. Jeg antar det første. Regelen

Digitized by Google

blir da, at straffen idømmes efter lex fori (ɔ: norsk lov) eller gjerningsstedets ret.

Vor middelalderlige jurisprudens's principielle stilling til spørgsmaalet om retsreglernes virkekreds i rummet fremgaar af de gamle loves bestemmelser om retskonflikter mellem by og land. Den ældste hidrørende bestemmelse er vistnok G. 120, hvor det hedder:

> Alt det, som i kjøbstad er gjort, det skal man ordne (skipa) efter kjøbstadsret. Alt det, som efter herredsret er gjort, og vi herredsmænd indbyrdes blir uenige om, det skal man søge efter herredsret.

Fyldigere er Frostatingsbogens regler i denne materie. De lyder:

> F. X 31: Hjemme i sit bo skal bonden verge sig i alle gjældssøgsmaal, undtagen i den sag alene, hvis han har (var. fester ɔ: udlover) gods i kjøbstaden. Men hvis bonde afkræves tak (borgen) i kjøbstaden, da skal han kun stille borgen til stevne paa mótsfjælerne (ɔ: bymødets samlingssted), selv om han er afkrævet tak til doms. Men er man da uenig, om retshandelen var gjort i kjøbstaden eller herredet, da skal bonden sverge, at den retshandel var gjort i herredet og føre sit forsvar i herredet og stille brautartak til sit hjem og lade sit bo hæfte for taket. Men mandsleie (ɔ: leie af træl) og landsleie skal efter Frostatingslov søges.
>
> F. X 32: Men hvis man i herred skal søge den

Digitized by Google

sag, som er gjort i kjøbstad, da skal man søge efter Frostatingsret og dømme efter Bjarkøret; men hvis man i kjøbstad skal søge den sag, som gjort er i herred, da skal man søge efter Bjarkøret, men dømme efter Frostatingslov, hvis dom skal afsiges.

Regelen er altsaa den, at lex actus altid skal gjælde: det materielle retsforhold bedømmes efter handlingsstedets ret, men processen skal føres i processtedets former. Dette gjælder for det første om gjældssøgsmaal (fjársoknir); men vi ved af andre bestemmelser at det ogsaa gjælder om strafbare handlinger; thi «der skal man hver tyv dømme, hvor han stjal, hvor han saa end blir fakket» [1]. Derimod gjælder det ikke tinglige søgsmaal; thi F. X 31 bestemte, at om bonden har gods i kjøbstad, da kan han ikke søges efter herredsret, og ligesaa, at «mandsleie og landsleie skal søges efter Frostatingslov.» Fremdeles bestemmer den ovenciterede G. 120:

> Arv skal søges der i det fylke, hvor arven er død (ɔ: hvor arveladerens bo er). Men hvis han fører vidner i andet fylke end der, hvor arven er død, eller efter kjøbstadslov, da har han forspilt sin vidneførsel.

Af disse bestemmelser maa vi udlede den grundregel, at i alle tinglige søgsmaal, hvad enten de angik fast eller løst gods, skulde man følge lex rei sitae.

[1] L. IX 2.

Digitized by Google

Af de ovenciterede bud gik G. 120 over i L. V 16, (Bl. V 16), men med en ændring, som klargjør det principielle standpunkt. Det hedder nemlig her: «Alt det, som i herred er gjort, og herredsmænd og bymænd blir uenige om, alt det skal efter herredsret søges.» Hvor parterne tilhører forskjellige lovomraader, skal alligevel handlingsstedets lov være afgjørende.

Anders Sæbjørnssøn gjengav den afgjørende sats i L. V 16 saaledes:

> Alt det, med køpstedz ræt gøres, scal med køpstedz ret søges. En alt i herret ær giort, dog at farer emellem hæret oc køpstad, scall ligeuell effter landz lagen søges.

I denne form gik regelen over i Christian IV's Norske lov IV 16, men med den ikke netop forbedrende ændring i sidste punktum: «dog at hand far imellem herrit oc kjøbsted». —

Fortalen til Christian V's lovbøger bestemmer, at «alle og enhver, ihvo de og ere, som bygge og boe udi vort rige Norge (Danmark), eller derudi noget gods eie, eller sig der opholde, at de rette sig efter alt, hvis her staar skrevet i denne lovbog, saafremt de ville undgaa den straf, som i den sat er, og ikke have forbrut al kongl. hyldest og naade. Særdelis strengeligen befalis dommerne og alle, som dømme skulde, at de udi alle sager, som dennem forekomme, denne lov som en rettesnor følge, og derefter retsindeligen kiende og dom afsige — — og hielpe hver mand til rette,

Digitized by Google

den ringe og fattige saavelsom den høje og rige, indlændiske og udlændiske» etc. Efter denne udtalelse skulde man vente, at alene norsk ret blev at anvende af norske domstole; men 4—6—1 forudsætter, at en assurancekontrakts gyldighed skal bedømmes efter lex actus, selv om den er sluttet i udlandet, og 5—13—7 fastslaar, at vexelbreve, oprettede paa fremmede steder, skal her i riget nyde fuld vexelret, skjønt de ikke er indrettet efter norsk vexellov, naar det blot bevises, at de tilfredsstiller udstedelsesstedets lov. Endelig forudsætter instrux for høiesteret af 7 december 1771 § 31 og instrux for den norske overhofret af 14 januar 1778 § 32, at domstolen i «de sager, der reise sig af det, som paa fremmede steder er contraheret», vil finde det «uomgjængelig fornødent» at anvende lex actus.

Skulde vi af disse og andre spredte bestemmelser og udtalelser i ældre love uddrage nogen almindelige regler, da blev det vel nærmest de samme, som vi fandt udtalte i middelalderlige afgjørelser af konflikter mellem bylov og landslov: retshandler bedømmes efter lex actus, selv om det er et fremmed riges lov. Er retsforholdet stiftet i fremmed land mellem det fremmede lands undersaatter, henviser endog den norske dommer sagen til hjemlandets domstole[1]. Strafbare handlinger, begaaede af udlændinger i Norge, bedømmes efter norsk ret[2];

[1] Rs. 4 decbr. 1761.
[2] Rs. 26 mars 1735 og 31 jan. 1738.

Digitized by Google

men er handlingen begaaet i Sverige, udleveres forbryderen til dette land [1]. Alle tinglige søgsmaal staar derimod under den norske lovs herredømme. Efter regelen om retshandler bedømmes egteskab, gyldigt stiftet i fremmed land, efter stiftelsesstedets ret, og lovgyldig optaget bevis i udlandet lægges til grund for de norske domstoles afgjørelser [2].

Den middelalderlige romanistiske doktrin opstillede en hel teori om retsreglernes virkekreds i rummet. Den inddelte alle retsforhold i saadanne, som angik personae, res eller actiones. Personerne stod under lex domicilii, tingene under lex rei sitae og handlingerne under lex actus. De sondrede derfor mellem statuta personalia, realia og mixta [3]. Denne teori nød lige til Savignys tid almindelig anseelse. Hos os blev den udførlig kriticeret af Ørsted i hans afhandling «Over de grundsætninger, hvorefter vore domstole kunne tage fremmede love i betragtning» [4]. Han hævder den anskuelse, som siden har været den raadende, at det vil bero paa retsforholdets egen natur og lovgivningens almindelige principper, hvorvidt fremmed ret blir at anvende eller ikke. Men det ligger udenfor disse forelæsningers

---

[1] Rs. 31 aug. 1703 og 11 mai 1744.
[2] Dombog 1578 s. 63 ff.
[3] Se Gierke, DP. I s. 217 og det der citerede.
[4] Eunomia IV, 1 ff. (1822).

Digitized by Google

ramme at fremstille den gjældende rets lære om retsreglernes virkekreds i rummet [1].

Literatur: Aschehoug, Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814; De norske Communers Retsforfatning indtil 1837. Aubert, De norske Retskilder I; Norges folkeretlige Stilling (omhandler traktater). Brandt, Forelæsninger over den norske Retshistorie I. Ebbe Hertzberg, De nordiske Retskilder (Nord. Retsencyclopædie I); Grundtrækkene i den ældre norske Proces (tingordningen). Af fremmede forfattere: Karl von Amira, Recht §§ 24 og 25 (Pauls Grundriss der germ. Philologie II, 2; ogsaa i særtryk); Westnordisches (norw.-isländ.) Obligationenrecht, Einleitung. Konrad Maurer, Udsigt over de nordgermanniske Retskilders Historie, udgivet af den norske historiske Forening; hans Artikler: Gulaþing og Gulaþingslög (i Ersch u. Grubers Encyclopædie der Wissenschaften u. Künste) og Die Entstehungszeit der älteren Frostuþingslög (Abhandl. der K. bayer. Akademie der Wissensch. I. Cl., XIII. Bd., III. Abth.). Forøvrigt henvises til literaturoversigterne i de anførte hovedverker. Med hensyn til retskildernes teori har jeg havt fortrinlig hjælp af Gierke, Deutsches Privatrecht I §§ 15–26.

[1] Foruden den anf. afhandling af Ørsted se Scheel, Privatrettens alm. Del I 368 ff. Deuntzer, anf. verk § 16 og Nordisk Retsencyclopædie I 216 ff.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

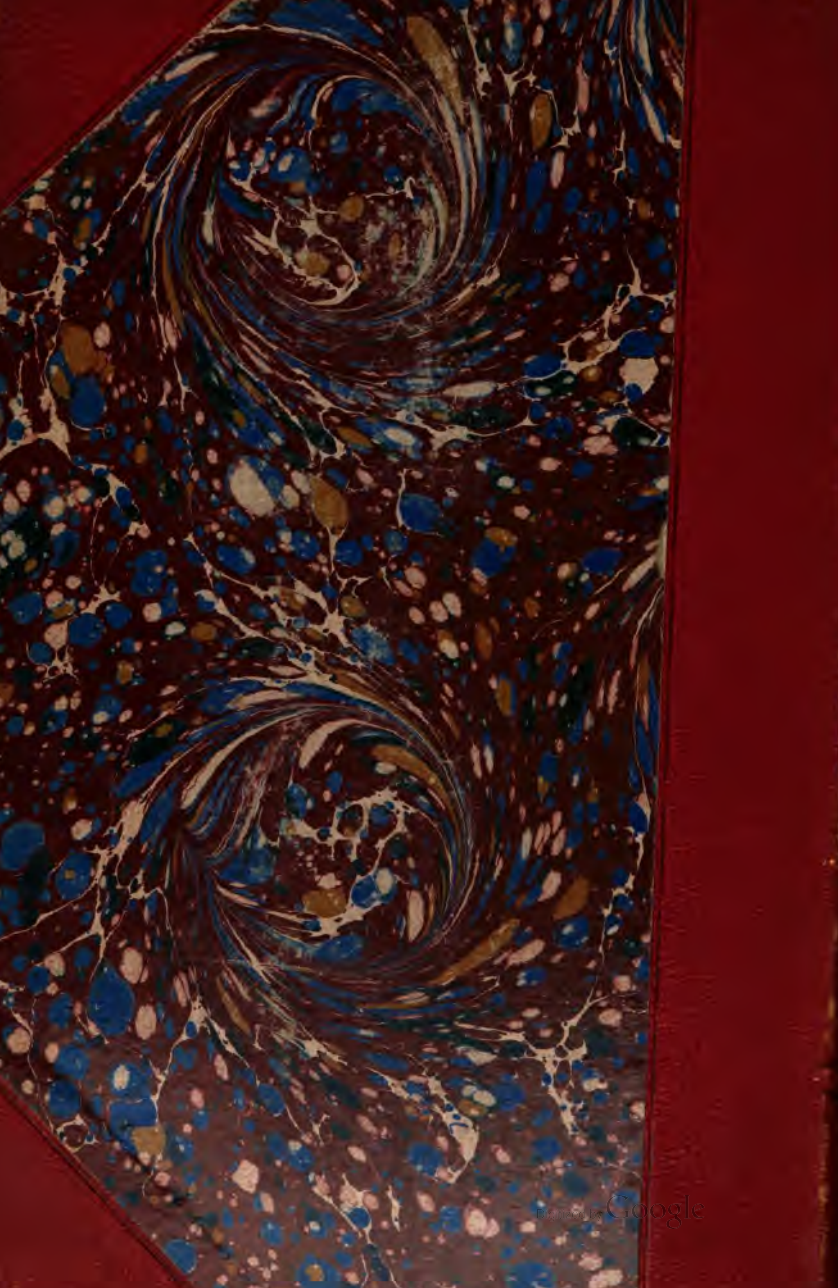
Digitized by Google